

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI

AFGANİSTANDA BASIN ÖZGÜRLÜĞÜNÜN GELİŞİMİ
VE MEDYANIN GÜNCEL DURUMU

Yüksek Lisans Tezi

Sher Khan AFGHAN

Ankara, 2021

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI

AFGANİSTANDA BASIN ÖZGÜRLÜĞÜNÜN GELİŞİMİ
VE MEDYANIN GÜNCEL DURUMU

Yüksek Lisans Tezi

Sher Khan AFGHAN

Tez Danışmanı
Prof. Dr. ÇİLER DURSUN

Ankara,2021

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI

AFGANİSTANDA BASIN ÖZGÜRLÜĞÜNÜN GELİŞİMİ VE
MEDYANIN GÜNCEL DURUMU

Yüksek Lisans Tezi

Sher khan AFGHAN

Tez Danışmanı

Prof. Dr. ÇİLER DURSUN

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

İmzası

1- Prof. Dr. Çiler DURSUN

2- Prof. Dr. Abdulrezak ALTUN

3- Prof. Dr. Filiz AYDOĞAN BOSCHELE

Tez Sınavı Tarihi: 6 Eylül 2021

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etki davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (21 / 09 / 2021)

Sherkhan Afghan

İmzası

TEŞEKKÜR

Ankara Üniversitesi Gazetecilik bölümünde derslerde bizleri çok seven değerli hocalarımıza teşekkür ederim. Başka bir ülkede okumaktayım fakat kendimi hiç buraya yabancı hissetmedim. Sanırım Türkiye benim ikinci evim. Tez danışmanı hocam Prof. Dr. Çiler Dursun tezimin konusunu seçerken ve yazım ve noktalama problemlerimi düzeltmemde bana çok yol gösterdi. Bana çok yardımcı oldu ve tezimi bu kadar iyi yazma cesaretini verdiği için kendisine çok teşekkür ederim. Tüm başarılarımın ve iyiliklerimi hayata geçirmeme olanak sağlayan Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığına (YTB) ve Ankara Üniversitesi'nde yüksek öğrenimime devam etmem için Türkiye'de eğitim alma fırsatı sağlayanlara çok teşekkürler. Bu yolculukta bana yardım eden ve cesaretlendiren tüm arkadaşlara teşekkür ederim. Beni her zaman manevi olarak rahatlattıkları için aileme ve eşime çok teşekkür ederim. Çocuklara bakarken ve onlarla ilgilenirken hissettiğim sevgisine, şefkatine ve desteğine minnettarım.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
KISALTMALAR.....	v
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AFGANİSTAN'DA MEDYANIN GÜNCEL DURUMU

1.1. AFGANİSTAN'DA KİTLE MEDYASININ EKONOMİK YAPISI.....	10
1.2. KİTLE MEDYASININ İDEOLOJİK POLİTİK YAPISI	17
1.3. AFGANİSTAN'DA DİJİTAL MEDYANIN EKONOMİK YAPISI.....	22
1.4. DİJİTAL MEDYANIN İDEOLOJİK POLİTİK YAPISI	24
1.4.1. Afganistan'da İdeolojileri Geliştirmek İçin Dijital ve Sosyal Medyanın Kullanımı.....	29

İKİNCİ BÖLÜM

AFGANİSTAN'DA DÜŞÜNCE VE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ ÜZERİNE DÜZENLEMELER

2.1. AFGANİSTAN'DA 1980 ÖNCESİ DÜZENLEMELER.....	32
2.1.1. Kral Amanullah Han'ın Döneminden Cumhuriyet'e Kadarki Dönemde Basın Özgürlüğü Ve Düzenlemeler	33
2.1.2. Afganistan Cumhuriyet Döneminin Düzenlemeler	42
2.1.2.1. Cumhuriyet Döneminde Medya Faaliyetleri	44
2.2. 1980-2000 DÖNEMİNDEKİ DÜZENLEMELER	45
2.2.1. Nur M.D Terraki döneminde düzenlemeler ve ifade özgürlüğü	46
2.2.2. İfade Özgürlüğü ve Basına Genel Bakış.....	51
2.2.3. Babrak Karmal Döneminde Basın Ve İfade Özgürlüğü	52
2.2.4. Dr.Najibullah'ın Döneminde Basın ve İfade Özgürlüğü	54
2.2.5. Mücahit Grupların İktidarı Basın Özgürlüğü Ve Düzenlemeler	58
2.2.6. Taliban İslam Emirliği, İfade Özgürlüğü Ve Düzenlemeler	60

2.3. 2000-2020 ARASI DÜZENLEMELER.....	62
2.3.1. Afganistan'ın Kanunlarında İfade Özgürlüğü.....	67
2.3.2. Hamid Karzai Döneminde İfade Özgürlüğü.....	68
2.3.2.1. İfade Özgürlüğü Ve Sansür	70
2.3.3. Afganistan'da İfade Özgürlüğü Ve Olağanüstü Hal	72
2.3.4. Afganistan'da İfade Özgürlüğünün Önündeki Engeller	74
2.3.5. Yasalarda Basın Özgürlüğü Ve Düzenlenmesi	81
2.3.6. Basın Düzenleme Kurumlarının Yetkileri Ve Görevleri	83
2.3.7. Afganistan'da Kitle Medyası Kurmanın Yasal Yolları.....	84
2.3.8. Afganistan'da Bilgiye Erişimi Hakkı.....	87
2.3.9. Kitle iletişim Araçlarının Korunması	89
2.3.10. Yazılı Medya Düzenleyicilerinin Yetki Ve Görevleri.....	94
2.3.11. Afganistan'daki Medya Suçlarının Genellikleri	99
2.4. KİTLE MEDYASI İLE İLGİLİ DÜZENLEMELER	100
2.4.1. Kitle Medyalarını Organize Etmek	101
2.4.2. Afganistan'da Elektronik Medya Kurulması	103
2.4.3. Mahkemeye Gitme Hakkı.....	104
2.4.4. Medya Kanunu Kapsamında Diskalifiye.....	104
2.4.5. Elektronik Kitle Medya İzleme Yöntemleri	105
2.5. DİJİTAL MEDYA İLE İLGİLİ DÜZENLEMELER.....	107
2.5.1. Afganistan'da İnternet Düzenlemesi	109

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AFGANİSTAN'DAKİ GAZETECİLERİN MEDYADA DÜŞÜNCE VE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNE BAKIŞ AÇILARI

3.1. AFGANİSTAN'DAKİ GAZETECİLERİN GÖRÜŞLERİ	111
3.1.1. Gazetecilerin Düşünce ve İfade Özgürlüğüne Bakışları.....	111
3.1.2. Medya Kuruluşları Arasında Düşünce Ve İfade Özgürlüğü Açısından Farklar.....	116
3.1.3. Yasal Düzenlemelere Dair Bilgi Düzeyi	120
3.1.4. Afganistan'da Gazeteciler ve Otosansür	121
3.1.5. Gazeteciler ve Bilgi Kaynaklarına Erişim:	123
3.1.6. Düşünce ve İfade Özgürlüğünü Geliştirmek	125

SONUÇ	130
KAYNAKÇA.....	138
ÖZET	142
ABSTRACT	144

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AF	: Afganistan
AFAY	: Afganistan Anayasası
AFBk	: Afganistan Basın Kanunu
BEK	: Bilgiye Erişim Kanunu
AFAB	: Afganistan Adalet Bakanlığı
m	: Madde
s	: Sayfa
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
HDP	: Halk Demokratik Partisi
AFMK	: Afganistan Matbuat Kanunu.
İŞİD	: Irak Ve Şam İslam Devleti
AFG	: Afghan Gazeteci.
NATO	: North Atlantic Treaty Organization

GİRİŞ

Medya ve basın artık küresel olarak tanınan iletişim araçlarıdır. Medya ve basın, insanlar arasındaki ilişkileri güçlendiren devletin yetkileri olan yasama, yürütme ve yargıyı denetler. Hükümet ile millet arasında bir köprü görevi görmektedir. Ayrıca hükümetin kendisini güçlendirmek için kullandığı ve ülkelerin dördüncü hükümet gücü olduğu söylenmektedir.

19.yüzyılda dünya çapında siyasi, ekonomik ve askeri alanlarda büyük değişiklikler görülmüştür. Batılı sömürge ülkeleri medyayı sömürü aracı olarak kullanmıştır. O zamanlarda işgal altındaki ülkelerde bile bağımsızlık için düşünce mücadelelerine ihtiyaç vardı. Medya ve medya faaliyetinin bu koşullar göz önüne alındığında daha iyi bir yol olduğunu söyleyebiliriz.

Bu dönemde Syed Jamaluddin Afgan, Afganistan Kralı Amir Sher Ali Khan'a Afganistan'daki İngiliz işgaline karşı savaşmasını, Afganların ayaklanmasını medya yoluyla ülkeye yaymasını tavsiye etmiştir. Amir Sher Ali Khan, Syed Jamaluddin'in tavsiyesini kabul etmiş ve ilk kez 1873'te "Shams Al-Nahar"ı yayınlamaya başlamıştır. Afganistan Basın ve gazetecilik tarihinde Sayed Jamaluddin Afghani, Afgan gazeteciliğinin babası olarak bilinir (Amlawall, 2015).

Afganistan'da medya ve gazeteciliğin başlangıcı "Shams al-Nahar" gazetesidir. 1906'da Amir Habibullah Han iktidara geldi. "Siraj Al-Khabar" adlı bir gazete yayınlamıştı. Basıldıktan sonra İngiliz baskısı altındayken tekrar kapatıldı. 1911'de İran, Hindistan ve Orta Asya'da okuyucuları olan başka bir gazete "Siraj-ul-Afghaniya" yayınlanmıştır. Afgan basınının ilk günlerinde basın ve ifade özgürlüğü için herhangi bir kanun veya düzenleme yoktu. Tüm yayınlar devletin beğenisine uygun olmalıydı (Rahmani, 2019).

Gazi Amanullah Han'ın saltanatı, Afgan basın tarihinde görkemli bir dönemdir. 1919'da Afganistan, İngilizlerden kurtularak bağımsızlığını ilan etti. Basın alanında yeni bir dönem başladı. Amanullah Han, Afganistan'ın yeni bir anayasaya sahip olmasını istemişti. 1924'te ilk Anayasayı ve Basın Nizamnamesi aynı yılda yapıp onaylanmıştır. Anayasanın 11. Maddesine göre: "Basın ve yerli gazeteler bu Kanun hükümlerine göre özgürdür. Gazetenin telif hakkı Hükümete ve Afganistan vatandaşlarına aittir. Yabancı medya sansürlenir ve hükümet tarafından düzenlenir" (Amlawal, 2018).

Nadir Han, 1930 yılında iktidara geldi. Nadir Han'ın hükümdarlığı sırasında basın yasaklandı ve hiçbir gazetenin serbestçe faaliyet göstermesine izin verilmedi. Yalnızca devlet tarafından yönetilen medyanın faaliyet gösterme hakkı vardı. Bu dönemde birçok medya çalışanı ve gazeteci hapse atıldı ve bazıları öldürüldü.

Nadir Han'ın hükümdarlığından sonra Muhammed Zahir Şah iktidara geldi. Basın Örgütü 1939'da kuruldu. Bu dönemde medya hükümet politikasına uygun yayın yapmıştır. Ancak basın özgür değildi. Bu sürenin sonuna doğru İkinci Basın Kanunu 1965 yılında 55 madde ve 8 bölüm ile çıkarılmıştır (Rahmani,2019).

Sardar Mohammad Daud Khan 1973'te iktidara geldi. Afganistan'da yeni İslami Cumhuriyeti ilan edildi. Eskiden Afganistan'daki hükümet sistemi mutlak monarşiydi. Afganistan tarihindeki ilk cumhurbaşkanı Sardar Mohammad Daud Khan'dır. Aynı yıl Daud Khan, LOYA JİRGA¹ aracılığıyla yeni anayasayı onayladı. Anayasanın 38. maddesi ifade özgürlüğüne mahsustur. Medya bu dönemde özgürce iş yapamadı. Sadece devletin yayın faaliyetlerine izin vardı. Sardar Daud Khan aynı zamanda diktatör olan bir Cumhurbaşkanıydı ve medyanın özgürce işlemesine izin vermedi. Bu

¹. LOYA JİRGA, Afganistan'da Afgan Ulusal Meclisi olarak da bilinen uzun bir geçmişe sahiptir. Loya Jirga, ülkede meydana gelen ve ulusal bir karar gerektiren tüm ulusal konularda toplanır. Jirga'ya Afganistan'daki tüm etnik grupların temsilcileri katılmaktadır. Milli konularda karar verme yetkisine sahiptir ve çoğu zaman Anayasalar Loya Jirga tarafından onaylanır (https://tr.wikipedia.org/wiki/Loya_Jirga)

dönem Afgan basın tarihinde boğulma dönemi olarak bilinmektedir. Çok sayıda gazeteci hapse atıldı ve bir kısmı öldürüldü.

Mohammad Daud hükümeti 1978'de bir darbe ile devrildi. Yerini Noor Mohammad Taraki'nin Sovyet yanlısı Demokratik Halk Hükümeti aldı (Khorshidi, 2016). Noor Mohammad Taraki zamanında basın ve ifade özgürlüğü için hiçbir kanun çıkarılmadı.

Babrak Karmal 1979'de iktidara geldi. Bu dönemde Afganistan'ın 5. Anayasası hazırlandı ve onaylandı. Anayasa sadece basın özgürlüğüne atıfta bulunuyordu. Ancak medya özgürce işleyemedi. Düşünürler, gazeteciler ve yazarlar ülkeyi terk etmek zorunda kaldılar. Bu dönemde Sovyet birlikleri Afganistan'ı işgal etti. Afganistan'da Sovyetler Birliği'ne karşı ulusal bir ayaklanma gerçekleşti. Cihat ilan edildi². Afganistan'ın her yerinde şiddetli çatışmalar başladı. Savaş birkaç yıl sürdü ve ülkedeki durum çok kötüleşti (Kasım, 2019).

Dr.Najibullah 1986'da Cumhurbaşkanı oldu. Bu dönemde pek çok değişiklik meydana geldi. Yeni Anayasa 1987 yılında LOYA JIRGA tarafından onaylandı. Anayasanın 69. Maddesi ifade özgürlüğü hakkını belirtmektedir: “Afganistan Cumhuriyeti Hükümeti vatandaşları basın ve ifade özgürlüğüne sahiptir. Basına ve medyaya sansür yayınlanmadan önce izin verilmez” (Stanekzai, 2015). Necibullah döneminde ifade özgürlüğüne özel önem verilmişti. Medyanın oluşturulması ve işleyişi için kurallar ve düzenlemeler getirilmiştir.

Necibullah'ın hükümdarlığından sonra Afganistan'daki 1992 yılda durum kötüleşti. Afganistan'da iç savaş çıktı. Ülkenin bazı vilayetlerinin ellerinde olduğu 8

² Afganistan'daki Sovyetler Birliği, Afganistan Demokratik Cumhuriyeti'nin komünist hükümetini desteklemek için Afgan Mücahid güçleriyle karşı karşıya kaldı. 24 Aralık 1979 - Sovyet lideri Leonid Brejnev'in emriyle ülkenin 40. Kolordusu Afganistan'a kuzey sınırlarından girdi ve Birliğin son lideri Mihail Gorbaçov'un saltanatı sırasında Sovyetlerin geri çekilmesi 15 Mayıs 1988'de başladı. Cenevre Anlaşmaları ve son grup 15 Şubat 1988'de Afganistan'dan ayrıldı. Savaş bir milyondan fazla şehit ve yaklaşık beş milyon mülteci ve yerinden edilmiş insan bıraktı (Hüseyin,Hamraz, 2018).

büyük parti vardı. Pakistan'a ve diğer bazı ülkelere daha fazla insan göç etmişti. Medya, basın ve ifade özgürlüğü çok zorlukla karşılaştı. Kadın gazetecilerin çalışmaları yasaklandı. Çalışmalarına izin verilmedi. Afganistan medyası ve basın tarihinde İç Savaş ve Taliban İslam Emirliği, Basının kara dönemi olarak bilinir (Safiullah,2015;37).

1995 yılında Taliban Pakistan'ın yardımıyla Afganistan'a geldi ve varlığını ilan etti. Molla Muhammed Ömer İslamcı bir Taliban lideriydi. Ayrıca 1996'da bir kararname çıkardı. Bu kararnameye göre, tüm kamu ve özel medya ve basın askıya alınmalıdır, söyleminde bulunmuştur (Stanekzai, 2015). “Shariat Ghag Radyo” yalnızca İslami öğretileri ve İslami şiirleri yayınlıyordu. Siyasi tartışmalar, müzikler ve oyunlar hepsi durduruldu. Sadece ifade özgürlüğü değil kadınların evden çıkması bile yasaklandı.

2001 yılında Afganistan'ın mevcut hükümetinin kurucusu Hamid Karzai, Almanya'daki Bonn Konferansı'nın ardından ABD ve NATO³ güçleri Afganistan'ı ele geçirdi. Bu yeni dönemde Afgan basını için çok çalışma yapıldı. Özellikle ifade özgürlüğüne vurgu yapan yeni bir Anayasa taslağı hazırlandı. Ülkedeki medya faaliyetlerine yeniden başlandı. Afganlara düşünce ve ifade özgürlüğü verildi. Kamu Medya Kanunu 2005 yılında çıkarıldı.

Afganistan'da medyanın güncel durumu yani medya yapısı, ideolojik medya dağıtımı başlığı altında 5 türe ayrılır: Devlet medyası, bağımsız medya, parti medyası, STK medyası ve Afganistan'da uluslararası medya BBC, VOA. Afganistan medyasının ideolojik yapısı ve medyanın içeriği genel olarak üç ideolojiyi içerir. Bunları İslamcılık, Demokrasi ve Komünizm oluşturmaktadır.

³ North Atlantic Treaty Organization.

Afganistan'da dijital ve sosyal medya yeni yeni yükselmeye başlamıştır. Farklı yaşam alanlarından insanlar medyayı kullanmaktadırlar. Hükümet karşıtı partiler ve insanlar bile düşüncelerini sosyal medyada paylaşabilmektedir. Afganistan'da sosyal medya çok özgürdür. Mevcut hükümet, medyayı ve ifade özgürlüğünü korumak için elinden geleni yapmış ve birçok alanda kanunlar çıkarmıştır. Bunlar: Basın Kanunu, Kamu Medya Kanunu, Bilgiye Erişim Kanunudur. Tezde geçmişi ve bugünü ayrıntılı olarak tartıştık. Bu araştırmada 1980'den 2020'ye kadar ifade ve basın özgürlüğü alanındaki değişiklikleri, kısıtlamaları ve düzenlemeleri inceledik.

Afganistanda basın ve ifade özgürlüğü kanunları, farklı dönemlerde medyada yaşanan değişiklikler ve ülke kanunlarında tarihsel olarak yaşanan değişiklikler, medyanın güncel durumu, medya yapısı, medyanın siyasi ve ekonomik analizi, dijital medyadaki ideolojik içerik konularından tezde bahsedilmektedir. Araştırmanın amacı, çalışmanın başında sorduğumuz soruları cevaplamaktır.

- Afganistan Anayasası ve basın kanunlarının açısından basın ve ifade özgürlüğü hangi dönemlerde daha fazlaydı?
- Afganistan'ın medyada sansürü ve otosansür var mı ve basının sansürlenmesine neden olan sebepler nelerdir?
- Afganistan'nın medya yapısı nasıldır ve diğer ülkelerle ne farkı vardır?
- Afganistanda sosyal medyada en çok hangi ideoloji kullanıcısı vardır?
- Ülkedeki medya kanunu, medya sistemi, hükümet politikası milletin ve gazetecilerin rızasını dikkate aldı mı?

Afganistanda Basın Özgürlüğünün Gelişimi Ve Medyanın Güncel Durumu tezi, basın ve ifade özgürlüğünü anlamak ve analiz etmek için hazırlanan nitel bir araştırmadır. Literatür taraması yöntemine dayanarak bilgiler toplanmış ve analiz edilmiştir. Araştırmada Afganistan'da basın ve ifade özgürlüğü, kanunlara ilişkin

kitaplar, makaleler, yüksek lisans ve doktora tezleri, çevrimiçi yazılar, gazetecilerin görüşleri ve diğer materyalleri, Peştuca, Farsça, İngilizce ve Türkçe okundu ve sonrasında tüm yabancı kaynakları Türkçe'ye çevrildi. Hicri tarihleri Miladi'ye çevrilmiştir. Yazarların isimlerini alfabetik sıraya göre Türkçe'ye çevrildi.

Afganistan'daki gazetecilerin basın ve ifade özgürlüğü konusundaki görüşleri de mülakatlar yapıp analiz edildi. Konuya sistematik bir şekilde girmek için konuya ilişkin inceleme yapılmıştır. Genel olarak bu konuda Afgan medyası ve ifade özgürlüğüne odaklanan bazı kitap ve makale vardır ama Afganistan'da Basın Özgürlüğünün Gelişimi Ve Medyanın Güncel Durumu konusuyla ilgili özel bir makale, kitap veya tezler yoktur.

Tez, üç bölüme ayrılmıştır. Birinci bölüm: Afgan medyasının güncel durumu, kitle medya ve dijital medya yapısı, medyadaki ideolojiler, medya türleri, yabancı kaynaklardan medya, bağımsız medya olarak ayrıntılı olarak tartışılmaktadır.

İkinci bölüm: Afganistan'daki 1980 öncesi siyasi durum, basın ve ifade özgürlüğünün durumu anlatılmıştır. Sonrasında Afganistan medyasının 1980'den 2020'ye kadar olan tarihi, basın özgürlüğü, ifade özgürlüğü, kanunlar ve düzenlemeler ayrıntılı olarak incelenerek anlatılmıştır. Afgan gazetecilerin sorunları ve gazetecilerin mücadelesi, onlara iktidar rejimleri tarafından hangi kısıtlamalar getirildi? gibi sorular ele alınmıştır. Afganistan'da tarih boyunca medyanın ve gazetecilerin yaşam düzeyi tartışılmaktadır.

Üçüncü bölüm: Afganistan'daki gazetecilerin bakış açısından medyada düşünce ve ifade özgürlüğünün durumu nedir? gibi sorularla ilgili Afganistan'deki gazetecilerle mülakatlar yapıldı. Gazeteciler tarafından ifade özgürlüğü nasıl değerlendiriliyor? sorusuyla ilgili onların görüşlerini alınmıştır. Gazetecilerin görüşlerini inceleyip tezin

son bölümünde basın kanunları ve gazetecilerin görüşleri karşılaştırmalı bir değerlendirme yapılarak gazetecilerin güncel bakış açıları ortaya koyulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

AFGANİSTAN'DA MEDYANIN GÜNCEL DURUMU

Afganistan'daki kitle medyasının, basın ve dijital medyanın güncel durumu büyümüşür ve önceki sistemlere göre medyanın faaliyeti, resmi rapora göre şu ana kadar 1038'den fazla baskıya ulaşmıştır. 150 kamu ve özel Televizyon, 250 Radyo istasyonu ve 10 haber ajansı resmi olarak lisanslanmıştır. Özel medyanın büyümesi son 20 yılda gerçekleşen bir özelliktir. Resmi istatistiklere göre, sadece başkent Kabil'de 520 özel dergi ve yaklaşık 50 hükümet dergisi yayınlanmaktadır. Ayrıca Afganistan'da 340 özel ve 70'den fazla hükümet yayını vardır. Bu arada Kabil ve diğer illerde 35 gazete yayınlanmaktadır. 32 özel ve 5 devlet gazetesi Kabil'de ve yalnızca yedi ilde yayınlanmaktadır⁴ (AFJC, 2019).

Afganistan'ın Bilgi ve Kültür Bakanlığı'na göre 2015 yılında 250 radyonun bakanlıkta faaliyet göstermesi için ruhsat verilmiş, bunlardan 34'ü Kabil'de, geri kalanı ise diğer illerde faaliyet göstermiştir. Ancak Afganistan Özgür Medya Destek Ofisi (NAİ) tarafından 2018'in sonlarında yapılan bir ankete göre, ülkedeki radyo sayısı 194'e düşmüştür⁵ (Darivoo, 2019). Okuryazarlığın düşük olduğu ve basılı gazetelerin bulunmadığı Afganistan gibi bir ülkede radyo, kitle iletişim araçlarının ön saflarında yer almaktadır. Medyanın büyüdüğünü göstermek açısından Afganistan'da faaliyet gösteren birkaç haber ajansının faaliyetlerinden de bahsedebiliriz. Afganistan'da eskiden devlete ait tek bir haber ajansı vardı ancak şimdi Afganistan'da faaliyet gösteren yaklaşık 10 haber ajansı vardır ve bunların en popülerlerinden biri Pajhwok Afghan News Ajansıdır. Pajhwok Afghan News'in başkanı Danesh Krokhil: "Şu anda Afganistan'da gazetecilik ve medya konularında çalışan yaklaşık 10.000 kişi vardır" (A,g,e. 2019).

⁴ Afganistan Gazeteciler Derneği 2020 yıllık raporunu yayınladı (<https://afjc.af/home>)

⁵ Diva Radio web sitesi,2019(Afganistan'daki medya sıkıntısı hakkında bir rapor yayınladı) <https://www.darivoo.com/>.

ABD Uluslararası Kalkınma bir Ajansı'nın (USAID) bir sözcüsü Huffington Post'a verdiği demeçte, özgür ve demokratik bir toplumda özgür medya ve bilginin önemli bir rol oynadığı göz önüne alındığında mevcut yönetimden önce Afganistan'da özgür “bağımsız” medya olmadığını söylemiştir. ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID) ve Dışişleri Bakanlığı, Afganistan'daki medyanın gelişimine yaklaşık 166 milyon dolar katkıda bulunmaktadır (Atış Naqib: 2018).

Afgan gazeteciler ve medya sahipleri, uluslararası güçlerin Afganistan'dan çekilmesinin yalnızca medya yardımını değil, aynı zamanda özgürlüklerini de azaltacağından endişe duymaktadırlar.

Afgan Gazetecileri Koruma Komitesi'nin raporuna göre 2019 yılında Afgan gazetecilere yönelik 121 şiddet vakası kaydedilmiştir. Bunların 17'si medya çalışanları ve gazetecilerden oluşmaktadır⁶ (AFJC, 2019). Afganistan'da Taliban ve İŞİD'in gazetecilere yönelik saldırı ve cinayet medyaya yönelik saldırıları geçen yıl daha da artmıştır ve geçen yıl daha fazla gazeteci öldürülmüş ve bazı gazeteciler ülkeden kaçarak başka ülkelere kaçmıştır. Ayrıca bazı olaylarda Afgan Hükümeti tarafından gazeteciler dövülmüş ve gazetecilik ekipmanlarına el konulmuştur. Bu bölümde Afgan medyasının güncel durumunu, faaliyetlerini, ekonomik ve ideolojik yapısı olarak tartışmaktayız (Naqib, 2018).

⁶ Gazeteciler Sendikası Faaliyet Raporu(2019) <https://afjc.af/home>

1.1. AFGANİSTAN'DA KİTLE MEDYASININ EKONOMİK YAPISI

Afganistan'daki güncel medyaya baktığımızda elbette ki insanların kafasında fon kaynakları ile ilgili sorular dikkatlerini çekmektedir. Çünkü medyanın sermayeye ihtiyacı vardır. Kimse bunu kolay kolay yapamamakta, mali yük giderek artmaktadır. Diğer medya kuruluşları, özellikle basılı medya genellikle kayıpla yönetilmektedir (Rhamani, 2019).

Kitle iletişim araçları, son birkaç yıldır dönemsel hareketleriyle geçimini garanti altına aldı yani masraflarını büyük ölçüde reklam ve diğer kârlı programlar yayınlayarak karşıladı ancak yazılı basın için Afganistan'daki eğitim seviyesi çok düşüktür. Bu nedenle yazılı medyanın müşterileri artmamaktadır. Bu yüzden insanlar medyanın finansal maliyeti veya ekonomi konusunda şüphe duymaktadır. Afganistan Anayasası ve Medya Kanunu, hiçbir partinin bireyin veya grubun siyasi ve medya faaliyetleri için yabancı kaynaklardan yasadışı mali destek almasına izin vermemektedir (Adalet Bakanlığı, 2009).

Ancak Afganistan'da hukukun üstünlüğü henüz tam olarak uygulanmadığından bir dizi içeriden biri ve medya kuruluşu bu eksik hukukun üstünlüğünden yararlanmaya çalışmakta ve bu amaç doğrultusunda uluslararası siyasi ve siyasi olmayan, hayırsever ve hayırsever olmayan kuruluşlar faaliyet göstermektedir. Bu kısımda medyanın yapısını finansman ve ekonomik açısından tartışılmaktadır (İsmail Yun, 2008: 248).

1. Devlet Medyası: Bu medya Hükümet tarafından finanse edilen, devlet ve demokrasi politikasına göre yayın yapan medyalardır. Bu medya kuruluşları genellikle harcamalarını devlet tarafından karşılanmaktadır. Ona yatırım yapan ve fon sağlayan devlettir. Afganistan'da özgür medya faaliyet göstermeye başladığında devlet tarafından yönetilen medyanın tekeli de sona ermiş ve tüm medya kuruluşlarının takipçi sayısı

azalmıştır. Medyaya duyulan güven eskisi kadar iyi değildir. Ancak son birkaç yılda devlet medyasına bazı yabancı ülkelerden çok sayıda resmi desteği devam etmektedir (Abdul Basir, 2015).

Medya büyük ölçüde devlet tarafından finanse edilmektedir fakat Japonya, Almanya, Hindistan, Amerika Birleşik Devletleri ve diğer bazı ülkeler tarafından Afgan hükümetinin ulusal ve bölgesel televizyon, radyolarına ve bazı hayır kurumları tarafından yazılı basına on milyonlarca dolar bağışlanmaktadır. Başlıca devlet medyası; Ulusal Televizyon ve ona bağlı il televizyonları yanı sıra Afganistan Radyosu, Hewad, Anees, Islah, Kabul Times, Afganistan Times, gazeteler ve diğer devlet kurumları gibi il radyolarıdır. İlgili merkezi ve il yayınları, haftalık ve yıllık yayınlanmaktadır (İsmail Yun, 2008).

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi devlete bağlı medya kuruluşları da hem siyasi hem de ideolojik olarak hükümetin doğrudan etkisi altındadır. Tüm yayınlar hükümetin taleplerine dayanmakta ve hükümetin görüşlerini temsil etmektedir. Düşünceli ve ideolojik olarak sistemin içinde olduğunu söyleyebiliriz. Afganistan, Amerika Birleşik Devletleri tarafından yakından izlenen ve desteklenen demokratik bir hükümettir. Hükümete bağlı medyası ve kuruluşları da ideoloji açısından demokrasi şemsiyesi altında faaliyet göstermekte ve gelecekte güçlü bir demokratik sisteme sahip olmak için demokrasi ve kapitalizm sisteminin geliştirilmesi ve daha iyi uygulanması için çalışmaktadır (Rasool Bawari, 2017).

2. Örgütsel veya Parti Medyası: Çeşitli siyasi gruplar ve partiler tarafından yayılan medyadır. Bu medya türü partilerin meşru ve gayri meşru mali kaynaklar kullanmaktadır. Afganistan'daki düzenlenmiş medya kuruluşlarının sayısı yüksektir (Jahani, 2015). Devlet medyası gibi örgütsel veya Parti medyası da siyasi ve ideolojik olarak bağımlıdır ve az sayıda takipçiye sahiptir ve yalnızca partilerinin çıkarlarını,

fikirlerini ve ideolojilerini desteklemek için yayın yapmaktadırlar. "Medya, görünüşe göre ilgili partiler tarafından finanse ediliyor olsa da, Afganistan'daki çoğu siyasi parti kendi iç finanslarını desteklemediğinden veya kendi iç kaynaklarını sağlamadığından çoğu parti dış kaynaklara güvenmektedir. Düşünce ve ideoloji medyaları için onlardan para almaktadır" (Yoon, 2008: 150).

Hükümetin ülkenin tüm yapısı üzerinde tam kontrol sahibi olduğu ve tüm dış yardımları kontrol ettiği Afganistan'da güçlü ve meşru bir hükümet kurulana kadar bu sorunlar vardır olmaya devam edecektir ve yabancı ülkelerin yardımıyla oluşturulan düzenlenmiş medya devam edecektir. Afganistan'daki birçok siyasi parti ve partinin kendi medyası vardır. Örneğin Iqtdar-e-Milli, Payam-e-Mücahid, Mahaz, Mücahid Jarida, Tamadan, Farda, vb. Payvstun Ghak, Naveed Farda, Payam- e-Milli, Unity, Milad-e-Wahdat, Rah-e-Azadi, Arman Mardam, Elite, Party veya Organizasyonel Medya vardır (A,g,e.2008).

Şu anda bile Afganistan'da İŞİD, Taliban ve Hizb-ut Tahrir kendi medyalarına ve uzak bölgelerde faaliyet gösteren radikal İslami siyasi ideolojileri için yayınlarına sahiplerdir. Hatta konuyu biraz daha netleştirmek için yayınlarında cihat dışında hiçbir şey yayınlamayan bazı aşırılık yanlısı medya veya radikal medya kuruluşları vardır (Ahmadi Ali, 2017).

Afganistan'daki parti medyası neden sadece İslami fikirlere odaklanıyor? Çünkü Sovyetler Birliği Afganistan'ı işgal ettiğinde, Afgan halkı Komünizme karşı ulusal bir ayaklanma düzenlediğinde aynı anda İslami partiler ortaya çıkmış ve Sovyetler Birliği'ne karşı tüm İslami gruplar ve partiler kurulmuştur. Sovyetler Birliği'nin yenilgisinden sonra ve aynı fikirler devam etmiştir. Şu anda Afganistan'da Adalet Bakanlığı'na kayıtlı 72 siyasi grup ve parti vardır ve bunlardan çok fazla İslamcı,

radikal ideoloji ve fikirlere sahiptir. İslamcı fikirler yaymak istemektedirler (Adalet Bakanlığı, 2016).

Halkın Demokratik Partisi ve Parçam Partisi'nin de Afganistan'da aktif olması dikkat çekicidir. Performansı eskisinden daha zayıf ancak siyasi olarak Afgan Hükümetine yakın ve yayınları Afganistan'ın hükümeti genel politikasına % 80 benzemektedir. İdeolojik olarak demokrasiye dayanan Afganistan Hükümeti'ne dayansalar da diğer İslamcı partilerden farklı ideolojileri vardır. Sovyetler Birliği'nden etkilenen ve Komünizm gibi bir ideolojiye sahip Halkın Demokratik Partisi ve Parçam Partisi, bu nedenle medya yayınlarında komünist ideolojiyi teşvik etmek için çalışmaktadır. Afganistan'ın içişlerine ek olarak, yayınlarında sıklıkla Karl Marx ve Lenin'in görüşlerini yayınlamaktadır (İsmail Yoon, 2008). Bir sonraki bölümde sosyalist partiler ve onların sosyal medya alanındaki siyasi ve ideolojik faaliyetlerini tartışacağız.

3. Bağımsız Medya: Bunlar düşünce, finansal ve ekonomik olanaklar açısından gerçekten özgür olan medyalardır. Bu tür medya kuruluşları maliyetlerini reklam ile karşılarlar ve böylece yayın yapmaya ve faaliyet göstermeye devam ederler. Ancak Afganistan'daki özgür medyanın, özellikle de bağımsız yazılı medyanın sorunu uzun sürememesidir. Bazen maddi kaynak yetersizliğinden dolayı faaliyetlerini durdururlar. Görev yerlerindeki değişiklikler, sürecin aşırı yorgunluğu ve iç farklılıklar nedeniyle de Afganistan'daki mevcut özgür medyanın süreci zorluklarla doludur (Atiş, 2017).

Özgür medya, gazetecilik ve mali kaynaklar açısından bazı devlet medyasıyla rekabet edemezler. Ancak halkın özgür medyaya olan güveni artmakta ve büyümektedir. Özgür medyanın büyüme süreci doğaldır. Çünkü insanlar bağımsız haber ve raporlar istemektedir. Hukukun üstünlüğü kurulduğunda ve tüm bireylerin, siyasi partilerin ve partilerin varlıkları netleştirildiğinde, birçok parti medyası kuruluşu

sorunlarla karşılaşabilir. Bu özgür medyanın normalleşmesi için iyi bir durum olabilirdi ancak son 20 yılda Devlet Medyası, partiler Medyası ve hem de Özgür Medya yabancı fon almışlardır (Hamdard,Javid. 2019).

2006 yılı itibariyle, Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID) ve Avrupa Komisyonu, özgür medyaya 30 milyon katkıda bulunmuş, yaklaşık 15 milyon başkanlık seçimi ilgili faaliyetlere harcanmıştır. 2006'da yaklaşık 3 milyona düşmüştür ve 2007'de böyle bir bütçe olmamıştır. Avrupa Komisyonu'nun medyaya yardımı 2002'de 201 milyondan 2007 yılında 300.000 avroya düşmüştür (SIGAR, 2016).

Özgür medyalardan bazıları ise şunlardır: Shamshad, Saba, Lemar, Afghan, Tolo, Emroz. Bu TV'ler bağımsız olmasına rağmen çoğu henüz ideolojik olarak tarafsız değildir. Internews'in yardımıyla oluşturulan radyoların çoğu artık belirli kişiler tarafından yönetilmektedir. 70 istasyon vardır ve çoğu farklı il ve ilçelerde faaliyet göstermektedir. Bunlar arasında Wesa, Arada Gazeteleri, Ganj, Aina Zan, Hasht Sobh, Chirag, Asr Jomhoriyat ve diğer bazı özgür medya kuruluşları vardır (Youn, 2008).

Yukarıda bahsedilen özgür medya, ideoloji ve siyasi yapı bakımından devlete yakın yani demokrasi ve kapitalizm şemsiyesi altında yayın yapmaktadır ve yayınlarında demokrasi ideolojisini yaygınlaştırmaya çalışmaktadır. Özel sektörde de faaliyet gösteryen medya, habercilikte tarafsızdır. Taliban'ın ve Hükümet yanında yer almayan, iş dünyası ile finanse edilen bağımsız medya faaliyetleri Afganistan Anayasasına uygundur. Bağımsız medyanın sorunlarından biri şudur: Afganistan kültürüne aykırı bir şekilde reklamlar yayınlamakta ve birçok insan bu konuda özgür medyayı eleştirmektedir fakat özgür medyanın amacı sadece kârdır (SIGAR,2017).

4. Sivil Toplum Kuruluşları (STK): Afganistan'da belirli STK'lar⁷ tarafından finanse edilen bazı yazılı ve kitle iletişim araçları vardır. Düşüncelerini, fikirlerini ve faaliyetlerini yansıtır. STK'lar bazı eyaletlerde bulunan düzenleyici ve bağımsız medya kuruluşlarını da finanse etmekte ve bir dereceye kadar basılı medyalarına sahip olmaktadır. Bu medya kuruluşlarının gazeteciliği, bu medya kuruluşlarının basın ve yayıncılık için geniş kaynaklara sahip olması nedeniyle bağımsız, düzenlenmiş ve devlet tarafından yönetilen basılı medyasından daha yüksek kalitelidir (Hüseyni, 2016).

Bu tür medyanın ömrü uzun sürmez çünkü ömrü doğrudan yayınevlerinin faaliyetleriyle ilgilidir. Bu kuruluşlar canlı ve aktif ise bu medya da aktif olabilirler. Bazen artan bazen de azalan medya sermayesi basılı medyanın ömrü üzerinde de orantılı bir etkiye sahiptir. "İdeolojik olarak, bu medya kuruluşları siyasete pek dahil değildir. Bazen kadın hakları ve diğer medeni meseleler hakkında propaganda yapmaya çalışmaktadır ancak yayınlarının çoğu profesyonel ve mesleki faaliyetleriyle ilgilidir. Mesela Paivastoun, Dali, Kiled, Saba, Hamkari, Halk Hakları, Sivil Toplum, Demokrasi, Mursal Gazeteler gibi çeşitli yazılı medya kuruluşlarından örnek olarak burada bahsedilebilir" (Çalışma Bakanlığı, 2017).

Ayrıca bazı radyo istasyonları geçici olarak yayınlanmaktadır. Örgütün faaliyet gösterdiği alanlarda faaliyet gösterir ve kapatıldığı zaman yayın da biter. Bu nedenle kitle iletişim araçlarının sayısı azdır ve sadece proje ve organizasyonlarda faaliyet göstermektedir (Rıza Mirzai, 2012)

5. Uluslararası (yabancı) Medya: Yaklaşık 20 yıldır Afganistan için bir dizi uluslararası medya kuruluşu yayın yapmaktadır. Ancak son yıllarda Afganistan dışındaki bu yayınlar, radyo ve televizyon yayınları da dahil olmak üzere giderek daha

⁷ "Sivil toplum kuruluşları, resmi kurumlardan bağımsız olarak siyasi, sosyal, kültürel, yasal ve çevresel hedefleri doğrultusunda lobicilik, ikna ve eylemlerle çalışan, kâr amacı gütmeyen kuruluşlardır. Birçok STK Afganistan'ın farklı bölgelerinde faaliyet göstermektedir".
https://tr.wikipedia.org/wiki/Sivil_toplum_kurulu%C5%9Fu

da uzmanlaşmış hale gelmiştir. Bu yayınların maliyeti ilgili ülkeler tarafından ödenir. Doğal olarak bu medya kuruluşları sadece Afgan halkının zihnini aydınlatmak için çalışmakla kalmaz aynı zamanda başka hedeflerde de bulunur. Ancak her durumda Afgan toplumunun bilgi sürecinde iyi işlev görmeye devam etmektedirler (İsmail, 2008). Bu kısımda bu tür medyadan kısaca bahsedeceğiz.

a.Azadi Radio: Afganistan için günde sekiz saat gündüz ve gece Peştuca ve Darice dillerinde yayın yapmaktadır. Afganistan'da en fazla dinleyiciye sahip olduğu tahmin edilmektedir. Güncel haberleri halka doğrudan aktaran ve diğer canlı yayınları yayınlayan seyircisi yüksek bir radyodur. Radyonun merkezi Çek Cumhuriyeti'nin başkenti Prag'tadır. Amerika Birleşik Devletleri Kongresi tarafından finanse edilir. Kabil'de bir bölge ofisi vardır. Tüm yayınlar, Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti'nin ideolojik ve siyasi yapısı, demokrasisi ve politikasına uygun olarak yürütülmektedir (Naqibullah, 2018).

b. BBC: Otuz yıldır Afganistan'da yayın yapan en popüler ve etkili radyodur. Bu radyonun Peştuca ve Darice programlarının Afganistan'da kendi özel etkileri vardır ve bu yayınlara halkın güveni yüksektir. Radyonun genel merkezi London'dadır ve ayrıca Kabil'de bir bölge ofisi vardır. Finansman tabii ki İngiltere Hükümeti ve kendi kaynakları tarafından finanse edilmektedir. İdeolojik olarak demokrasi yanlısı bir radyo istasyonudur. Zamanının çoğunu demokrasiyi güçlü göstermek için çalışılmaktadır (A,g,e. 2018).

c. Voice Of America (VOA) Radyosu: Afganistan için Peştuca ve Darice dillerinde yayın yapan bir radyodur. Bu radyo eskiden "Amerika'nın Sesi" olarak bilinen "VOA" olarak adlandırılan Amerikan devlet radyosudur. Ayrıca çoğunlukla Kozai Peştunistan'nın Peştunlarına (Pakistan ve Afganistan arasındaki bölgede yaşayan Peştunlara) ve aynı zamanda Afganistan'daki siyasi ve sosyal konularda yayın yapan

(Diva Radio) adında başka bir radyo programları da vardır. Ayrıca VOA'nın Ashna TV'si Afganistan için Peştuca ve Darice dillerinde yaklaşık bir saat boyunca yayın yapmaktadır. Geçmişte Almanya, Afganistan'ın ulusal televizyonunda Peştuca ve Darice aynı sayıda yayın yapmaktaydı (Bilgi ve Kültür Bakanlığı, 2018).

d. Diğer Yabancı Radyo İstasyonları: İran radyosu, İran hükümetinin kontrolü altında olan ve özellikle Şii Müslümanlar için İran hükümetinin politikasının İslamcı ideolojisini yansıtan bir görev üstlenmekte ve Afganistan için Peştuca ve Darice yayın yapmaktadır ve onların dindaşları için çok sayıda yayınları vardır. Afganistan'daki Şii halkı da İran Radyosu'nu çok takip etmektedir (Youn, 2008: 158). Alman Ghaz, Çin Radyosu, Moskova Radyosu, tüm Hindistan Radyosu ve ayrıca Afganistan'da ISAF birlikleri tarafından yayınlanan Özgür Avrupa Radyosu/Özgürlük Radyosu (RFE/RL) ve üç dilde yayın yapan bu radyoların finansman kaynakları hükümetlerdir. Aynı ülkelerden bu radyoların etkisi o kadar büyüktür ki dinleyen medyada yerel hükümet ve hükümet dışı radyolardan daha fazla etkiye sahiptirler ve yayınları daha popülerdir (Rasool Raheen, 2019).

1.2. KİTLE MEDYASININ İDEOLOJİK POLİTİK YAPISI

Günümüzde Afgan medyası siyasi, ekonomik, ideolojik ve entelektüel yaşamında birçok aşamadan geçmiştir. Afgan medyası, kişisel sözleşmelerden yapısı, sosyal ve politik eleştiriye kadar çok çeşitli konuları ele almıştır. Uzmanlaşmış ve bilimsel medya elbette kendi rolünü oynamış ve son yirmi yılda yaratılan medya boşluğu neredeyse doldurmuştur. Ancak genel olarak tüm medya kuruluşlarının entelektüel olduğunu söylemek zordur ve birkaç düşünce çizgisinde değerlendirilmiştir. Her medya kuruluşunun aslında kendi bakış açısı vardır ve bundan ötürü bir medya kuruluşunun düşüncesi diğeriyle uyumlu olması başka bir medya kuruluşuna gerek kalmadığını gösterir (İsmail youn, 2008:160).

Medyanın düşüncesini kapsamlı bir şekilde incelemek istersek her medyayı ayrı gruplar halinde incelemek gerekmektedir. Bu durumda bile tek bir sonuca varamayabiliriz çünkü her medyanın ideolojisi başlangıçta bir amaçla başlar ve zamanla değişir. Bazı medya kuruluşları yaşamları boyunca ideolojik olarak hareket etmişlerdir. Bazı vasat medya kuruluşlarının İSE kendi amaçları vardır. Organizasyonel, bölgesel ve etnik hedefler peşinde koşan medyalar düşüncede pek değişmemiştir (A,g,e, 2008).

Genel olarak medyanın ekonomik yapısının yanı sıra medyanın ideolojik yapısına da değinebiliriz. Medyanın finanse edildiği Afganistan'da, medya onların ideolojisi ve düşüncesi üzerinde de çalışmaktadır. Ama burda tüm çelişkili, farklı görüş ve perspektiflerden Afgan medyasına yansıyan birkaç önemli konuya işaret ettiğimizi ve bu eksenle makale ve içerik yayınlayan bazı Afgan medya kuruluşlarının hâla yayın yaptığını belirtmeliyiz.

1.Kitle Medyasında Milliyetçilik: Gelişmiş, gelişmekte olan ve hatta geri ülkelerde milliyetçilik, ülkenin milli değerleri ve kutsalları olarak görülmektedir. Bir toplumun medyası akademik ve sivil merkezleri, politikacılar,yazarlar, aydınlar, din adamları ve halk, kendilerini ulusal çıkarları ve ulusal değerleri, siyasi partileri ve bireyleri meşru tartışmaları ve iktidar üzerindeki tartışmaları meşrulaştırmak ve korumakla yükümlü olarak görürler ve gayri meşru araçlar kullanırlar. Ancak hiç kimse ulusal kimliğe ve ulusal çıkarlara karşı duramaz (Safandiar Ghafari,2018).

Akıl hastalığının görülme sıklığının yüksek olduğu, savaşın parçaladığı toplumlarda hastalıklardan biri, bazı insanların milli menfaati tanımlamak ve belirlemek için bahaneler araması ve milli menfaatin önce gelmesi gerektiği bahanesini söylemesidir. Kimlik ve ulusal değerler tanımlanır ve sonra tekrar tartışılana kadar üzerinde anlaşmaya varılır. "Ulusal değerler, yüz yıllar boyunca ulusun farklı kesimleri

tarafından herhangi bir siyasi müdahale ve baskı olmaksızın kabul edilen değerlerdir."(youn, 2008).

Afganistan'da bazı milliyetçi medya kuruluşları, milli ve doğal değerlere özen göstererek, ulustaki milli ruhu güçlendirecek, aşağılık hissini ortadan kaldıracak, milletin değerlerini savunacak yapı yayınlamaya çalışmıştır. Son 20 yılda aktif milliyetçi medya kuruluşlarının sayısı, partileri olmayan ve ulusal karşıtı medya kuruluşlarının sayısından çok daha düşük olmasına rağmen bazı ulusal medya kuruluşları saldırgan medya kuruluşlarının rolünü oynamıştır. Wesa Gazetesi, Aradi Gazetesi, Kiled yayınları, Pakhlayni Dergisi, bir dizi il radyo ve basılı yayınlarının yanı sıra devlet tarafından yürütülen bazı sesli ve yazılı yayınlar son üç yıldır ulusal sorumluluklarını yerine getirmiş, ulusal değerleri desteklemiştir. Ariana TV, Shamshad TV, Emroz TV, Afghan TV, Lemar TV gibi kanallar elinden gelenin en iyisini yapmışlardır. Yukarıdaki TV kanalları çoğunlukla bağımsız olduğundan ve herhangi bir gruba veya partiye ait olmadığından bu TV'lerin yayınlarında milliyetçi temalar ve fikirler görülmektedir (A,g,e, 2008).

Afganistan'da geniş bir izleyici kitlesine sahip olmanın yanı sıra yazılı basında Hükümete bağlı ancak yine de doğru bir yayın politikasına sahip ve genellikle milliyetçi ve milliyetçi yayın yapan bazı gazeteler vardır. Burada her birini ayrı ayrı bahsetmek zor olacaktır. Bu yüzden genel olarak medyanın bakış açısını ve neler olup bittiğinin ve neyin yayınlandığının ideolojik kısmını göstermek için ışık tutuyoruz (Shahidullah, 2017).

2. Kitle Medya, Reform ve Demokrasi: Medya, bir toplumun veya ülkenin dördüncü gücünü oluşturur. Hükümetin diğer üç kolunun (yasama, yargı ve yürütme) bulunduğu toplumlarda bilinmektedir. Hukuki yolla birbirleriyle işbirliği ve iletişim kurarak toplum onların kontrolü altındadır. Medya ülkede tekelleşme ve yozlaşmayı

engeller. Afgan toplumunda daha fazla fayda, uyum ve entelektüel gelişim tahmini vardır. Çeşitli güçler hala istikrarsız ve güçsüzdür. Ne tüm ülke üzerinde tam kontrolleri ne de kendi aralarında tam bir koordinasyon ve işbirliğine sahiplerdir. İdari eksiklik de bir sorundur. İdari eksiklik yolsuzluğa sebep olur. Kitle iletişim araçları bu gibi durumlar için önemlidir. (Wahidi, 2018).

Afganistan'ın mevcut medya, ülkenin işlerini düzene sokmada, bazı yetkililerin aşırı ve gayri meşru taleplerini dizginlemede ve demokrasiyi teşvik etmede önemli bir rol oynamıştır. Hükümetin eylemlerini izleyen, değerlendiren, halkın sesini hükümete ileten ve hükümetin faaliyetlerini halka teşhir eden özgür medyadır. “Son birkaç yıldır, medyadan başka, Hükümetin her üç kolunun faaliyetlerini kontrol edecek bir otorite yoktu”. Afgan toplumunda, hükümetin eylemlerini eleştiren, bağımsız medya tarafından yayınlanan milyonlarca yorum, röportaj ve makale yayınlanmıştır. Eğer Afganistan'da iç ve dış medya olmasaydı, Afganlara yönelik baskı tehlikesi artacaktı. İnsanlara işkence edilecek, dövülecek, öldürülecek, konuşacak hiçbir şeyleri kalmayacaktı. (İsmail Youn, 2008).

Bu yolsuzluğu ortaya çıkaran kitle iletişim araçlarıdır. Yolsuzluk bu kadar yüksek ve sofistike olmasına rağmen Afganistan'daki en büyük sorunlardan biri yozlaşmadır. Yozlaşma, kriminal medyanın özel medyasını özgür medya adına sahiplenip harekete geçirmesi ve başarılı olmasıdır. Bu halkın zihninde kafa karışıklığı ve belirsizlik yaratarak bazı kişilerin doğru ve yanlış özgür medya arasında ayrım yapamamasına yol açmıştır. Bununla birlikte Afgan bağımsız medyası yavaş yavaş olgunlaşmaktadır ve her geçen gün yeni bir deneyim kazanmaktadır. Bir dizi devlet kurumunda yolsuzluğu açıkça önleyen bu özgür medyanın etkisi, ülkenin farklı yerlerinden gelen raporlarında mazlum milletin sesi, üst düzey hükümet yetkilileri olan kitle iletişim araçlarıdır (Ali Ansari. 2017).

Afganistan'ın Cumhurbaşkanı, medya aracılığıyla Afgan halkının sorunlarının farkına vardığını ve ardından yerel liderleri ve Hükümet yetkililerini arayıp sorunları çözdüğünü defalarca söylemiştir. Üst düzey hükümet yetkilileri de dahil olmak üzere diğer ilgili devlet kurumları medyadan haberdar edilmeden sonra hükümet yetkililerinin bir bölgedeki insanlara kötü muamelede bulunduğu veya kötü muamelede bulunduğu düzinelerce vaka bildirilmiştir. Aynı medyada yayınlanan haberlere dayanarak bazı yerel yetkilileri değiştirilmiştir (Nejad Kazem.2007).

Taliban ile Afgan hükümeti arasında başlayan barış görüşmeleri gibi hükümet yetkililerini, ulusun nüfuzlu şahsiyetlerini ve temsilcilerini ve hatta hükümetin siyasi muhaliflerini yüz yüze siyasi tartışmalar için bir araya getiren kitle medyasıydı. Katar'ın başkenti Doha'da zaman zaman takip etmeye ve millete rapor vermeye devam eden (ve yargıyı millete bırakan) kitle medyasıdır. Ancak bu tartışmaların bazılarında özgür medya denen bazı bağımsız medyanın kendi görüşleri olacaktır. Taraflar tartışmayı dayatmış olabilirler ancak yine de uyumsuzluk ilkesine bağlı kalan birçok özgür medya kuruluşu vardır (Stanekzai, 2015).

Böylesine karmaşık bir siyasi, ideolojik, gelişimsel ve savaş durumunda, kitle iletişim araçlarının bu şekilde gelişmesi, fedakarlık olmaksızın imkansızdır. Son birkaç yılda, yüzlerce Afgan gazeteci öldürüldü ve yüzlercesi hapsedildi. Gazetecilere yönelik yüzlerce şiddet vakası kaydedildi. Bu fedakarlıklar sayesinde Afgan milletine cesaret aşılanmış, siyasi partilerde hoşgörü kültürü bir gelenek haline gelmiş, savaş ağaları ve diğer güçlü bireyler medyanın korkusuyla şiddetlerini azaltmışlardır. Çok sayıda savaş ağası, güçlü ve asi insanlardan oluşan ve ilk birkaç gün kendini her türlü eleştiriden koruyan Afgan Ulusal Meclisi bile kitle iletişim araçlarını kontrol etti ve 'hükümeti izlerseniz, medya sizi izleyecektir' ifadesini kullanmışlardır. Bu nedenle özgür medya demokrasinin gelişmesine katkıda bulunmuştur (İsmail Youn, 2008).

1.3. AFGANİSTAN'DA DİJİTAL MEDYANIN EKONOMİK YAPISI

Yaklaşık 20 yıl öncesine kadar Afganistan'ın birçok yerinde telekomünikasyon sistemi yoktu. Sınır bölgelerinde ikamet edenler telefon görüşmesi yapmak için sınırı geçerlerdi. En önemli elektronik medya, insanların çoğunun ülkedeki ve dünyadaki durumdan haberdar olduğu radyo oldu. Ancak günümüzde iletişim araçları geliştirildi ve küresel internete ile ülkedeki iletişim durumu çok değişti ve iyileşti (Rhamani, 2019). Ancak güçlü ve istikrarlı bir Hükümetin olmaması nedeniyle ülkenin iletişim altyapısının durumu zayıf ve uluslararası ortaklara bağlı olduğundan iletişim ağlarının kalite ve fiyat açısından durumu, komşu ülkelere göre elverişli bir duruma gelmemiştir. Etisalat, Afghan Bisim, MTN, Salaam ve Roshan gibi birkaç özel büyük şirketlerin kurulması da ülkenin iletişim sorunlarını hafifletmede başarısız olmuştur. Ayrıca, ülkenin kentsel olmayan birçok bölgesi iletişim hizmetlerinden özellikle de internetten mahrumdur. Ülke nüfusunun önemli bir kısmının buna erişim kolaylığı yoktur (Alireza Salehi, 2020).

Son yıllarda, sosyal medyanın ortaya çıkmasıyla birlikte internet kullanımı önemli ölçüde artmıştır. Asia Foundation'ın araştırmasına göre Afganistan'da haberleri takip etmek için interneti kullananların sayısı son 2 yılda % 3'ten % 14'e yükselmiştir. Elbette bu rakam 2019'de %17'ye ulaşmıştır ama son yıllarda internetin maliyetinin artmasıyla düşüş eğilimiyle karşı karşıyayız. Genel olarak insanların sadece % 18'i internet'i kullanmaktadır ve bunların yaklaşık% 70'i haberleri takip etmek için dijital medyayı kullanırlar. Afganistan'daki dijital medyanın toplam aktif kullanıcı sayısı 3,6 milyondur. Bu Afganistan'ın toplam nüfusunun yaklaşık% 9,4'üne tekabül etmektedir. Kullanıcıların % 97'si sosyal medyaya bağlanmak için cep telefonlarını kullanmaktadır. Bunların %18'i kadın ve % 82'si erkektir. Aşağıdaki istatistiklerde Afganistan'daki en popüler sosyal medya karşılaştırılması yapılmıştır. Facebook, açık ara en yaygın

kullanılan sosyal medyadır. Afganistan'daki toplam Facebook kullanıcı sayısı (Facebook raporlarına göre) 3,4 milyondur (İletişim Bakanlığı, 2020).

Ayrıca Afganistan'daki toplam instagram kullanıcı sayısı (Instagram raporlarına göre) yaklaşık 450.000'tür ve bu da Facebook'a kıyasla çok düşük bir rakamdır. Kullanıcıların %20'sini kadınlardan ve % 80'ini erkeklerden oluşturmaktadır. 2017'den 2020'ye kadar Afganistan'da instagram'ın popülerliği neredeyse % 7 artılmıştır. Bu büyüme 2019'un sonlarından bu yana yoğunlaşmıştır. Afganistan'daki toplam Twitter kullanıcı sayısı (Twitter raporlarına göre) yaklaşık 205,5 bindir. Kadınlarda % 26 ve erkeklerde %74 kadardır (A,g,e,2020).

Bu eğilimin 2021'nin sonuna kadar devam etmesi beklenmekte ancak yine de bu medyanın Afganistan'daki popülaritesini artıracakı düşünülmektedir.

Geçtiğimiz birkaç yıl barış görüşmeleri ve siyasi tartışmalara yol açan Cumhurbaşkanlığı seçimleri de dahil olmak üzere ülkedeki önemli olaylar nedeniyle bu medyaların kullanımında köklü değişiklikler görmüştür. Facebook'un izleyici kitlesi çoğunlukla yerli olduğundan Facebook seçim sırasında gelişmiştir. Ancak Taliban-ABD barış görüşmelerinin uluslararası niteliği nedeniyle Twitter, Şubat ayı barış görüşmeleri sırasında gelişmiştir ve iki başkan arasındaki uzlaşma Facebook'u bir kez daha insanların ilgisini arttırmıştır (BBC, 2020).

Dijital medya artık Hükümet yetkilileri üzerinde baskı kaynağı haline gelmiştir. Bu kullanıcılar yozlaşmış devlet dairelerini şikayet etmekte ve bazen bunları fotoğrafla yayınlamaya başlamıştır. Bu sosyal medya aynı zamanda sosyal davranışların iyileştirilmesinde de çok etkili olmuştur. Yetkililer, sosyal medyanın yolsuzluğu teşhis etmede, kültürü teşvik etmede, İslami propagandada, baskı ve zorla mücadelede önemli bir rol oynadığını söylemektedirler. "Dijital medya şimdiye kadar dava, eğitim, eğlence,

bilgi toplama, yolsuzluk ve kanunsuzlukla mücadele, vatandaş haberciliği ve diğer konular alanlarında yerini buldu ve etkili bir rol oynadı" (Mujib Khalvatgar, 2020).

Dijital medya ekonomik olarak en büyük beş telekomünikasyon şirketinden sonra dijital medyayı finanse eden ve yayınlayan başka uzmanlaşmış medya ve şirketler yoktur ancak yayınların çoğu sosyal medyada bireyseldir. Afganistan'da dijital ve sosyal medya, siyasi ve ideolojik yapıya göre üç bölüme ayrılıyor: 1. İslamcı medya. 2. Demokrasiyle ilişkisi medya veya Kapitalist Medya. 3. Komünist ideoloji Medyasıdır ve halen Rusya'nın etkisi altında olmaları şartıyla faaliyet gösterirler (Hussein Seerat, 2015). Komünist medya yayınlarının içeriği devlet politikasına yakın ancak ideolojik olarak devlet medyasından 180 derece farklıdır. Bu bölümde ise Afganistan'daki dijital medyada ideoloji yapısını açısından açıklamak istiyoruz.

1.4. DİJİTAL MEDYANIN İDEOLOJİK POLİTİK YAPISI

Genel olarak Afganistan'daki elektrik ve internet sorunu vardır. Dijital medyanın kitle medyası gibi fazla ilerleme kaydetmemiş olmasıdır. Dijital ve sosyal medya, psikolojik savaşın en önemli araçlarından biridir. Hedefe ulaşmak ve düşmanı alt etmek için bu alandaki en önemli araç medyadır. Sosyal medyanın geniş işlev yelpazesi askeri savaşlarda yoğunlaşmıştır. Bu nedenle çoğunlukla savaş durumlarında kullanılır. Terörist gruplar kamuoyunu etkilemek için medyadan en iyi şekilde yararlanmaktadır. Taliban ve İŞİD her gün sosyal medyada onlarca haber ve görüntü yayınlamakta ve suç işlemek için medya tekniklerini kullanmaktadır. Müslümanların dinini ve haysiyetini körüklemek için uğraşmaktadırlar. Ülkenin güvenliğinin ve istikrarının terörist gruplar tarafından tehdit edildiği mevcut durumda, sosyal medyanın ülkenin güvenlik ve savunma güçlerini desteklemedeki önemli rolü yadsınamaz, görsel medyanın ise televizyon programları yaparak terörist grupların güvenlik ve savunma güçlerinin ülkenin güvenliğini ve istikrarını savunmadaki rolünü vurgulamak, ülkenin güvenlik

güçlerini desteklemek için kamuoyunu harekete geçirmek için temel oluşturabilir (Reuters ajansı. 2019).

Ancak kitlesel medyanın gücünü ve kapasitesini ülkeyi savunmak ve terörist grupların tehditlerine karşı koymak için kullanmak, Afgan hükümetinin kısa vadeli ve uzun vadeli planlamasını ve stratejisini gerektirmektedir. Medyanın muhalif gruplara karşı savaşında net bir politika, güçlü medya tesisleri, donanımı ve verimli planlaması olan her ülkenin medya savaşında, askeri alanda başarılı olduğunu, medyanın desteği ve gücü ile halkı alt edebileceğini kanıtlamıştır (Ali Ansari, 2017).

Taliban döneminde fotoğraf çekmek ve televizyon izlemek yasaklanmıştır. Şimdilik medyanın ve propagandanın değeri artmaktadır. Medya kuruluşlarının ve muhabirlerin sayısı psikolojik savaş noktasına gelmiştir. Taliban tarafından açıklanan bilgilerin doğruluğu her zaman sorgulanmaktadır. Çünkü bu grubun medyayı bir psikolojik savaş aracı olarak kullandığı bilinmektedir. Taliban'ın medyası ve habercisi, son zamanlarda Hükümet medyasından ve onun uluslararası destekçilerinden daha hızlı yayılır hale gelmiştir. Taliban, savaşçıları arasında muhabir sayısını ikiye katlamıştır (Reuters, 2019).

1. Radikal İslamcı Dijital Medya: Afganistan % 99.06 Müslüman nüfusa sahip bir ülkedir. Afganistan'da çok az Hindu ve Yahudi vardır (Oliverva, 2017:55). Bu nedenle Afganistan'daki tüm siyasi ve ideolojik faaliyetler İslami inançlarla bağlantılıdır. Afganistan'da faaliyet gösteren mevcut siyasi partiler ve gruplar olarak mevcut hükümetle ve ülkeyi inşa etmek için siyasi ilişki içinde çalışmaktadırlar. Ayrıca Afgan Hükümetinin faaliyetlerine karşı olan çok sayıda parti vardır. Mesela Taliban, Hizb-e-İslami, İŞİD, El Kaide, Hizb ut-Tahrir, Jamiat-e-Islah gibi hükümete karşı savaşmaktadırlar. Bu İslamcı partiler ve grupların ortaya çıkışı Sovyetler Birliği'nin işgali ile başlamıştır. Bu partiler, Afganistan halkının Sovyetler Birliği'ne karşı isyan

edip cihaz ilan etmesiyle oluşmuştur. Partiler faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu partilerin ideolojisi İslamcılıktır ve genellikle yayınlarını ve faaliyetlerini bu ideoloji ve inanca göre düzenlerler (Wahdat, 2019). Bu partilere üye olan veya bu partilerin ideolojik olarak sempati duyanların tüm dijital ve sosyal medyadaki faaliyetleri tamamen İslamcıdır. Bu düşünce ve ideolojilerini yayınlanmaktadır.

Siyasi ve ideolojik yapılarını, faaliyetlerini ve yayınlarını anlatacağız şu anda Afganistan'daki en önemli Radikal İslami partilerden biri Taliban'dır. Taliban ayrıca Afganistan'da sosyal medyada siyasi ve ideolojik propaganda, hükümet karşıtı ve anti-demokratik yayınlar yapmaktadır (A,g,e. 2019). Bu tartışmada Taliban'ın sosyal medyasının ideolojisini ve siyasi yapısını tartışmıyoruz çünkü önceki bölümlerde bahsedilmiştir.

2. Demokratik Dijital Medya : Medya, insan toplumlarında zihniyet, sosyal davranış, ekonomik büyüme ve politik gelişmede belirleyici bir rol oynamaktadır. Özellikle 21. yüzyıl toplumlarında medya benzersiz bir inkılap başlamıştır. Geçmişte insanlar küçük bir kasaba veya köyde yaşıyorlardı ve yaşam felsefesi ve insan doğası hakkındaki görüşleri yeni bilimlerin bilgisiyle sınırlıydı ancak bugünün insanları tamamen farklı bir hayat yaşamaktadır. Dijital ve sosyal medyanın siyasi yaşamdaki rolü de yadsınamaz. Siyasi kültürlerin ve normların yayılması, siyasi liderlerin tanıtımı, politikacıların karizması ve hükümet planlarının vatandaşlarına sunumu ve medyada yayınlanan siyasi uzmanların analizi gibi durumlarda etkilidir. Vatandaşlar, siyasal bilinç için özel bir öneme sahiptir (Shamshad Aziz Kazemi, 2018).

Afganistan'ın mevcut hükümeti ideolojik olarak demokratik bir devlettir. Afganistan hükümeti ayrıca tüm siyasi faaliyetleri, ideolojik gelişim programlarını ve psikolojik savaşı medya aracılığıyla ülke halkıyla paylaşmaktadır. İdeolojik olarak devleti destekleyenler, demokrasiyi güçlendirmek ve siyasi faaliyetleri genişletmek için

dijital ve sosyal medyada birlikte savaşmaktadış. Bu medya kuruluşları, vatandaşlar için siyaset, demokrasi, seçimler, siyasal katılım ve siyasal vizyon anlamlarına ve kavramlarına sahiptir. Onları zihinlerine enjekte etmekte ve toplumda siyasal kültürün gelişmesinde medya yapıcı bir rol oynamaktadır. Bu bakımdan uluslararası gazeteciliğin siyaset bilimleri ve ilişkilerinde dijital ve sosyal medya ile gazete ve dergilerin özel bir yeri vardır (Şer Mohammad. 2012).

Afganistan'ın demokratik sisteminde, siyasi bağımsızlığın kutlandığı yer medyanlardır. Dijital medya, vatandaşların zihnini harekete geçirdiğı için siyasi, sosyal programlar düzenlemek politik analiz ve güncel bilgiler sağlamak vatandaşlar için yararlıdır (Surash, 2017). Ayrıca Hükümet çalışanı olan veya hükümetin etkisi altında olan birçok Afgan, Hükümeti ve demokrasiyi tam olarak desteklemekte ve çoğı zaman görüşlerini doğrudan demokrasi ve politikaya dijital medyada yayınlamaktadır. Afganların daha demokrasi yanlısı olmaları ve yaşam deneyimlerini, sorunlarını ve başarılarını demokrasi yoluyla paylaşmak istemeleridir (Rahin, Rasool, 2016).

Dijital ve sosyal medya, demokrasinin çok önemli gücüdür. Kamuoyunu etkilemek, hükümet performansını izlemek, hükümet görevlilerini sorumlu tutmak ve hükümeti kamuoyuna maruz bırakmak, şeffaflık ve engelli Afgan devlet kurumlarında yolsuzluğu azaltmak gibi durumlarda etkilidir. Sosyal medya sayesinde Hükümet'in memurları medyadan korkmakta ve gizlilik politikasından kaçınmak zorunda kalmaktadırlar. Halkın ve siyasi sistemin çıkarlarının bekçisi olmak medyanın görevidir ve bu nedenle farkındalık yaratmak, siyasi ve sosyal olayları analiz etmek, açıklığa kavuşturmak, sorgulamak, hükümete ve kamuoyuna cevap vermek, Afganistan'daki medya kuruluşlarının görevidir. Genç olmasına rağmen sosyal medya, birçok devlet kurumunun işleyişinde şeffaflık sağlamıştır. Hükümet yetkilileri kamuoyuna karşı sorumludur. Yolsuzlukla mücadele etmek ve sosyal adaleti tesis etmek için daha etkili

adımlar atan Afgan halkının düşmanlarının düşüncelerini ve hedeflerini iletirmek için medyayı kullanmasına izin vermemektedirler. (Ghorban Ali Ansari, 2017).

3. Dijital Medya ve Komünizm İdeoloji: Afganistan'da Şah Mahmud Han'ın 1945'ten 1953'e kadar başbakanlığı döneminde ortaya çıkan solun siyasi ideolojisi partiler , o dönemin partileri gibi parti hukukunun yokluğunda faaliyet göstermiştir (Stanikzai. 2018).

Bu esas olarak aşırı sol ve aşırı sağın iki ucunda bu dönemin partilerinin oluşmasına yol açmış ve parti hukukunun yokluğunda ulusal demokratik, liberal partilerin veya sosyalist partilerin büyüme fırsatı vermemiştir. Çünkü Komünist fikirler ve siyasal İslam, Afgan entelektüel topluluğunu büyük ölçüde aşırı sola ve sağa bölmüştür. Sol partiler arasında Sardar Daud Khan'ın 1979 darbesinden sonra iktidara gelen Halkın Demokratik Partisidir. Afganistan'da hala siyasi ideolojisi için çalışmaktadırlar ve Afganistan'ın birçok ilinde ofisleri vardır (Rasool Raheen, 2019).

Sosyal medyada komünist ideoloji taraftarları, komünist partilerin üyeleri, sosyalist komünist fikirler yayınlamaktadır. Bu da Komünizmin rolünü ve sosyal medyadaki varlığını açıklamaktadır. Bir araştırma göre, Afganistan'ın 15 ilinde sosyal medyada Afgan halkının komünist ideoloji sürecine ilişkin algılarını ve deneyimlerini vurgulamaktır. Desteklemek amacıyla bireylerin ve komünist örgütlerin mesajlarını yayma yollarını daha iyi anlamak için bu şehirlerdeki aktif sosyal medya kullanıcılarıyla röportaj yapmıştır. Konuyla ilgili farklı bakış açıları kazanmak için akademisyenler, gazeteciler, sivil toplum aktivistleri, komünist liderler, öğrenciler, hükümet ve güvenlik görevlileri de dahil olmak üzere kişilerle görüşme yapılmıştır. Bununla birlikte, 72 sosyal medya kullanıcısı ile röportaj yapmanın Afganistan'daki

sosyal medya kullanıcılarının tamamını temsil etmediğini biliyoruz. Ama bir örnek olarak alabiliriz (AISS⁸,2015:60).

Dijital medya kullanıcıları, komünist grupların partiyi ve ideolojiyi çekmek için sosyal medyayı kullandığına inanmaktadır. Bununla birlikte görüşülen tüm sosyal medya kullanıcıları arasındaki fikir birliği, komünist ideolojinin unsurlarının sosyal medyayı esas olarak hedeflerine destek sağlamak için kullandığı ve bazı başarılar elde ettikleri yönündeydi. Kabil'de röportaj yapılan bir muhabir, sosyal medyanın esas olarak beyin yıkamak ve gençleri Komünist Partiye katılmaları için işe almak için kullanıldığını iddia etmiştir (A,g.e.2015).

Demokratik Halk Partisi'nin partiyi çeşitli üniversite öğrencileri arasından çekmek için çevrimiçi kampanyasına atıfta bulunmuştur. Komünist gruplar, felsefi metinlerde derin köklere sahip fikirlere dayanan mesajları teşvik etmektedir. Bundan ötürü mesajlarında kurtuluş, insan özgürlüğü, kadın hakları, Pakistan'a karşı siyaset gibi konuları işlemektedirler. Temel amacı gençleri kendilerine katılmaya motive etmek olan komünist unsurlara ait sosyal medya sayfalarında yaygın olarak bu konular kullanılmaktadırlar. (Suleiman Kabir Nouri, 2016).

1.4.1. Afganistan'da İdeolojileri Geliştirmek İçin Dijital ve Sosyal Medyanın Kullanımı

Görüşülen kişiler arasında en popüler sosyal medya sayfaları Facebook'tur ve onu Twitter, YouTube, Instagram ve Google Plus takip etmektedir. Herat, Celalabad, Kabil ve Mazar-e-Sharif ile diğer illerde görüşülen sosyal medya kullanıcıları, Facebook'u çoğunlukla aileleri ve arkadaşları ile iletişim halinde olmak, güncel haberleri takip etmek ve sosyal konuları paylaşmak için kullanmaktadır. Celalabad'daki çok az sayıda katılımcı sosyal medyanın Afganistan'da sokak gösterileri gibi siyasi ve

⁸ Afghan Institute for strategic Studies(AISS).

sosyal seferberlik için kullanıldığına inanmıştır. Celalabad'da görüşülen bazı öğrenciler, Batı ülkelerindeki bir dizi önde gelen akademik figürle bağlantı kurmak için sosyal medyayı kullanmaktadır (AFISS, 2015).

Diğerleri ise farklı ideolojilerin ve komünist ideolojilerin yayılmasına karşı koymak için çeşitli derneklere aktif olarak katılmaktadır. Afganistan'da internet kullanımı arttıkça sosyal medyaya olan bağımlılık da artmıştır. Gençler haberleri güncellemek için büyük ölçüde sosyal medyaya bağımlıdırlar ve sosyal medyadaki farklı ideolojilerin farklı anlatılarından kolayca etkilenirler. Örneğin Kabil'de üniversitede bir öğrenci "Sosyal medyayı, özellikle sosyal medyanın komünist ideolojisini her zaman takip ediyorum" dedi ve devamında bu ideoloji hakkında bilgi alacak kadar bilgiliymiş ve şu anda sosyal medya üzerinden komünist ideolojiye çok katılıyormuş ve bu ideolojiye dayalı siyasi faaliyetlerde bulunmak istiyormuş" (A,g,e.2015).

Celalabad'da bir profesör, çeşitli sosyal medya sayfalarını ziyaret etmenin öğrenciler arasında yaygın bir uygulama haline geldiğini söyledi. Sosyal medyada aktif olan öğrenciler güncel komünist ideolojinin sorunlarından bir şekilde etkilenmektedir. Gençlerin birçoğunun Facebook'ta bazı tanınmış isimlerin paylaşımlarını beğendiğinin ve yorum yaptığının gözlemlendiğini, bu gençlerin büyük çoğunluğunun ise kendilerinde bahsedilen bilgileri gözden geçirmeden bir dizi paylaşım paylaştıklarını sözlerine ekledi. Herat ve Kabil'de görüşülen sosyal medya kullanıcıları, Facebook ve Twitter'da olayları duyurarak ve kamu ideolojileri geliştirerek harekete geçmek için aktif olarak sosyal medyayı kullanmaktadır (Rahmatullah Afgan, 2020).

Benzer düşünen kişileri çeşitli alanlarda bilgilendirmek ve insanların karşılaştığı güncel sorunları sosyal medya üzerinden tartışması daha kolaydır. Herat'ta bir sivil toplum aktivisti, kendisinin ve arkadaşlarının sosyal medyayı liberaller ile dindar

insanlar arasındaki uçurumu kapatmak için kullandıklarını iddia etmişti ve Mazar-e-Sharifte az sayıda kişi komünist ideolojiler karşısında insanları cezbetmeye çalıştıklarını iddia etmişti. Çeşitli sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği içinde, bu medyayı halkı harekete geçirmek ve halk arasında ve sosyal medyada komünist ideoloji unsurlarına karşı halkı bilinçlendirmek için kullandığını söyledi. (Mohammad Erfani, 2015). Genel olarak Afganistan'da sosyal medya kanunu yoktur. Böylece sosyal medya kullanıcıları istedikleri ideolojileri ne olursa olsun paylaşabilirler. Sosyal medyadaki siyasi ve ideolojik yayınlar, çoğu zaman kullanıcılardan sert tepkilere ve hatta hakarete maruz kalmaktadırlar.

Öte yandan, tüm İslami gruplar, din alimleri ve İslami partilerden insanlar da daha önce bahsettiğimiz gibi Taliban, IŞİD ve diğerleri gibi sosyal medyayı kullanmaktadır(Aziz Kazemi.2018). Ayrıca her zaman anti-demokrasi ve anti-komünizm yayınları yapmakta ve eylemlerini eleştirmektedirler. Genel olarak Afganistan'da sosyal medya artık ideolojik kampanyalar için harika bir araçtır.

İKİNCİ BÖLÜM

AFGANİSTAN'DA DÜŞÜNCE VE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ ÜZERİNE DÜZENLEMELER

Bu bölümde Afganistan'daki basın ve ifade özgürlüğü konusuna değineceğiz ancak en önemli noktası bu konuyu mantıklı ve tarihsel bir şekilde tartışmak istemekteyiz. Afganistan'ın Basın ve ifade özgürlüğü tartışmaları, ülkenin bağımsızlığı ele alındıktan sonra Kral Gazi Amanullah Khan Döneminden başlamaktadır. Bu nedenle öncelikle 1980 öncesi dönemden başlayıp bugüne kadarki dönemde Afganistan'da basın ve ifade özgürlüğü hakkındaki düzenlemeleri tartışacağız.

2.1. AFGANİSTAN'DA 1980 ÖNCESİ DÜZENLEMELER

Afganistan'da ifade özgürlüğünün gelişimi için Medya Kanunu tarihini incelemek gerekmektedir. Çünkü kanun, Hükümetlerin resmi dilidir ve Hükümetlerin vatandaşlarına ne kadar hak ve özgürlükleri garanti ettiğini gösterir. Hükümet köşesinde sansür reddedilir, vatandaşların ifade ve basın özgürlüğünden mahrum bırakılmaması yaygın olarak konuşulmaktadır ancak aynı zamanda ince manevralar, medyanın kurulması için zor koşullar ve muğlak, belirsiz ve yorumlayıcı kelimelerin kullanılması yoluyla da konuşulmaktadır. Kanunda hak ve özgürlükler güvence altına alınsa da, siyasi durum ifade özgürlüğü için uygun bir platform sağlamazsa kanunlar kağıt üzerinde kalacaktır. Bu nedenle siyasi duruma ve Hükümetlerin pratik politikasına ilişkin genel bir anlayış gerekli görülmektedir (Rahmani, 2019). Burada ise kısaca Afganistan'daki Medya ve Basın Kanunu tarihine dönmekteyiz.

2.1.1. Kral Amanullah Han'ın Döneminden Cumhuriyet'e Kadarki Dönemde Basın Özgürlüğü Ve Düzenlemeler

1919 yılında Birinci Dünya Savaşı sona erdiğinde Kral Gazi Amanullah Han Afganistan'ın bağımsızlığını ilan etti. O zamanlar Afganistan'daki Hükümet sistemi anayasal monarşiydi. Gazi Amanullah Han uluslararası ilişkiler kurmak istemişti ve ardından Afganistan'ın bağımsız bir ülke olarak rol oynamasını istemekteydi. Amanullah Han, Afganistan'ın ilk Anayasasını hazırladı ve çeşitli alanlarda değişiklikler yaptı ve yeni bir Afganistan'ın temelini attı. Afganistan'ın farklı ülkelerle uluslararası ilişkiler güçlendirmek ve gelecekte güçlü bir Afganistan'a sahip olmak istemişti ve birkaç ülkede büyükelçilikler açıldı. Birçok ülkeye diplomatik ilişkilerle birlikte çalışmaları için büyükelçiler gönderildi. Türkiye ile siyasi ve diplomatik ilişkiler Ağustos 1920'de Türk ordusuna atanan bir subay olan Abdul Rahman'ın atanmasıyla başladı. Abdul Rahman Samdani'nin bir "Afgan" olarak Çanakkale Savaşı'nda Türk gençleriyle birlikte İngilizlere karşı savaşı ve savaştan sonra Osmanlı-Türk ordusunda görev yapan az sayıdaki Afgan'dan biri olduğu söylenmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanından önce Türkiye Millet Meclisi'nin başkanlığını yapan Mustafa Kemal Atatürk, Abdul Rahman Samdani'yi Afganistan'a özel bir elçi olarak göndermişti. Fahrettin Paşa'nın 1922'de Türkiye'nin Afganistan'daki ilk büyükelçisi olduğu söylene de Fahrettin Paşa Kabil'e gelmeden önce Abdul Rahman Samdani, Türkiye'nin Kabil'deki siyasi misyonunun başındaydı (Amanullah Jeihun, 2017)⁹.

“10 Temmuz 1921'de TBMM Başkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk Afganistan'ın Büyükelçiliğe gelerek Afganistan'ın bayrağını kaldırdı. O zaman sadece Afganistan Türkiye'yi resmi olarak tanımıştı ve bu yüzden Mustafa Kemal Atatürk

⁹ <https://afghanembassy.org.tr/fr/search>

Afganistan'ın bayrağını sallayarak “Bu bizim için çok değerlidir” dedi. Atatürk, 1928 yılında o zamanki Afganistan Kralı Amanullah Han'ı Ankara Tren garında bizzat karşıladı. Amanullah o görüşmede şu sözleri söylemişti: “İki gözüm vardır. Birisi Afganistan'da diğeri ise Türkiye'dedir.” (Anadolu Ajansı, 2017).

Gazi Amanullah Han diplomatik ilişkilerin yanı sıra gazetecilik alanında da birçok çalışma yapmıştı ve aşağıda detaylı olarak tartıştığımız basının çıkış noktası bu dönemden başlamıştı.

“Afganistan'ın bağımsızlığını ilan edildikten sonra Gazi Amanullah Han, siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda birtakım değişiklikler getirmek istemiştir. Bu konuda Türkiye'deki reform hareketlerinden fazlasıyla etkilenecek iki ülkenin siyasal, toplumsal ve kültürel yapısının farklılıklarını dikkate almaksızın hızlıca reform hareketlerini başlatmıştır. Hâlbuki Afganistan hükümeti bu reform programlarını gerçekleştirebilmesi için uygun bir sosyal ve kültürel ortama sahip olmadığı gibi güçlü bir ordu ve gelişmiş bir ekonomiye de sahip değildi. Dolayısıyla gelenekçi bir zihniyetin hâkim olduğu Afganistan'da, istediği reformları uygulamaya çalışırken halkın muhalefetiyle karşı karşıya kalmıştır. Sonuçta ise ülkenin farklı bölgelerinde yapılan toplumsal ayaklanmalar karşısında ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır”(Shaidullah Shahed, 2020,74).

Bütün muhalefetlere rağmen yine de iktidarı boyunca ülkenin siyasal, sosyal ve kültürel konularda dikkate değer reformlar hayata geçirmeye çalışmıştır. Bu kapsamda Amanullah Han döneminde 1922 yılında “Nezâm-Name-yi Asasi Devlet-i Ali-yi Afganistan” (Afganistan Âli Devletinin Temel Yönetmeliği) isminde Afganistanın ilk anayasası çıkartılmıştır. Bu anayasa daha sonra ülkede farklı alanlarda birçok hukuki belgelerin temelini oluşturmuştur. Bu anayasa ile birlikte bir

takım temel hak ve özgürlüklerin yanı sıra basın yayın özgürlüğü konusunda da kapsamlı olmasa da bir düzenleme yapılmıştır (Amlawal, 2014).

“Amanullah Han döneminde basın yayın faaliyetlerinin anayasal güvence altına alınması ve serbestleştirilmesi ile birlikte yerel ve ulusal alanda 23 gazete ve dergi yayın hayatına başlamıştır. Bu dönemde ulusal düzeyde yayın yapan gazetelerin başında “Amani Afgan” “Azadi Afgan”, “Tolo-yi Afgan” “Pidaiş Afghan”, “İblak Gazetesi” “Sitare-yi Afgan” “İttihat Gazetesi”ve “İrşad-i Nesvan” Kadın Gelişimi gibi gazeteler gelmektedir. Bunlardan İrşad-I Nesvan gazetesi 1923 yılında daha önce bahsettiğimiz “Mahmud Tarz”nin eşi olan “Esmâ Resmîy”nin yönetiminde, kadın erkek eşitliliğini amaçlayan, ilk kadın gazetesi olması bakımından Afganistan”ın basın tarihinde ayrı bir yere sahiptir” (A,g,e,2020,75).

Afganistan'da 1922 yılı, anayasa ve düzenlemeler geliştirilmesi ve kabul edilmesinin başlangıcıdır. Bu yılda ilk kez 73 maddelik "Afganistan'ın Hükümeti Anayasası" başlıklı Afganistan Anayasası taslağı Şah Amanullah rejimi tarafından ve aynı yılın kışında (2 Mart 1923) LOYA JIRGA¹⁰'da hazırlandı. 872 kişiden oluşan Celalabad onaylı kabul edilmiş ve 1924 Haziran'ında tekrar Paghman'da 1050 kişiden oluşmuş ve Loya Jirga'da onayı yeniden teyit edilmiştir (Daniş, 2011: 61).

İfade ve Basın Özgürlüğü hakkında Anayasanın 11. Maddesi şöyledir: "Basın ve yerel haberler, özel yönetmeliklerine göre hürriyetidir. Haber yayınlamak yalnızca hükümetin veya Afganistan halkının hakkıdır. Hükümet, Afganistan'a karşı yabancı basına belirli koşullar ve kısıtlamalar getirebilir" (Adalet Bakanlığı,1924).

¹⁰ Loya Jirga adı Afganistan'daki en büyük etnik topluluk olan Peştuların dilinde 'büyük şura' demek. Yüzlerce yıllık bir geçmişi olan Afgan meclisinin işleyişi de İslam kültüründe danışma meclisi olarak işleyen şuraları temel alıyor(http://www.bbc.co.uk/turkish/indepth/story/2004/01/040114_afgan_loyajirga.shtml)

Yukarıda anılan maddenin içeriğinden de anlaşılacağı üzere bu kanun, basını düzenlemek amacıyla özel bir Basın Nizamnamesi sağlamış, dolayısıyla 18 maddelik Basın Nizamnamesi 31 Ağustos 1924 tarihinde hazırlanmıştır. Basın yönetmeliğinde her gazetenin sorumlu bir müdürü olması gerekiyordu. Sorumlu yönetici için düşünülen koşullar şunlardır:

- Afgan vatandaşı olmak.
- 21 yaşını tamamlamak.
- Okur yazar olmak .
- Medeni haklardan mahrum olmamak .
- Dolandırıcılık (sahtecilik), aldatma, iç ve dış güvenliğe karşı suçlar gibi suçlardan hüküm giymemek.

Bu Nizamnameye göre, gazete kurmak isteyen kişi başvurusunu Dar al-Saltanah (Başkent) merkezindeki İçişleri Bakanlığı'na ve civardaki vali veya yüce hükümdara yapmalıydı. Ayrıca yayınlanan günlük gazete veya broşürün her nüshasında sorumlu yöneticinin imzası olması gerekiyordu. Bu düzenleme, siyasi konular yayınlayan gazeteler veya geçici gazeteler için geçerliydi ve siyasi olmayan konuları olan gazeteler bu kanuna tabi değildi (Rahmani, 2019) .

Bu Kanuna göre Milli Eğitim Bakanlığının izni olmadan Afgan matbaalarında kitap basılamamaktaydı. Bu Nizamnameye göre yasaklanmış yayınlar şunlardır:

- İslam dinine ve İslam dinlerine aykırı makaleler yayınlamak.
- Genel görgü kurallarına aykırı içerik yayınlamak ve genel ahlakı bozmak.
- İnsanlara hakaret, iftira ve tehdit içerikli yazılar yayınlamak.

Hakarete uğrayan kişilerin hakarete yönelik şikayeti bir koşula bağlı olarak kabul edildi. Eğer şikayet yoksa, hakarete suç değildir. Şikayet var ise basın ihlalleri gerekçesiyle adliye mahkemelerinde yargılandı. Bu kanunun yalnızca gayri resmi (bağımsız) gazeteleri düzenlemesi ve resmi (Hükümet veya Bağımlı) gazeteler için ayrı bir kanun olması da dikkate değerdı (AFAB,1925).¹¹

“Amanullah Han döneminde demokratikleşme ve özgürleşme adına yapılan reformların halk arasında ters tepki yarattığı, bölgesel isyanların bu özgürlükçü ortamdan kaynaklandığı düşüncesi neticesinde çıkan ayaklanmalar sonucunda 1928’de Tacik kökenli Habibullah Kalakani, Kabili ele geçirerek, Amanullah Han’ın iktidarına son vermiştir. Kalakani, devlet yönetimiyle ilgili yeterli bilgi ve deneyime sahip değildi. Dolayısıyla hâkimiyet alanı Kabil’in kuzeyindeki bölgelerin ötesine geçememiş ve ülke genelinde tamamen otorite boşluğu yaşanmıştır. Habibullah Kalakani, tüm yenilikleri reddederek Amanullah Han dönemindeki reformları tamamen kaldırmıştır. Bu sebeple bu dönemde herhangi bir sosyal ve kültürel gelişmeden bahsetmek mümkün değildir” (Shaidullah Shahed, 2020: 84).

“Nadir Han, bu dönemde ortaya çıkan otorite boşluğundan yararlanarak Habibullah Kalakani’yi iktidardan uzaklaştırmayı başarmıştır. Amanullah Han hükümetinde bir süreliğine Genelkurmay Başkanı olarak görev yapan Nadir Han, daha sonra Afganistan’ın Fransa Büyükelçisi olarak atanmış ancak kısa bir müddet sonra görevden alınmıştır. Bu sıralarda İngilizlerle yakın ilişkiler içerisinde olan Nadir Han, Afganistan’da bölgesel ayaklanmalar başlayınca Paris’ten Afganistan’a dönerek İngilizlerin desteğiyle 15 Ekim 1929 yılında Afganistan yönetimini ele geçirerek 1933 yılına kadar sürecek bir hâkimiyet kurmuştur” (A,g,e2020:85).

¹¹ Afghanistan Adalet Bakanlığı: <https://moj.gov.af/>

Afganistan'ın ikinci Anayasası Kral Nadir Şah tarafından Mart 1931'de 525 üyeli LOYA JIRGA'da önerildi. Muhammed Nadir Khan'ın hükümdarlığını onaylamanın yanı sıra parlamento anayasayı onaylaması için 105 kişilik bir heyet atadı. Sözde Milli Meclis 12 31 Ekim 1931'de 110 maddeden oluşan "Afganistan Hükümetin Temel İlkeleri" başlıklı yeni bir anayasa kabul etti (Daniş, 2011: 61).

“Bu dönemde basının aynı Amanullah Han dönemindeki parlaklığını görmek mümkün değildir. Bu dönemin anayasasında basın faaliyetleri özgür olarak telakki edilmesi de Amanullah dönemindeki özgürlüğünü kaybederek hukuki güvencelerden yoksun bırakılmıştır. Anayasasında öngörülen basın özgürlüğü çeşitli kısıtlamalara tabi tutulmuştur. Diğer taraftan anayasada öngörülen bu sınırlı özgürlüğe bile hiçbir zaman uygulanma fırsatı verilmemiştir. Nadir Han yönetimi, devlet propagandasını yapan yayınların dışında hiçbir yayının faaliyetine izin vermemekle kalmayıp birçok gazeteci ve aydın insanları hapse atmış veya idam etmiştir” (Shahed, 2020: 82).

İfade ve Basın Özgürlüğü hakkında Anayasası'nın 23. Maddesine göre: “Dine aykırı olmayan basın ve iç haberler, özel ilkelerine göre hürriyettir. Haberlerin yayınlanması sadece Afgan hükümeti ve vatandaşının hakkıdır. Afganistan'a karşı dinine ve politikasına müdahale etmeyen yabancı Basın ve Medya Afganistan'a girmekte özgürdür”(AFAB,1933).

Anayasanın bu maddesi uyarınca Basın Tüzüğü Nizamnamesi, 1 Şubat 1951'de 14 bölüm ve 46 maddeyle kabul edilmiştir. Basın Nizamnamesi hazırlanmasındaki 20 yıllık gecikme, Afganistan'ın basın yönünden büyük bir sıkıntı içinde olduğunu göstermektedir. O dönemde Basın düzenlemeleri tamamen terk edildi ve Hükümetin yeni bir Basın Kanunu çıkarmaya niyeti yoktu (Rahmani, 2019: 14).

¹² Diğer adı Parlamento diye biliyoruz. Mecliste O ülkenin siyasi meselelerini, Cumhuriyeti, ülkenin siyasi ve ekonomik durumunun konuşulduğu alandır.(<https://eodev.com/gorev/5290420>).

Bu yeni Nizamnamenin gösterdiği ve anlaşılacağı üzere, yapı ve hukuki literatür açısından ve içerik olarak da önceki Nizamnamesiden daha kapsamlı ve moderndi. Bu Nizamnameye göre sorumlular için şartlar belirlenmiştir. Sorumlu yöneticiler için belirlenen koşullar şunlardır:

- Afgan vatandaşı olmak.
- 25 yaşını doldurmuş olmak.
- Medeni haklardan yoksun bırakılmamış olmak.
- Yabancı sermaye kullanmamak.
- Gazetecilik bağlamında yeterli becerilere sahip olmak.

Ayrıca bu Nizamnameye göre gazete, dergi ve diğer yayınları yayınlama hakkı, Bağımsız Basın Dairesinin izniyle verilmiştir. O dönemde genel müdür gazete veya dergi yayınlamak için izin alırken bir gazete için 5.000 Afgani ödemek zorunda kalıyordu, bir gazete değil de dergi için ise 3.000 Afgani ödeme yapmak zorunda kalıyordu.

Bu Nizamnamede, Kralın şahsına yönelik herşey yasaklandı; böyle bir olduğu takdirde yayınlara el konulmasının yanı sıra yazar ve sorumlu yönetici veya yayıncı 10 yıla kadar hapis cezasına çarptırıldı. Basın suçlarını soruşturma ve kovuşturma yetkisi, Basın Bürosu ve illerde, yüksek ve meclis hükümetleri ile konuyu ilgili yönetmeliklere uygun olarak ele alan basın temsilcisi dahil danışma meclisindeydi (AFAB,1951).

Kral Nadir Khan, 8 Kasım 1933 yılında okul öğrencisi “Abdul Malik” tarafından öldürüldüğünde Nadir Han'ın 21 yaşındaki küçük oğlu Muhammed Zahir Şah, Afganistan kralı oldu ve iktidarı ele geçirdi (Amlawall, 2014).

“Muhammed Zahir Şah uzun yıllarını Afganistan'ın siyasal tartışmalarından uzak Batı ülkelerinde geçirmiştir. Dolayısıyla siyaset ve devlet işleriyle ilgili pek fazla bilgi ve deneyime sahip değildi. İktidarın ilk yıllarında Muhammed Zahir her ne kadar kral olarak görülse de bütün devlet işleri, amcaları Muhammed Haşim Khan ve Şah Mahmud Khan tarafından yürütülmekteydi. Zahir Han'ın hâkimiyet dönemi 40 yıl devam etmiştir. Monarşi yönetim sistemiyle başlayan bu dönem, meşruti yönetim sistemiyle devam ederek demokrasiyle son bulmuştur. Bu süre içerisinde iki kez yapılan anayasa reformları neticesinde siyasal, ekonomik ve kültürel alanlarda olduğu gibi Basın yayın alanında da önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemde yasal gelişmelerle birlikte hükümet başkanlarının izlediği politikalar neticesinde Afganistan'da otoriter ve özgürlükçü gibi farklı basın sistemi ortaya çıkmıştır” (Shahed, 2020: 84).

Üçüncü Anayasa Kral Zahir Şah döneminde hazırlandı. 21 Ekim 1964'te 11 bölüm ve 128 maddelik anayasa metni “Loya Jirga” üyeleri tarafından kabul edildi ve birkaç gün sonra 6 Kasım 1964'te yeni Anayasa Kral Zahir Şah tarafından imzalandı ve kral Nadir Şah döneminin anayasası iptal edilmiştir (Rahmani, 2019: 15).

Anayasanın 31. Maddesinde ifade ve basın özgürlüğü ile ilgili şunları belirtilmektedir: "Düşünce ve ifade özgürlüğü saldırganlıktan korunur. Her Afgan, hükümlere uygun olarak konuşma, yazı, resim veya benzeri yollarla görüşlerini ifade etme hakkına sahiptir. Her Afgan, yasa hükümlerine uygun olarak, materyalleri önce hükümet yetkililerine sunmadan yayma ve yayınlama hakkına sahiptir. Basın ve basının kurulması ve yayınlanması sadece vatandaşlar ve Afganistan Hükümeti kanun hükümlerine göre gerçekleşir. Kamu aygıtı, radyo ve televizyon yayınları hükümetle ilgilidir" (AFAB,1965). Anayasanın yukarıdaki maddesine dayanılarak 1965 yılında 55 maddelik ve 8 bölüm ile Basın Kanunu çıkarılmıştır. O andan itibaren Afgan kanun

sisteminde ilkeler ve yönetmelikler yerine Basın Kanunu terimi sıradan hale geldi. Bu kanuna göre sorumlu yönetici için düşünölen koşullar şunlardır:

- Afgan vatandaşı olmak.
- 25 yaşını doldurmuş olmak.
- En az bir lisans derecesine sahip olmak.
- Ordu üyesi, meclis üyesi veya devlet memuru olmamak.
- Yayının yayınlandığı yerde ikamet etmek.

Bu Basın Kanuna göre, radyo ve televizyon gibi elektronik medyanın kurulması Hükümetin sorumluluğundaydı ve ölkö vatandaşları için sadece yazılı medya kurulmasına izin veriliyordu. Bu yasaya göre ruhsatlandırma makamı sadece Basın Bakanlığı'nda idi (Rahmani, 2019).

Bir yazılı medya kurmak isteyen kişi, gazete ise 15bin Afgani, haftalık dergi ise 10bin Afgani, aylık dergi ise 5bin Afgani, eğer devamlı olmayan yayın ise 20 bin ödemekteydi. Bu Basın Kanunu bazı yayınları yasaklandı:

1. İslam ilkelerine hakaret.
2. Afganistan Kralına hakaret.
3. Yasalara uymamaya teşvik.
4. Güvenliğı ve asayişini bozmaya teşvik.
5. Devlet sırlarının ifşa edilmesi.
6. Sahte veya çarpıtılmış haberler yaymak.

7. Çirkin ve müstehcen içerik veya görüntülerin yayılması.

8. İnsanları yanıltmayı amaçlayan yorumlar ve teoriler.

9. Orduyu ve Afgan hükümetinin parasal kredisini zayıflatmak için materyal yayınlamak.

10. Konuyu bilmesine rağmen yanlış reklamların yayılması.

Bu kanuna göre, sorumlu yönetici eser sahibinin ismini ifşa etmek yetkisi vardı. Bu durumda eserin yayınlanması ile ilgili tüm sorumluluk sorumlu yönetici devredilecekti (AFBK13,1966).

Kanun ve yönetmelik tartışmalarının başlangıcından itibaren Hükümet sistemi başlangıçtan 1973'e kadar monarşiydi ardından Afganistan Hükümeti sistemi, Sardar Daud Khan tarafından Cumhuriyet ile değiştirildi ve 17 Temmuz 1973 Cumhuriyet ilan edildi.¹⁴

2.1.2. Afganistan Cumhuriyet Döneminin Düzenlemeler

“Serdar Muhammed Davut Han 1950'de Hizb-i Demokratik-i Milli” (Ulusal Demokratik Parti) isminde siyasal bir örgüt kurarak bakanlar ve üst düzey bürokratlar başta olmak üzere birçok aydın insanları etrafına çekmişti. Davut Han, 1964 Anayasasının 24. Maddesinin hükmüyle siyasal faaliyetlerden her ne kadar men edilmişse de dolaylı olarak perde arkasında siyasal faaliyetlerine devam etmiştir (Rahmani, 2019).

“Davut Han, Kral Zahir Şah'ın yönetiminin son yıllarında hükümet tarafından büyük baskılara maruz kalan sol partilerle işbirliği yaparak ordu ve polis teşkilatı

¹³ Afghanistan Basın Kanunu

¹⁴ <https://da.azadiradio.com/a/29903025.html>

başta olmak üzere devletin tüm stratejik kurumlarına nüfuz etmiştir. Öte yandan diğer siyasal hareketlerin desteğini almak amacıyla cumhuriyetçi söylemleri gündeme getirerek bazı İslamcı oluşumların da desteğini almayı başarmıştı. Devletin tüm stratejik kurumlarına nüfuz eden Davut Han, en büyük müttefiki olan sol partilerin desteğiyle 17 Temmuz 1973'te Kral Zahir Şah'ın İtalya seyahati sırasında bir darbeyle Hükümete el koymuş ve radyo aracılığıyla Afganistan'da monarşi döneminin bittiğini ve bundan sonra cumhuriyet ilkelerinin geçerli olduğunu ilan etmiştir”(Shahed, 2020: 99).

“Davut Han iktidara gelir gelmez siyasi rakiplerini temizlemeye girişmiştir. Bu temizlik hareketine öncelikle kendisinin de mensubu olduğu Kraliyet ailesinden başlamıştır. Bu bağlamda iktidarının devamı için büyük tehdit olarak gördüğü kendi amcası Haşim Mayvandval'ı idam ettikten hemen sonra İslamcı grupları tasfiye etmeye çalışmıştır. Bu kapsamda “Cunbuş-i İslami” (İslami Hareket) örgütünün önde gelen üyelerinden biri olan Profesör Gulam Muhammed Niyazi'yi hapse attırmış daha sonra da idam etmiştir. Davut Han, siyasal otoritesini sağlamlaştırdıktan sonra müttefiki olan solcu gruplara yönelik baskı uygulamaya başlamıştır”(A,g,e, 2020:100).

Afganistan'ın dördüncü anayasası 16 Şubat 1976'da Sardar Muhammed Davud Khan'ın başkanlığı sırasında 325 üyeli Loya Jirga üyeleri tarafından 13 bölüm ve 136 maddelik olarak onaylanmıştı ve 25 Mayıs 1976'da imzalandı ve nüfuz edildi (Danish, 2011:63).

Anayasanın 38. Maddesi ifade ve basın özgürlüğüyle ilgili olarak şunları belirtmektedir: "Düşünce ve ifade özgürlüğü dokunulmaz. Her Afgan, yasaya uygun olarak konuşma, yazı, görüntü veya benzeri şekillerde görüşlerini ifade etme hakkına sahiptir. Yasa hükümlerine göre sadece Afganistan vatandaşlarına basın ve yayın yapma

hakkı verilir. Büyük bir basın kurulması ve kamuya açık radyo ve televizyon vericisinin kurulması ve işletilmesi hükümete mahsustur" (AFBK,1966).

Bununla birlikte, düşünce ve ifade özgürlüğü anayasal olarak vatandaşların temel bir hakkı olarak kabul edildi. Ancak diktatörlüğün hüküm sürdüğü dönemde çıkarılan 1966 Basın Kanunu'nun taslağına veya revize edilmesine gerek kalmadı. Davud Khan'ın 1965 Anayasasının aksine küçük basınlara indirgeyerek istismara zemin hazırladı (Rahmani, 2019).

2.1.2.1. Cumhuriyet Döneminde Medya Faaliyetleri

Bu dönemde sivil toplum ve siyasi partilerin medyada faaliyet göstermesine izin verilmiyordu ve aşağıda belirtilen sadece devlet tarafından işletilen medya kuruluşları faaliyet gösteriyordu: Cumhuriyet gazetesi, Kandahar gazetesi, Faryab gazetesi, Şiberghandaki Diwa gazetesi, Sistan haftalık dergisi, Peştun Ghag aylık dergisi, Police aylık dergisi, Bakhwan ve Badlon aylık dergisi, Halk üç aylık dergisi, Balkh üç aylık dergisi ,Rahnamai dergisi, Kabul üç aylık dergisi, Kandahar dergisi ve Etihad Mashriqi gazetesidir. Tüm içerik Hükümet tarafından incelenip devlet sansürü altında yayın yapıyordu (Amlawal, 2015).

Sardar Davud Khan, Halkın Demokratik Partisi ve Parçam Partinin desteğiyle bir darbeyle bir diktatör olarak iktidara geldi. Bu şekilde iktidara gelmek, doğal olarak başkana çok fazla güç verir. Davud Khan, Kral Zahir Şah döneminde imzalanan son yasayı yani 1965 Anayasasını ve 1965 Basın Kanunu da yürürlükten kaldırdı ve yerine yeni bir "Basın Kanunu" yasası koydu ve imzaladı (Stanekzai, 2015:38). Yukarıda belirtildiği gibi, Basının amacı, bu yasanın ışığında fikirleri konuşma, yazı, resim veya benzeri yollarla yaymaktır ve bunların tümü demokrasinin değerlerini, ulusal çıkarların korunmasını, devletin statüsünü yansıtmalıdır. Devletin ve halkın kişiliğini korumak ve

devleti güçlendirmek için geniş propaganda ve hükümet desteği olmalıdır” (AFBK,1977:m,1).

Basın Kanunu ifade özgürlüğüne dikkat ediyordu ancak bu özgürlük sadece kağıt üzerinde kaldı ve bunun yerine cumhuriyetin yöneticileri taleplerini yerine getirildi. Basın ruhsatları onaylandı, tüm yarı bağımsız baskılar bir kez daha askıya alındı, yazarlar hapse atıldı ve hatta bazıları idam edildi (Stanekzai, 2015 :39).

Sardar Davud Khan'ın medya alanındaki en önemli çalışmalarından biri Afganistan Milli Televizyonu'nun kurdurması ve bazı gazetelerin yanı sıra Afgan kadınlarının hakları için ortak bir kadın derneği kurmasıydı. Ülkenin farklı bölgelerinde yayın yapan Sardar Muhammed Davud Khan Hükümeti 1979'a kadar sürdü ve bu dönemde basın sansürlendi ve baskı altında kaldı (A,g,e. 2015: 42). “Bu çerçevede solcu bakanları ve üst düzey bürokratları görevden uzaklaştırmaya başlamakla birlikte “Demokratik Halk Partisinin” üyelerinden 700 kişiyi hapse atmıştır. Ancak solcu partiler, 27 Nisan 1978 yılında Sovyetlerin desteğiyle askeri bir darbe sonucunda Davut Han'ı ailesiyle birlikte öldürerek Komünist bir rejimi ilan etmiştir” (Shahed, 2020: 100).

2.2. 1980-2000 DÖNEMİNDEKİ DÜZENLEMELER

“Daha önce de bahsettiğimiz gibi Davut Han solcu hareketlere yönelik yoğun bir şekilde baskı uygulamaya devam ederken Halk ve Perçem olarak iki kanada ayrılan Demokratik Halk Partisi, baskılara karşı birleşerek devletin tüm teşkilatlarına nüfuz etmişti. Bu sıralarda orduyu tamamen ele geçiren Demokratik Halk Partisi 27 Nisan 1978 perşembe günü askeri bir darbeye Davut Han'ın iktidarına son vererek Komünist rejimini ilan etmiştir. Komünist rejimi Afganistan Demokratik Halk Cumhuriyeti adı altında 14 yıl devam etmişti ve bu süre içerisinde Demokratik

Halk Partisinin önde gelen isimlerinden Nur Muhammed Terraki, Hafızullah Emin, Babrak Karmel ve Dr. Necibullah sırayla Afganistan Demokratik Halk Cumhuriyetinin Cumhurbaşkanları olarak görev yapmışlardır” (Shaidullah Shahed,2020:103)

2.2.1. Nur M.D Terraki döneminde düzenlemeler ve ifade özgürlüğü

Davud'un Afganistan'daki Hükümeti 27 Nisan 1978 olayları sırasında devrildi ve yerini Sovyet yanlısı demokratik bir hükümet aldı. Afganistan'daki Sovyet etkisi arttıkça ülkenin basını da Sovyet politikalarından etkilendi. İl dergileri, il kuruluşları oldu, “Al-Biruni Yabancı Yayınları Denetleme Enstitüsü”, demokratik rejim için bilgi yararına “Kabil New Times” ve “Afganistan” İngilizce olarak oluşturmak ve yayınlamak ve Bakhtar Ajansından gelen haberlerin kaynağını değiştirmek ortaya çıkan en önemli değişikliklerden biriydi (Raheen, 2017).

Ülkenin birçok yayınının adı değiştirildi ve dönemin birçok yayınının ismine Rusçada "Pravda" anlamına gelen "Hakikat" kelimesi eklendi. “Cumhuriyet gazetesi” adı da "Nisan İnkılap" olarak değiştirildi ve bir süre sonra da "Hakikate İnkılap Nisan" olarak değiştirildi. Hakikat İnkılap gazetesi, Afganistan HDP'nin yayınevi olarak kabul edildi ve İngilizce yayınlanan “Kabil Times”, “Sovyet New Times”ı taklit ederek “Kabil New Times” olarak yeniden adlandırıldı. El-Biruni Enstitüsü tarafından yayınlanan yayında, Afganistan HDP Kongresi raporlarının metni, Parti Merkez Komitesi kararları ve Demokratik Halk Cumhuriyeti darbe konseyi başkanlığının kararları yayınlanmıştır (A,g,e. 2019).

Sabahları her gün Farsça veya Peştuca makaleler yayınlandı. Sovyet yayınlarının izinden giden bazı Afgan bakanlıkları ve kuruluşları yayınevi olarak kabul edildi. Afganistan Halk Demokratik Cumhuriyeti Sanatçılar Birliği'nin yayın organı ve Avaz

(eski adıyla Peştun sesi), Devlet Radyo ve Televizyon ve Sinematografi Komitesi'nin yayın organı olarak adlandırıldı.

Bu değişikliklere ek olarak, bir barış, ilerleme ve sosyalizm dergisi olan bugünün gençliği gibi bir dizi başka yayın da doğrudan Afganistan'da Sovyetler Birliği tarafından yayınlandı. Ancak Ruslar Afganistan'dan ayrıldıktan sonra o zamanki hükümet basın komitelerini Afganistan Halk Demokratik Partisi merkez komitesinden ayırdı ve Bilgi ve Kültür Bakanlığını güçlendirmek için Bilgi ve Kültür Bakanlığına kattı (Daniş, 2010).

Araştırmacı Barak Şafii'ye göre 27 Nisan'da Afganistan'daki ayaklanmadan sonra basın kelimenin tam anlamıyla varlığını gösteremedi. Kararlar parti tarafından verildi ve basına büyük oranda müdahale edildi. Tüm dergi ve gazeteler parti komitelerine bağlıydı ve bu nedenle ofisleri hükümetten partiye devredildi¹⁵ (Najib Shafqiar, 2009).

Afganistan'da ünlü yazar ve araştırmacı Habibollah Rafi şöyle demiştir: "Bu dönemin yayınlarını üçe ayrılmaktadır: Birinci Komünizmin inşası dönemi olan Halk Partisi Dönemidir. Bu dönemde tüm yayınları kırmızı¹⁶ yaptılar, komünist renklerini kullandılar ve her şeyin komünizm çerçevesinde olmasını istediler. İkinci dönem Sovyet ordusunun Afganistan'a gelişinden sonra yaşandı ve basının bu dönemi Ruslaşma Dönemidir. Tüm yayınlar Rusça yapıldı ve basın kuruluşunun ismi de dahil "Hakikat Sarbaz" ve "Hakikat İnkılap Nisan" gazeteler gibi yayınların isimleri Rusça adlandırıldı. Bunların hepsini kopyaladılar ve bir sonraki dönem olan Najibullah'ın Cumhurbaşkanı

¹⁵Najib Shafqiar,2009.Ülke basınının durumu ilgili gürel bir metin yazmıştı.
<http://www.payamewatan.com/Article-4/n.shafaqyar030709.htm>

¹⁶ O zamanlar Sovyetler Birliği'nin bayrağı kırmızıydı, dolayısıyla adı kırmızıydı.

olduğu dönem ise yayınların eski haline getirilmek istendiği Basının Normalleşme Dönemidir"¹⁷(BBC: 2012).

Dönemin Basım ve Yayın Kurulu Başkanı olan gazeteci Akbar Kargar, "O dönemde kitap basımı alanında bir hareket vardı ve her yıl yaklaşık 350 kitap yayınlanıyordu. Afgan Bilimler Akademisi, Aşiret İşleri Bakanlığı, Kabil Üniversitesi, Milli Eğitim Bakanlığı, Afgan Yazarlar derneği, Afgan Sanatçılar Derneği, Gazeteciler Birliği, Afgan Kadın Örgütleri ve sendikalar da kitaplar yayınladı (Shafiqiar, 2009).

27 Nisan Darbesi muhaliflerinden Aziz Rovish, Afganistan Halk Demokratik Partisi'nin tabu yıkmanın yaygınlaştığı bir atmosfer yarattığını söylemiştir: "Halkın Demokratik Partisi dönemi, Afganistan tarihinde çok istisnai bir dönemdir. Halkın Demokratik Partisi için bilinçli planlarla değil, devrimci kavram ve değerlere beceriksiz bir yaklaşımla bir dönüm noktası olduğunu söyleyebiliriz." İlk defa Halkın Demokratik Partisi, Afganistan'da radikal bir şekilde, siyasi tiranlığa saldırı, dini tiranlık ve meditasyon gibi sosyal yaşamın çeşitli alanlarında tabuların yıkıldığı bir atmosfer yarattı. Halkın Demokratik Partisi ile sosyal ve kültürel ilişkiler başladı ve Afgan basınına girdiler ve çok yeni terminolojiler ilk kez Afgan basınına yer aldı. İlk kez insanlar sosyal ilişkileri basında çok temel bir konu olarak tartıştılar (A,g,e,2009).

Bu nedenle, bunun Halkın Demokratik Partisi tarafından hazırlanan bilinçli veya stratejik planlardan kaynaklandığını söylemiyoruz ancak Halkın Demokratik Partisi, örneğin Afganistan'daki siyasi iktidar tekeli aile etrafında kırarak Afganistan'da bir alan açtı. Anarşist biçiminde de olsa bu tür bir özgürlük, Afganistan'daki gibi kavramları tartışmak ve açıklamak için bir tür özgürlük yarattı. Bu nedenle Halkın Demokratik Partisi'nin her alanda kırbaç gibi geri döndüğünü, Afgan halkının tarihinin

¹⁷ Habibullah Rafi ile Afgan Basının İlgili Özel bir görüşme. <https://www.bbc.com/pashto>

dağıtıldığını ve herkesi uyandırdığını ve daha sonra göreceği, bazen çok kontrol edilemez olan tüm etkileşimlerin olduğunu söyleyebiliriz. (Najibi, 2015).

İktidardaki HD Partisi'nin ilk aşamasında basın muhalif ve hemfikir görüşleri göz önüne alındığında Afganistan HDP'nin iktidarının görünüşte zengin olmasına rağmen kitap ve materyallerin yayınlandığını ancak tamamen bir diktatörlüğe dayandığını görebiliriz. “Sistemin bir yandan bu dönemde basın Lenin ve Marx'ın fikirlerini destekledi. Yazılarda ve raporlarda Marx ve Lenin'in isimlerinden bahsetmek önemli bir ilke haline gelirken” diğer yandan yetenekli bir öğretmen olarak Taraki hakkında birkaç satır memleketin hocası Afganistan halkının büyük kurtarıcısı olarak ifade edildi. Daha sonra büyük öğretmenin yerini Doğu'nun dehası, 27 Nisan¹⁸ darbesi'nin büyük lideri, Afgan halkının kurtarıcısı Hafızullah Amin ve bir sonrasında iki darbe aşamasının liderliğini üstlenen büyük Thorison aldı ve daha sonra Taraki'nin yerini aldı. O andan itibaren yazdığınız her şey, dünya proletaryasının liderinin söylediği bir yerde ya da Marx'ın dediği gibi söylenmiş olmalıdır (shafiqyar,2009).

Bu dönemin basını, Afganistan'da belki de en az okunan basınlardan biriydi. “27.Nisan İnkılap” Afgan basın tarihinde en çok dağıtılan yayınlardan biri olmasına rağmen parti üyelerine, hükümet çalışanlarına, gençlik örgütlerine, ordu birimlerine ve nüfusun çeşitli kesimlerine zorla satıldı. Hükümet karşıtı ve tutukluların, dergiyi okumak istemeden satın aldığı bilinmekteydi çünkü korkuyorlardı. Eğer almazlarsa hapse gireceklerini biliyorlardı. Ülkenin Kabil şehri ve diğer illerindeki tüm yayınların bu yönetim dönemi, parti üyelerine veya birkaç kez parti üyeleriyle ilgilenenlere emanet edildi (A,g,e,2009).

¹⁸ Sardar Davud Han'ın öldürüldüğü ve Demokratik Halk Partisi'nin iktidara geldiği Noor Mohammad Turki'nin gerçekleştirdiği darbe, Afganistan tarihinde 7.Saur darbesi olarak biliniyor.ya 28 Nisan Devrimin de söylemektir.

Genel olarak bu dönemin basınında bir tür siyasi klişe dil hakim olmuştu. Afganistan'da hükümete muhalefet ve Sovyet saldırganlığına karşı çıkan ülkelerle ilgili olarak yayınların propaganda dili hakaretlerle karışmış ve basının norm ve standartlarından uzak bir dil oldu ve böyle bir dil nihayetinde olumsuz bir hal aldı. Birkaç yıl Afgan basını ancak hükümet ve parti, Marksizm teorisi üzerine propaganda yaparak bu fikri Afgan işçiler arasında yaymaya çalıştı ama oradan tür propaganda çok beceriksiz olduğu ve halkın gelenek ve alışkanlıklarına ve bir dizi ulusal ve dini inançlarına maruz kaldığı için parti ve hükümet üzerinde olumsuz bir etkisi yarattı ve sonuçta halk bu hükümete dine dayalı bir sistem kabul etmiyordu. Dolayısıyla insanlar her geçen gün hükümetten uzaklaşmakla kalmadı aksine muhalefete katıldılar (Profesör Raheen, 2017).

Bu dönemde ülke basınının ve kitle medyalarının tamamen Komünist rejimin hizmetinde olduğunu, Marksizm-Leninizm karşıtlarının faaliyet göstermesine izin verilmediğini, muhalefet beyan etmenin suç sayıldığını ve birçok gazetecinin hapse atıldığını veya şehit edildiğini herkes biliyordu. Afganistan HDP gazetecilik kurslarını kendi tarzında yeniden düzenledi ve Amerikan yöntemlerini üniversite müfredatından çıkardı. Rus konular öncekilerin yerini aldı ve Rus uzmanlar da ders veriyordu. Rus tugayının gazetecilik bölümünün diğer gazetecilik fakültelerle birlikte Ruslardan doğrudan maddi ve manevi destek alan sosyal bilimler enstitüsü'nde çalışmaya başladığını belirtmek gerekir (Amlawal, 2015).

Bazı gençler okumak için sosyalist ülkelere gönderildi. 27 Nisan Darbesi etkinliğinin siyasi sürecini Rus gazeteciliğiyle benimseyen deneyimli gazeteciler ve gazeteciler yetiştirmek için seminerler düzenlendi. Bu grubun öğretim materyallerinin çoğu Marksist ve diyalektik ideolojiyi öğretiyordu. Belirtmek gerekir ki, bildiğimiz ve kanıtların gösterdiği kadarıyla, 27 Nisan olayın o zamana kadar ülkenin en zengin ve en

kültürel süreli yayınlarından biri olduğu ancak bu dergilerin hepsinin temel bir amacı olduğu bilinmekteydi. Bunları içermeyen içeriklerin birbirinden farklı bulundu ve herkes bir emir ve bir yayın politikasını izledi (Rahin, 2017).

2.2.2. İfade Özgürlüğü ve Basına Genel Bakış

1: Nur Mohammad Taraki'nin 1979'da başlayan başkanlığının ilk yılında huzursuzluk damgasını vurmasına rağmen ikinci yıl ifade özgürlüğü üzerinde bir baskı gördü. Hiç kimsenin devlete karşı konuşma hakkı yoktu. Bazıları, Mücahidler tarafından evlerinde daha önce yayınlanmış bazı dergi ve gazetelerin olması adına bile suçlu bulunup cezalandırıldı. Sadece devlet tören haberlerini sürekli takip eden devlet medyası vardı ve basın mutlak surette sansürlendi ve ifade özgürlüğü bastırıldı. Afganistan halkı, haklar İsteyen medya aracılığıyla seslerini yükseltmedi. 1980'lerin başında, Chandawal halkı hükümet karşıtı sloganlar attı ve ciddi şekilde dövüldü (Stanekezai,2015:40). Ayrıca bu dönemde hiçbir Anayasa veya Basın Kanunu çıkarılmadığı için burada bundan bahsedemeyiz.

2: Hafızullah Amin Döneminde İfade Özgürlüğü: Nur Muhammad Taraki'nin gizemli suikastından sonra iktidarın dizginlerini ele geçirdi.¹⁹ Aynı zamanda konuşma özgürlüğü ciddi şekilde kısıtlandı. Dinî liderler, kabile ihtiyarları ve bazı zeki insanlar esir alındı veya öldürüldü. Sıradan insanlar mücadelelerine devam etti. Zaman zaman Hükümet karşıtı sloganlar atarak gösteriler düzenlediler (Amlawal 2016).

1979-1989 yılları arası Sovyetler işgali döneminde Afganistan basınında yaşanan en önemli gelişme, daha önce Kabil'in belli bölgeleriyle sınırlı olan radyo ve

¹⁹ Hafızullah Amin, Nur Mohammad Turki'nin ilk Başbakan ve Yardımcısı oldu. Aynı zamanda, ülkede Marksist ve Leninist reformların uygulanmasına tepki olarak birçok kişi onlara karşı çıktı ve halk tarafından birçok ayaklanma gerçekleştirildi. Ülke kargaşa içindeydi ve yeni rejimin Rusya'nın yardımına ihtiyacı vardı. Saraya vardığında vurularak öldürülen Hafızullah Emin'in görevden alınmasına Turki ile Leonid Brejnev arasındaki görüşmede karar verildi. Amin Jor Rogh kaçmayı başardı, ancak birkaç dakika sonra Hafızullah Amin, takipçileriyle birlikte saraya döndü ve bir saray muhafızına Turki'yi tutuklamasını emretti. Gizemli bir şekilde suikasta kurban giden Amin, 14 Eylül 1979'da iktidarı ele geçirdi. <https://ps.wikipedia.org/wiki>

TV yayınlarının Sovyet vericileriyle ülke geneline yayımlanmasının sağlanması olarak bilinmektedir. Ancak Radyo ve TV kanalından devletin propagandası dışında tarafsız bir haber izlemek veya duymak mümkün olmamıştı. Bu dönemde yazılı medya alanında herhangi bir önemli gelişme yaşandığı görülmemiştir. “Nisan Hakikat” ve “Nisan İnkılap” halk gazeteleri devlet tarafından kapatılarak yerine (Sabah Vakti) ve (Cevanan-i Emruz), Bugünün Gençleri ismiyle iki kültür dergisi yayın hayatına başlamıştır. Daha önceki dönemlerde faaliyet eden diğer yayınlar bu dönemde de yayınlarına devam etmiştir (A,g,e,2020:105).

Bu dönemde Nur Mohammad Turki'nin Hükümeti altında var olanlar daha da sınırlandı ve sansürlendi ve ifade özgürlüğü daha sorunlu hale geldi. Burada bahsettiğimiz hiç bir şey yapılmadı (Amlawal , 2016). Sadece devlet yayıncılarının eski yasalara göre faaliyet göstermesine izin verildi. Yenilerinin faaliyet göstermesine izin verilmedi ve Hafızullah Amin'in Hükümeti de Afganistan'da 100 gün sürdü ve sonrasında sona erdi.

2.2.3. Babrak Karmal Döneminde Basın Ve İfade Özgürlüğü

Babrak Karmal'ın başkanlığı ²⁰ döneminde Afganistan'ın Demokratik Cumhuriyeti'nin Temel İlkeleri" başlıklı “Beşinci Anayasası”, “Demokratik İnkılap Konseyi” tarafından geçici olarak onaylandı (Daniş,2011: 63). “14 Nisan 1980’de “Usul-i Esasi Cumhuri-yi Demokratik Halk-i Afganistan” (Afganistan Demokratik Halk Cumhuriyetinin Temel Yönetmenliği) ismiyle 67 maddeden oluşan bir

²⁰ Babrak karmel kurtuluş okuluna gitti, sonra hukuk fakültesine girdi. Genç bir adam ve politik bir aktivistti. Hayatının sonuna kadar kendisine eşlik eden sosyalizme ilgi duyduğu söyleniyor. 1964'te Halkın Demokratik Partisi'nin kuruluşunda aktif rol aldı.Karmel, Ulusal Meclis'in on ikinci ve on üçüncü dönemlerinde Kabil'den bir temsilci seçildi. 26 Saratan Darbesi ile onaylandı ve işbirliği yapıldı.Saur darbesinden sonra Başbakan Yardımcılığı ve Devrim Konseyi Başkan Yardımcılığı görevlerinde bulundu. Halkla bayrak arasında yeniden başlayan gerilimin yaşandığı sırada Çekoslovak Cumhuriyeti'ne büyükelçi olarak gönderildi. Ancak kısa bir süre sonra, ve diğer ülkelerin büyükelçisi olan yoldaşlarının geri kalanı Moskova'da toplandı. Hafızullah Emin'in öldürülmesinden birkaç saat sonra Sovyetler İle birlikte Kabil'e geldi ve iktidarı ele geçirdi.(<https://www.dw.com/fa-af/%D8>)

anayasa “İnkılap Konseyi” tarafından kabul edilmişti. Söz konusu Anayasanın 29. Maddesinde birtakım demokratik hak ve özgürlüklerin güvence altına alındığından söz edilmemiştir. Söz konusu Maddenin 7.Paragrafında düşünce ve ifade özgürlüğü hakkı, toplanma ve barışçıl protesto hakkı gibi demokratik haklar teminat altına alınmıştı. Ancak bu hükümlere karşın, Hükümet, herhangi bir siyasi ve düşünce faaliyetlere izin vermemiştir. Bu dönemde siyasi faaliyetlerde bulunanların ölüm veya ömür boyu hapis cezasına çarptırıldığı bilinmektedir” (Shahed,2020: 104).

Aslında anayasa olan ve devletin yapısını ve vatandaşların haklarını düzenleyen bu temel ilkeler, ifade özgürlüğü hakkından sadece kısaca bahsetmiş ve yazılı medya kurma hakkına değinmemiştir. Şöyle bir açıklama yapılmıştır: "Düşünce ve ifade etme özgürlüğü ve barışçıl toplanma ve gösteri hakkı ile vatanseverleri demokratik ve ilerici sosyal örgütlerde birleştirme hakkı" (AFAY, 1980: m,29/7).

Totaliter Komünist rejimin iktidarda olduğu bir dönemde, sisteme karşı muhalefet ve eleştiriye yer yoktu. Ülkedeki birçok aydın ve yazar ya anavatanlarını terk etmeye zorlandı ya da bazıları sessiz kaldı ve birçoğu vahşice öldürüldü (Rahmani, 2019).

Babrak Karmal döneminde Sovyet güçleri 27 Aralık 1979 Afganistan'ı işgal etti ve Kabil halkı 22 Şubat'te ayaklandı. Geceleri Sovyet karşıtı sloganlar atarak çatılara çıkan isyancılar Hükümet tarafından bastırıldı. Hükümet yanlısı ve Sovyet güçler tarafından çok sayıda insan öldürüldü. Aslında ifade özgürlüğüne ve saldırganlığa karşı sesini yükselten en güçlü muhalefet, tarihte daha önce hiç görülmemiş bir zamanda yaşandı. İfade özgürlüğüne yönelik güçlü muhalefete rağmen Anayasa, Afganistan Demokratik Cumhuriyeti'nin temel ilkeleri adına Babrak Karmal döneminde hazırlandı. Bu Anayasa, Afganistan'ın neredeyse yarım yüzyıldaki beşinci Anayasasıydı. Medya ve ifade özgürlüğü hakkında çok az şey söylendi. Basılı medyadan söz edilmemekteydi.

Bu dönemde sadece Hükümet için çalışan gazete ve dergiler yayınlandı (Stanekzai, 2015: 42). Genel olarak diğer tüm medya kuruluşları ciddi sansür ve kısıtlamalara tabi olmuştur.

İstatistikler bu dönemde Sovyet Büyükelçiliği tarafından 94 hükümet yayını, birkaç Farsça yayın ve Afganistan Halk Partisi döneminin sonuna kadar 94 bağımsız yayının yayınlandığını göstermektedir (Rahmani, 2019:150). İşgal yıllarında Afganistan'da basın faaliyetleri, Komünist rejimin olan ve merkezi yönetim karşısına mücadele veren direnişçi gruplar tarafından yürütülmüştür. Merkezi yönetim basın aracılığıyla kendi propagandaları yanında Afganistan'daki Sovyet işgalini meşrulaştırmaya çalışırken direnişçi gruplar ise basın yolu ile halkı, işgale karşı örgütlenmeye teşvik etmekteydi. Özetle, işgal yıllarında Afganistan basını, iki zıt kutbun propaganda aracı haline gelmiştir (Shahed,2020:105).

2.2.4. Dr.Najibullah'ın Döneminde Basın ve İfade Özgürlüğü

“Devam eden Sovyet işgalinin son yıllarında Afganistan'daki Komünist rejiminin son Cumhurbaşkanı olan Dr. Necibullah'ın 1987'de iktidara gelmiştir. Dr. Necibullah iktidar geldikten sonra 1987'de “Kanuni Esasi Cumhuri-yi Afganistan”(Afganistan Cumhuriyeti Anayasası) ismiyle 13 bölüm ve 149 maddeden oluşan yeni bir anayasa çıkarmıştır” (Shahed,2020:105). Bu Afganistanın “Altıncı Anayasası” ve 29 Kasım 1987'de Loya Jirga tarafından kabul edildi. "Afganistan Demokratik Cumhuriyeti Temel İlkeleri" yürürlükten kaldırdı. Bu Anayasa, 772 üyeli Loya Jirga tarafından 29 Mayıs 1990'da değiştirilmiş ve revize edilmiştir” (Daniş,2011:63). “1987 Anayasasında basın yayın faaliyetlerinin kısmen serbestleştirildiği görülmektedir. Anayasasının düşünce ve ifade özgürlüğü koruma altına alınarak basın sansürü yasaklanmıştır. Söz konusu maddeye göre “Afganistan vatandaşları düşünce ve ifade özgürlüğü hakkına sahiptir. Afgan vatandaşları fikir ve

düşüncelerini kanun hükümleri çerçevesinde açıkça sözlü veya yazılı olarak dile getirebilir. Yayın öncesi, basının denetlenmesi yasaktır”(AFAY,1990: m,49).

1987 Anayasasının kabul edilmesiyle birlikte aynı yılda demokratik ilkeler dikkate alınarak “Matbuat Kanunu” 9 bölüm ve 51 madde olarak yeniden düzenlenmiştir. Söz konusu kanunun ilk maddesinde bu kanunun düşünce ve ifade özgürlük hakkını doğru bir şekilde kullanılması amacıyla düzenlendiğini belirtmektedir (Shahed,2020:105). Sadece Afgan vatandaşlarının basın kurmasına ve basın yayınlamasına izin verdi.

Bu kanuna göre 25yaşını dolduran ve bir lisans almak isteyen biri "Basın ve Yayın için Devlet Komitesi" adlı özel bir komiteye beyanını sunabilir ve bu da yazılı basının bir banka teminatı ödemesini gerektirir. Gazeteler 50 Bin Afgani, haftalık dergi 30 bin Afgani, dergilere 20 bin Afgani ve kalıcı olmayan yayınlara 40 bin Afgani ödeme yapılması gerekiyordu (Rahmani,2019:18). Bu kanunda sorumlu yönetici için dikkate alınan koşullar şunlardır:

- 25 yaşını doldurmuş olmak.
- Meslek eğitimine veya yeterli gazetecilik tecrübesine sahip olmak.
- Resmi bir görevi olmamak.
- Vatana ihanetten hüküm giymemek.

1987 Matbuat Kanununun sırasıyla 23. 24. 25. ve 26. Maddelerinde yayımlanması yasak olan konular düzenlenmiştir. Söz konusu maddelerde düzenlenen hükümler şunlardan ibarettir:

1: Kutsal İslam dinine hakaret eden materyaller yayınlamak, halk arasında popüler olan veya devlet sırları içeren diğer dinler, mezhepler ve gelenekler içerikler yayınlamak.

2: Hükümete karşı kanuna göre suç sayılan her türlü eylem veya ihmal, bunu basına yaptırmak ve kışkırtmak.

3: Bir makalenin yayınlanması, toplumun sosyal, sağlık veya ekonomik hayatında doğrudan ve fiili bir bozulmaya neden olduğunda veya kamu düzenini bozmak.

4: Silahlı kuvvetlerin çağrılarına veya silahlı kuvvetlerin disiplinine zarar veren materyal yayınlamak.

Bu kanunda da vatandaşlar yalnızca yazılı medya kurma hakkına sahip olur ve bir kamu Radyo ve Televizyon vericisi ve yayınlarını kurma ve çalıştırma hakkı hükümete aittir (Basın Kanun,1987). “Afgan vatandaşları basının gelişmesi, ulusal ve uluslararası kültürün yaygınlaşması, toplumun barış ve huzurunun sağlanmasında katkıda bulunmak için Anayasa hükümleri çerçevesinde duygu ve düşüncelerini yazılı, fotoğraf, resim, tiyatro hareket ve diğer sanat yollarıyla ifade edebilirler” ibaresiyle ifade özgürlüğünü koruma altına almıştır (AFMk,1987: m, 3).

Najibullah, Afganistan devlet başkanı olduğunda dönemde ifade özgürlüğünde birçok temel değişiklik yaptı. Najibullah, hükümetin bundan böyle, değişen uluslararası durum ve ulusal çıkarlar göz önüne alındığında, Afganistan sorununun askeri yollarla değil diyalog yoluyla çözülmesi gerektiği sonucuna varması gerektiğini savundu. Bu argümana göre Najibullah'ın dönemine “Ulusal Uzlaşma” denir. 1990 yılında bir Loya Jirga tarafından da revize edilen Anayasa, ifade özgürlüğüne özel önem verdi (Stanekzai,2015: 49).

Basın Kanununda Afgan vatandaşlarına yayın ve baskı izni verildi. Sansür şartlı olarak iptal edildi. Devlete, basını yayınlanmadan önce zaman zaman keyfi olarak sansürleme yetkisi verdi.

Najibullah döneminde vurgu “Ulusal Uzlaşma” üzerindeydi. Farklı illerden insanlarla konuşuldu. Onları dinledi. Bu görüşmelerin çoğuna aşiret liderleri olan ve kendi alanlarında sorunları dile getiren kişiler katıldı. Sınır illerinde yaşayan uzak illerden insanlar ve bazı yakın illerden insanlar genellikle şikayet ederdi. Bu da ifade özgürlüklerinin bir parçasıdır ve Cumhurbaşkanı halkın şikayetlerini doğrudan duymuştur ve bazı kabile yaşlıları sinirlenerek başkana neden Sovyetlerin veya hükümet yanlısı birliklerin bu kadar geç bombaladıklarını sormuşlardır. Aslında birkaç yıl sonra, özgürlük arayan fikirlerin kaynağı olarak adlandırılabilen bir lidere karşı bir özgürlük konuşmasıydı (A,g,e,2015).

Yayınlar için zaman verildi. Radyo ve Televizyon devletin elindeydi. Daha önce yayınlamasına izin verilmeyen yalnızca birkaç yazılı medya kuruluşu şu veya bu şekilde çıktı. Hükümet yetkilileri Jirgalara katıldı ve halkı dinledi. Bunların hepsi sırasıyla Najibullah'ın ifade özgürlüğü kuralının karakteristik özelliği idi. Bununla birlikte bu dönemde entelektüeller, protestocular, yazarlar ve bazı din adamları tutuklandı ve hatta öldürüldü. Bu da Najibullah'ın ve diğer yetkililerin ifade özgürlüğüne karşı başkanlığını baltaladı (Farooqi, 2016).

“1985 sonrası Sovyetler Birliği, Afganistan savaşında başarısız olduğunu kabul etmek zorunda kalarak Afganistan'ı terk etme planlarını yapmaya başlamıştır. Bu kapsamda Sovyetler Birliği başkanı Mihail Gorbaçov 1988 Nisan ayında Taşkent'te Afganistan lideri Dr. Najibullah ile bir araya gelerek birliklerini Afganistan'dan çekeceğini duyurmuştur. Buna bağlı olarak Sovyetler Birliği Afganistan'dan çekilme işlemlerini 15 Mayıs 1988 tarihinde başlatarak 15 Şubat 1989 tarihinde

tamamlamıştır”(Shahed,2020: 107). “Sovyetler Birliği Afganistan’ı terk ettikten sonra da ülkede siyasal etkisini sürdürmek istemekteydi”. Bu sebeple SSCB’nin²¹ himayesinde bulunan Komünist rejiminin son Cumhurbaşkanı Dr. Najibullah devlet muhaliflerine yönelik baskı ve şiddet eylemlerini azaltarak “ulusal barış” politikasını uygulamaya çalışmış ve direnişçi gruplara karşı yumuşak bir tavır sergilemeye başlamıştı. İslamcı direnişçi gruplar Najibullah’ın “ulusal barış” önerisini kabul etmeyip mücadelelerine tüm hızıyla devam etmişti. Sovyetlerin Afganistan’dan çekilmesiyle zayıflayan Najibullah’ın hükümeti, direnişçi gruplar tarafından 28 Nisan 1992’de yıkılmış ve böylelikle Afganistan’da Komünist rejimi sona ermişti. Siyasal iktidarı ele geçiren İslami gruplar arasında bu tarihten sonra büyük bir iktidar mücadelesi başlamış ve dolayısıyla ülke büyük bir iç savaşa sürüklenmiştir (A,g,e, 2020).

2.2.5. Mücahit Grupların İktidarı Basın Özgürlüğü Ve Düzenlemeler

Sovyetler Birliği karşı savaşan ve Najibullah’tan sonra iktidara gelen sekiz cihatçı partiden biri olan Sibghatullah Mujaddidi radikal bir İslamcı olarak iktidara geldiğinde medya, basın ve ifade özgürlüğüne getirilen kısıtlamalar özgürlük empoze edildi. Kadın konuşmacılar televizyonda başörtüsü takmaya zorlandı. Televizyon ve radyoda kadın şarkıları yasaklandı. Cihat Konseyi başkanı Sibghatullah Mujaddidi ve diğer liderlerin emriyle iki ay başkanlık yaptı. Mujaddidi’den sonra Mücahidler Liderlik Konseyi lideri “Burhanuddin Rabbani” dört aylığına iktidara geldi ve ardından görev süresini dört yıl daha uzattı (Stanekzai, 2015).

Burhaneddin Rabbani yedinci Anayasayı geçirmeye çalıştı ama başarılı olamadı. Basın özgürlüğüne dair 1994 tarihli 590 sayılı Kararname şöyle demektedir: "Basın

²¹ SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği

özgürlüğüne ilişkin bu kanun iyiliği emretme ve kötülüğü yasaklama ilkesine ve insan hakları evrensel beyannamesi'nin 19. maddesine uygundur" (Ahmedi, 2013: 47).

Kararname, ifade özgürlüğüne ek olarak, herkesin başkalarına müdahale etmeden kendi inançlarına sahip olmasına izin veren inanç özgürlüğüne de atıfta bulunmaktadır. Herkesin ifade özgürlüğü hakkı vardır. Bu özgürlükte bilgi ve fikirlerin aranması ve toplanması konusunda herhangi bir kısıtlama yoktur (Afarooqi, 2016). Ancak halihazırda ülkeleri için bağımsızlık kazanmaya çalışan cihatçı liderler, dış müdahaleler nedeniyle birbirlerinin kanına susamışlardı. Sonuç olarak Afganistan'da taraflar arasında “iç savaş”²² çıktı, şehirler enkaz haline getirildi ve çok sayıda insan öldürüldü. İfade özgürlüğü de devletin bağımsızlığı tarafından baltalandı (Stanekzai, 2015).

Bu iç savaşlara rağmen medya, Afganistan'da faaliyet göstermeye devam etti ve yurtdışında çok sayıda gazete çıkardı ve Afganistan'a getirildi.

Kanuna göre Radyo, Televizyon ve bilgi Ajansı hükümete ithaf edildi. Kanuna göre, Bilgi ve Kültür Bakanlığı yazılı basının izninin alınmasında referans olmuştur. Bilgi ve Kültür Bakanlığı, gazetelerden 150 bin Afgani, haftalık dergi 100 bin Afgani ve dergilerden 100 bin Afgani teminatı almıştır (Rahmani, 2019:19).

Ancak bu dönemde ülke içinde ve ülke dışında bir kısmı başarılı, bir kısmı hükümet karşıtı birçok yayın vardı. 1992 yılında Encyclopedia of Persian Literature'den alınan istatistiklere göre Afganistan'ın üçüncü cildi yayınlandı. Bu süre zarfında ülke

²² Dolayısıyla Gülbuddin Hikmetyar liderliğindeki “Hizb- İslami” (islami Parti) birlikleri, Rabbani hükümetini kabul etmeyerek çeşitli bahanelerle Kabil'i bombalamaya başlamıştı. Diğer taraftan ise Abdurrahman Resul Sayyaf ve Abdulali Mezari'nin taraftarları arasında Kabil sokaklarında kanlı çatışmalar yaşanmaya başlamıştı. Bu sıralarda Rabbani'nin en önemli müttefiki Mareşal Abdurreşit Dostum iktidar paylaşımı konusunda anlaşamayınca “Hizbi vahdet” lideri Abdulali Mezari ve Kabil yönetimine karşı savaşan Hikmetyar ile işbirliği yaparak Rabbani hükümetine karşı silahlı mücadeleye girişmişti. Böylelikle ülkede büyük bir iç savaş çıkmış, bu savaş 1996'da Kabil'in hâkimiyeti, Taliban örgütünün eline geçinceye kadar devam etmiştir (shahed, 2020: 107-108).

içinde ve dışında 58 yayını hükümet bağlı ve 166 yayın Mücahidlere başlığı vardı (Raheen,2017: 315). “Bu dönemde basın faaliyetleri herhangi bir kanun bağlı olmaksızın yürütülmüştür. Gazete ve dergi çıkarmak için Basın Kanununa dayanan herhangi bir mekanizmanın varlığından söz edemeyiz. Bu dönemde yayınlanan gazete ve dergilerin nerdeyse tamamı herhangi bir hukuki prosedürü yerine getirmeden resmi mercilerin bilgisi dışında, bağlı olduğu örgütlerin kararıyla çıkarıldığı bilinmektedir”(Shahed,2020: 109).

2.2.6. Taliban İslam Emirliği, İfade Özgürlüğü Ve Düzenlemeler

Afganistan'daki iç savaş 1995'te Taliban adlı yeni bir grup ortaya çıktığında ve varlığını açıkladığında durmamıştı (Azadiradio:2020). Bu durumdan rahatsız olmaya başlayan halk, ne pahasına olursa olsun ülkede barış ve güvenliğin sağlanmasını istemekteydi. Tam bu sıralarda ortaya çıkan Taliban örgütü ülkede barış ve güvenliğin sağlanması adına geniş kitleler tarafından desteklenmişti. Bu örgüt ilk defa 1994'te ülkenin güneyindeki Kandahar şehrinde ortaya çıkmıştı ve kısa sürede birçok bölgenin hâkimiyetini ele geçirmeyi başarmıştı. Taliban örgütü 1996'da Kabil'i ele geçirerek Molla Muhammed Ömer liderliğinde Afganistan'da “Emaret-i İslami” (islami Emirlik) yönetimini ilan etmiştir (Shahed,2020: 110).

1997'nin başlarında yayınlanan bir kararnamede, tüm kamu ve özel medya kuruluşları askıya alındı. Sadece devlet tarafından işletilen radyo istasyonu “Shariat Ghag” ve aynı dergi yayınlanabilir kabul edildi. İnsanlar farklı alanlarda bazı uluslararası radyoları dinliyorlardı. Arabalarında müzik dinlediği sebeplerden dolayı çok sayıda genç dövüldü. Çünkü Taliban Döneminde müzik dinlemek, video veya TV izlemek suç olarak değerlendirilmekteydi. Taliban yönetimi tarafından yayımlanan 788 sayılı fermanın 4. Maddesine göre “evlerinde müzik plakları ya da video bantları bulunduranlara duruma göre 1-20 gün arası hapis cezası verilirken

dükkân, kafe, otel gibi iş yerlerinde bulunduranlara ise iş yeri sahibine duruma göre,1-20 gün arası hapis cezası vermekle birlikte iş yeri 5 gün kapatılacaktı.” Taliban yönetimi diğer bir ferman ile televizyon dâhil olmak üzere tüm müzik aletleri ve diğer kitle iletişim araçlarının satılmasını yasaklamıştı” (A,g,e,2020:111)

Ülkede ifade ve basın özgürlüğüne izin vermeyen karanlık ve otoriter bir rejim hakim oldu. Bu durum, pek çok sorunla komşu ülkelerde yazılı basının göç etmesine ve faaliyet göstermeye devam etmesine neden olmuştur. Taliban ifade özgürlüğüne ve medyaya inanmadığı için geçmiş yasaları revize etmeyi ve değiştirmeyi bile gerekli görmedi ve Mücahitlerin Basın Kanunu terk edildi (Rahmani, 2019:19).

Taliban dönemi sırasında medya ciddi şekilde sansürlendi ve ciddi şekilde yasaklandı. Mücahidler gibi Taliban da özel medya kuruluşlarını yasakladı ve bazı medya kuruluşları kapatıldı. Bu süre zarfında, devlet medyası çok sınırlıydı. Bu dönemde tüm Afganistan'da İslam Emirliği tarafından haftada iki kez yayınlanan ve dini konularla sınırlı günlük haber ve raporlarla birlikte “Ghairat gazetesi” vardı. Afganistan'ın “Mazar-e-Sharif”, “Pason Gazetesi “ gibi bazı vilayetlerinde de yayınlandı. Mesela Kunarda, “Garbat gazetesi”, Kandaharda , “Tolo Afgan gazetesi” devam ediyordu. Taliban'ın İslam Emirliği döneminde tüm medya faaliyetleri kısıtlandı. Bu dönemde ifade özgürlüğü yoktu. Kimsenin ne medya ne de bir konferansta görüşlerini açıklama hakkı yoktu. Aynı şekilde Taliban'a bakarsak o dönemde, bir ülkenin kültürünü ve insan ilişkilerini diğer ülkeler ve diğer kültürlerle ilişkilendiren tüm faaliyetler o dönemde kesinlikle yasaklandı (Shahed,2020:112). 11 Eylül 2001'de “El Kaide²³” şebekesinin ABD'ye yönelik saldırılarına yol açan aynı Taliban baskısı ve otoritesi devam ediyordu. ABD, Taliban'ı aradı ve El Kaide lideri Usame bin Ladin'in

²³ “El-Kaide (Arapça: القاعدة, Türkçe karşılığı "Kuruluş"), dünya çapında faaliyet gösteren İslamcı silahlı örgüt. Kökenleri Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a askerî müdahalede bulunduğu döneme dayanan örgüt, 1988 yılında kuruldu. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, NATO, Avrupa Birliği gibi uluslararası kuruluşlar ile birçok ülke tarafından terör örgütü olarak tanımlanmaktadır”.

istemişti ama Taliban bunu kabul edemedi. Buna göre, NATO (North Atlantic Treaty Organization) güçlerinin önderliğinde 2001 yılında Afganistan'da terörizmi ortadan kaldırmak için harekete geçen ABD, aynı yıl Afganistan'a gelerek Afganistan'daki Taliban islami Emarit devirerek yeni bir cumhuriyet kurdu. Bugüne kadar devam eden dönemi ise gelecek sayfalarda tartışacağız (A,g,e, 2020:113).

2.3. 2000-2020 ARASI DÜZENLEMELER

ABD'deki 11 Eylül saldırılarının ardından uluslararası siyasette, özellikle Afganistan'da bir dönüm noktası oldu. Afganistan'daki Taliban rejimini ve 30 yıllık savaşı sona erdirdi ve yeni bir demokratik geçici hükümet kuruldu²⁴. ABD'nin sadece hükümet alanında değil, hayatın her alanında devlette ve sosyal yaşamda halen devam eden işbirliği ile yeni değişimler yaşandı. Afganistan'ın 11 Eylül saldırılarından bu yana ilk kez otoriter rejimler tarafından yönetilmesi bitmişti ve 2001 yılında uluslararası toplumun işbirliğiyle Afganistan'da ayrı bir dönem başladı. Afganistan Anayasası yeniden düzenlendi. Siyasi partilerin faaliyetleri, ifade özgürlüğü ve basın özgürlüğü hükümet tarafından desteklendi ve serbestçe faaliyet göstermeye başladılar (Rahmani, 2019).

Ancak tüm kurumların faaliyetleri Afganistan'da yeni bir ülke olarak Cumhurbaşkanlığı seçimleri, Parlamento seçimleri ve eğitim şeklinde başlamıştır. Güçlendirilmesi, yeni bir sistem kurulması ve Afganistan hükümeti'nin uluslararası toplumla ilişkileri kalkınmasının iyileştirilmesi için, 11 Eylül saldırılarından sonra

²⁴ Almanya'nın Bonn şehri olarak değiştirilen zirve toplantısı sonrasında Bonn Anlaşması 5 Aralık 2001'de imzalanmıştır. Bonn'da düzenlenen toplantıda, geçici yönetimin başına kimin geleceği en çok tartışılan konu olmuştur. Bu toplantıda Roma grubu, Peşaver Grubu, Kıbrıs Grubu ve Kuzey ittifakı katılmıştır. Bu toplantıda sadece Taliban değil Gulbiddin Hikmetiyar dâhil, son yıllarda yaşanan iç savaşlarda rol oynayan birçok lider geri planda bırakılmıştır. Uzun tartışmalar neticesinde, Roma grubundan Hamid Karzai başkanlığında geçici bir yönetimin kurulmasına karar verilmiştir(Shahed,2020:118)

ortaya çıkan yeni hükümette, Afganistan'da demokrasi ve modernizm ciddiye almaya başladı (Stanekzai,Safiullah, 2015).

Daha önce de belirtildiği gibi, ifade özgürlüğü ve basın özgürlüğü bir toplumun demokratikleşmesi için temeldir ve Afganistan'da 11 Eylül saldırılarından beri aktif olmuştur. Bu temel bir öneme sahiptir. Bu nedenle Afganistan'ın 11 Eylül'den beri uluslararası toplumun işbirliğiyle kurulan yeni devletteki basın özgürlüğünü değerlendirmek gerekmektedir. Bu yeni hükümette hangi değişikliklerin yaşandığını, basın ve ifade özgürlüğü alanında hangi düzenleme ve yasaların çıkarıldığını ve Afganistan'daki medyanın durumunun nasıl değerlendirildiğini ayrıntılı olarak tartışmaktayız (Shahed, 2020: 114).

2001 yılında Taliban rejiminin düşmesi, mevcut Hükümet ve sistemin kurulması, insan haklarının savunulması, demokrasi, ifade özgürlüğü, medya ve çabalarla Afganistan vatandaşları için Hükümetin ve uluslararası toplumun sloganı oldu. Anayasa ve diğer kanunlarda değişiklik yapılması, insan haklarının, demokrasinin ve ifade özgürlüğünün ve medyanın sağlanması ülke için büyük önem ifade etti. Bu ülkenin vatandaşları, 30 yıllık savaş, sefalet ve otoriter rejimler sırasında her zaman ifade ve düşünce özgürlüğünden yoksun bırakıldığından, mevcut hükümet başından itibaren vatandaşların bu temel hakkına ciddi bir dikkat gösterilmesi ve en erken önlem alınmıştır (Rahmani, 2019).

Anayasa taslağı yapılmadığı için, 1964 Zahir Şah Anayasası'nın 31. Maddesine dayanılarak ve 1965 Basın Kanunu'ndan etkilenecek 9 Mart 2002 tarihinde yayınlandı. Bu Kanunun 9 bölüm ve 49 maddesi vardı. Bu kanunda ilk defa ülke vatandaşlarına elektronik medya kurma hakkı verildi (Adalet Bakanlığı, 2002). Bu kanun uyarınca yasaklanmış yayınlar arasında kutsal İslam dinine, diğer dinlere ve mezheplere hakaret etmek, kişilere hakaret etmek veya kalemin iffetini ihlal etmek, kamu ahlakını bozan

müstehten veya müstehten içerik veya fotoğrafları yaymak ve Afgan ordusunu zayıflatmak yer almaktaydı ve işlenen diğer suçlar medya aracılığıyla suç olduğu kabul edildi. (A,g,e,2002).

Afganistan'ın Sekizinci Anayasası 4 Ocak 2004'te Loya Jirga tarafından kabul edildi. Loya Jirga çadırında 502 üyeli bir Anayasa kabul edildi ve 26 Ocak 2004'te Afganistan İslami Geçiş Hükümeti başkanı Hamid Karzai, imzaladı ve onayladı (Daniş, 2011: 64).

Afganistan bu yeni Anayasasında, ifade özgürlüğü ve basın özgürlüğünü garanti etmiştir: "İfade özgürlüğünün ihlal edilemez olduğunu belirtir. Her Afgan, bu sözleşmenin hükümlerine tabi olarak ifade, konuşma, yazı, görüntü veya diğer yollardan özgürlüğüne sahiptir. Afgan Anayasasının, devlet yetkililerine önceden sunulmadan konuları basma veya yayınlama hakkına sahiptir. Matbaalar, radyo ve TV ile ilgili hükümler, Basın yayın ve diğer kitle iletişim araçları kanunla düzenlenir" (AFAY, 2004: m, 34).

Ayrıca bu Anayasada belirtildiği üzere ilk defa bilgiye erişim hakkını garanti altına almaktadır. "Afgan vatandaşları, kanun sınırları dahilinde devlet dairelerinden bilgilere erişme hakkına sahiptir. Bu hak, başkalarının hakları ve güvenlik Kamunun sınırı yoktur"(AFAY, 2004: m, 50).

Mevcut Anayasanın 34. Maddesi uyarınca 2005 yılında Kamu Medyası Kanunu 43 maddeyle çıkarılmıştır. Bu kanunu yürürlüğe girmesiyle basın terimi, medya olarak değiştirildi. Anayasa'nın 50. Maddesi, basın kanunu'nda da ilk kez bilgiye erişim hakkını güvence altına aldı. Basın kanunu aynı zamanda gazetecileri, eleştirel raporlar ve görüşler yayınlamak da dahil olmak üzere mesleki faaliyetlerini yürütmekten yasal olarak korudu ve gazetecilere sendika çıkarlarını savunmak için sendika kurma hakkını

güvence altına aldı. Bu kanunu yürürlüğe girmesiyle, yabancı uyruklu göçmenler de yazılı basın kurabildi ve bu hakkın yabancı uyruklulara ilk kez tanınması ayrı bir önem ifade etti. İki yüz sayının altında tirajı olan yayınların ön izin ve tescil gerektirmemesi dikkat çekicidir (Rahmani, 2019).

Kanuna göre sorumlu yönetici için düşünülen şartlar şunlardır:

- Afgan vatandaşlığına sahip olmak.
- 21 yaşını doldurmuş olmak.
- Mesleki eğitim sertifikasına veya en az üç yıllık gazetecilik tecrübesine sahip olmak.
- Yetkili bir mahkeme tarafından medeni haklardan mahrum edilmemek.
- Bir hükümet yetkilisi olmamak.

Kanuna göre yasaklı yayınlar, İslam ilkelerine aykırı içerik yayınlanması ve diğer din ve mezheplere hakaretler ile kişilere hakaret ve iftira niteliği taşıyan içerik olarak iki konu ile sınırlandırıldı (Amlawal, 2019).

Bu kanunda ilk kez, Medya İhlallerini Araştırma Komisyonu'nun Hükümet ve sivil toplum üyelerinin bir araya getirilmesiyle öngörülmüş olması dikkat çekicidir. “Komisyon , üye olarak İlimler Akademisi başkanı ve temsilcisi olarak Bilgi ve Kültür Bakanlığı, iki Gazetecilik Fakültesi temsilcisi, bir İnsan Hakları Komisyonu temsilcisi ve iki Gazeteciler Sendikası temsilcisinden oluşmuştur” (AFBk, 2006). Komisyon, kitle iletişim araçları kanunu ihlallerini araştırdı ve adli kovuşturmaya ihtiyaç duyduğunda bunu yargıya havale etti (A,g,e. 2019).

2006 yılında, 2005 Kamu Medyası Kanunu yürürlükten kaldırıldı ve kanun bazı kişilerce değiştirildi. Eski kanuna 9 bölüm ve 42 maddede ilaveler ve değişiklikler

yapılmıştır. Bu kanunda ilk defa sivil toplum kuruluşları basın kurma hakkını elde etmiş ve elektronik medya haricinde ilk kez internet için de terimlerin tanımında medya tanımı sağlanmıştır. Sorumlu yönetici için 2005 kanununda belirlenen koşullar bu kanununda 2006 değişmeden kalmıştır. Bu kanunun 7. Bölümü, birkaç komisyonun kurulmasını sağlamıştır:

- 1) Medya Yüksek Konseyi
- 2) Özel Medya Komisyonu
- 3) Afganistan Milli Radyo ve Televizyon Komisyonu
- 3) Bakhtar Ajans Komisyonu
- 5) Şikayet ve Medya İhlalleri Araştırma Komisyonu

Bu kanun kapsamında yasaklanmış içeriğin yayınlanması, İslam'a, diğer dinlere ve mezheplere aykırı içerik, kişilere küfür ve hakaret, savaş şiddeti propagandası ve Anayasa veya ceza hukuku hükümlerine aykırı diğer davaları, mağdurların kimliklerini ve görüntülerini ifşa etmeyi içerir. Şiddet ve tecavüz, sosyal statülerine zarar verecek şekilde düzenlenmiştir (AFBK,2006, m.28-32).

Mevcut hükümet kuruluşundan bu yana Medya Kanunu dört kez değiştirdi. Uygulanan Kitle İletişim Kanunu 6 Temmuz 2009'da yayınlandı. Kanun kabul edildiğinde hükümet ile parlamento arasında gerginlikler yaşandı ve asıl etken “Radyo, Televizyon Afghanistan” (RTA) başkanının atanmasıydı. Millet meclisi üyeleri, ulusal yayın kurumu başkanının parlamentodan güven oyu alması ve konuyu medya kanuna dahil etmesi gerektiğini savundular ancak hükümetin destekçileri, RTA başkanının atanmasının Millet Meclisi Medya Kanununa dahil etmedi. Bu anayasaya aykırıdır. Ancak, millet meclisi üyeleri, başkanın Medya Kanunu imzalamayı reddetmesinin

ardından 31 Ağustos 2008'de üçte iki çoğunluğu onayladı. Ancak Yargıtay Yüksek Kurulu, 15 Nisan 2009 tarihli 6 sayılı karar ile Kamu Medyası Kanunun 13'üncü maddesinin ikinci fıkrasını kabul etmiştir. Millet Meclisi, Afganistan'da anayasaya aykırı bulundu (Amlawal, 2016).

Bu kanuna göre, yargılamalar medya tarafından tahrif edilmedikçe, cevap hakkı milli meclis ve kamu mahkemelerinin yargılamalarına ilişkin raporlara uygulanmaz. Bu kanunda, Özel ve Kişisel Medya Komisyonu ve Şikayet ve Medya İhlalleri Komisyonu ile birleştirilerek "Kamu Medya Komisyonu" olarak yeniden adlandırılarak Bakhtar Ajans Komisyonu kaldırıldı (Rahmani, 2019).

2.3.1. Afganistan'ın Kanunlarında İfade Özgürlüğü

Afganistan düzeyinde bir ülkenin ifade özgürlüğü, dini ve siyasi sistemine dayalı olarak Anayasalarında ve Anayasa ışığında çıkarılan diğer kanunlarda yer almaktadır. Uluslararası olarak, İslami ve İslami olmayan topluluklar uluslararası beyannamelerde, sözleşmelerde ve ifade özgürlüğünü incelemiş ve teşvik etmişlerdir. Milli düzeyde ifade özgürlüğüne ilişkin kanunların durumu dünyanın tüm ülkelerindeki yasal, yasalar otoriter siyasi sistemler, dini inançlar ve ulusal çıkarlar tarafından yönetildiğinden ifade özgürlüğü aynı ilkelere dayanmaktadır. Her ülkenin kanunlarına ve bunların ışığında tanımlanan ulusal çıkarlara erişmenin ve anlamının imkansız olduğu düşünüldüğünde ifade özgürlüğünü siyasi sistemleri ve dini inançları ışığında incelemek daha doğru olacaktır (Stanekzai, 2015).

Daha iyi açıklamak için iki ülkenin Anayasa ve konumlarına bakmamız gerekmektedir. Birincisi, hem İslami ilkelere hem de siyasi yapılara bağlı olan ülkeler, İslami olmayan topluluklar tarafından empoze edilen belirli kuralları kabul etmeye zorlanmıştır. İkincisi, İslami ilkelere bağlı kalan ancak bazı durumlarda daha fazla güç

vermek için fenomeni ekleyen ülkelerdir. Uzun süreli bağları ve benzer yönetim sistemlerine sahip olan Afganistan ve Türkiye, ifade özgürlüğü konusundaki tutumlarında büyük farklılıklar gösterir. Afganistan, dünyanın önemli ülkelerinden az gelişmiş ülkelerden sayılır ve Türkiye geliştirmekte olan ülkeler arasında sayılır. Bu bağlamda, Afganistan Anayasasının ifade özgürlüğü konusundaki konumunu ortaya koymak gerekir (Stanekzai,2015). Bir önceki bölümde Türkiye'nin Anayasa ve diğer kanunları ile ilgili tartıştık.

Afgan Anayasası İslam'a dayanmasına rağmen, demokratik ilkelere dayalı ifade özgürlüğü konusunda daha yumuşak bir duruş sergilemiştir. Afgan Hükümeti bazı alanlarda ifade özgürlüğünü kısıtladı ancak kanun uygulanmaması, sözde ifade özgürlüğünün bazen ihlal edilmesine ve bazen de çok yumuşak davranıyor olması zayıflatılmasına yol açtı. Afgan Anayasası'nın 34. Maddesi ifade özgürlüğü hakkını belirtmektedir. "İfade özgürlüğü dokunulmazdır. Her Afgan, görüşlerini konuşma, görüntü veya başka yollarla ifade etme hakkına sahiptir. Her Afgan, Anayasa hükümlerine uygun olarak içeriği yayınlama ve yayma hakkına sahiptir." (AFAS, 2004: m, 34). Afganistan'ın siyasi yapısı için dış yardıma bağımlılığı, ülkede demokratik bir sistemin statükosunun uygulanmasının yolunu da açmıştır. Bu nedenle bazı durumlarda siyasi çıkarlara zarar vermemek için yasanın uygulanması zayıftır.

2.3.2. Hamid Karzai Döneminde İfade Özgürlüğü

Hamid Karzai, Almanya'da Bonn Konferansı'nın ardından Afganistan'ın başkanlığını devraldı. Yaklaşık on yıl sonra televizyon yeniden faaliyete geçti. Yaklaşık on yıldır Taliban tarafından unutulmuş ifade özgürlüğü de yeni bir hayat buldu. Başlangıçta 1970'lerin tören yayınları milli radyo ve televizyonda yayınlandı. Basın yavaş yavaş işadamlarının ve özel sektördeki varlıkların da ilgisini çekti. Azadi, BBC, VOA ve diğer uluslararası medya kuruluşları da Afganistan'a odaklandı. Yayınlarını

demokrasi geleneğiyle doldurdu. Büyük şehirlerde düzinelerce gazete, dergi ve haftalık yayın çıktı. Afganistan'da çeşitli yayınlara başladı. Radyolar ve televizyonlar da katlanarak büyüdü. Afganistan'ın Geçiş Hükümeti başkanı tarafından 2004 yılında imzalanan anayasa, ifade özgürlüğüne özel önem vermekteydi (Stanekzai, 2015: 49).

Hukuken, bu süre içinde ifade özgürlüğüne tanınan yetki, herhangi bir anayasada ve herhangi bir zamanda olduğundan daha fazladır. Karzai'nin 13 yıllık yönetimi sırasında Medya Kanunu iki kez değiştirildi ancak temel çizgiler yerinde kaldı.

Son on üç yılda yasalarla çelişen olaylar yaşansa da yayıncılara özel bir ceza verilmemiş, gösteriler, etnik ve dilsel önyargılara tahrik on üç yıldır hukukun ihlali olarak değerlendirilmiştir. Bu istismarlara, psikolojik savaşta önemli bir araç olan medya savaşı denir. Çalışma esas olarak medya liderliği tarafından personeli aracılığıyla yürütülmesine rağmen, sponsorları perde arkasındadır (Naserian, 2013). Barış zamanlarında bile medya savaşları ülkeler arasında olağandır. Afganistan, birçok ülkenin medyada etkili olduğu ve kültürlerini medya aracılığıyla yayabildikleri birçok medya savaşına da tanık oldu.

Kitle medya kanunu herhangi bir tarafın, topluluğun veya kuruluşun bir medya kuruluşu oluşturmaya izin verse de başkan Karzai'nin yönetiminin on üç yılı boyunca yapmış olabileceği ihlallerin sayısına herhangi bir kısıtlama getirmez. Yasa bir dizi kararı kolaylaştırdı ancak bazı kanunlar diğerlerinden daha fazla dikkat gerektirdiği için onaylanmadı veya imzalanmadı. Bu kanunlardan biri, uzun tartışmalardan sonra Millet Meclisi tarafından onaylanan ancak Hamid Karzai tarafından imzalanmayan Bilgiye Erişim Kanunudur. Başkan Karzai'nin on üç yıllık görev süresine bakarsak, ifade özgürlüğü konusunu üç bölümde özetleyebiliriz. Birincisi, kanunen her zamankinden daha fazla ifade özgürlüğü vardır. İkincisi, ifade özgürlüğü farklı kişiler, ülkeler ve politikacılar tarafından istismar edilmiştir. Üçüncüsü, ifade özgürlüğüne karşı artan

şiddet ve bunun sonucunda gazetecilerin tiran ve muhalifler tarafından taciz edilmiş olmasıdır (Stanekzai, 2015).

2.3.2.1. İfade Özgürlüğü Ve Sansür

Ünlü bir söze göre bir fenomen kavramı ifade özgürlüğü ve sansür için tersini açıklayarak daha iyi ve anlaşılabilir kılmaktadır. “İfade özgürlüğü, yapabilme kavramını ama sansür, yapamamanın tersini ifade eder” Sansür ifade özgürlüğünün tam tersi olduğu için ifade özgürlüğü kavramını daha da açıklamak için sansür kavramına açıklık getirmek daha doğru olacaktır. Fransa'da Kültür Akademisi şu şekilde tanımlamaktadır²⁵: "Sansür, kitapların, gazetelerin, oyunların, filmlerin, mektupların vb. Hükümetin veya sorumlu kişinin emriyle, yayınlanmasına izin verilmeden önce incelenmesi, görüntülenir veya dağıtılır" (Kazem, 2009: 209).

Ancak sansür genellikle önde gelen seçkinleri veya güçlü figürleri desteklemek için kullanılır ve yasaklayıcı sansür, belirli yasalara ve daha fazlasına, keyfi yetkilere veya yalnızca gücün kötüye kullanılmasına dayanabilir. Sansür, baskıcı gücünü çeşitli şekillerde kullanır:

1. Ön sansür, buna göre makale veya belgeyi çoğaltmadan ve dağıtmadan önce sansürcünün onayı gereklidir.
2. Bir gazete veya kitabın içeriğinin dağıtımdan önce onaylanması gereken yayın sonrası ve dağıtım öncesi sansür.
3. Dağıtılan nüshaların toplanıp kaydedilmesine dayalı olarak dağıtım sonrası sansür.

²⁵ Başkanlığını Shen Mc Bride'ın yaptığı Uluslararası İletişim Çalışmaları Komisyonu'nun 1980'de UNESCO tarafından yayınlanan “Tek Dünya ve Çeşitli Sesler” İletişim ve Toplum, Bugün ve Yarın" özellikleri ve yöntemleri üzerine bir rapor Sansür oldukça kapsamlı bir tanımdır. Raporda, "Performans sansürü o kadar yaygın ki bazen fotoğraflar, ahlaksız içerik, şiddet, dini konular, uluslararası tartışmalar, yüksek rütbeli yabancı yetkililer, gençlere destek vb. Gibi belirli alanlar olağandır.(Kazem,2009:211).

4. Bazı haberlerin ve bazı içeriğin nasıl sunulacağına dair hükümet talimatları.
5. Yasaklı metinlerin veya konuların bir listesini hazırlanması.
6. Yabancı haber ajansları tarafından gönderilen mesajların iletim ve iletişimden önce incelenmesi.
7. Yayınların, filmlerin veya diğer ithal materyallerin yasaklanması, el konulması veya imha edilmesi.
8. Basın, Radyo ve Televizyonun tesis ve ekipmanlarını kapatmak, yasaklamak veya bunlara el koymak.
9. Bazı yazar veya yazarların eserlerini yasaklamak veya bazı makaleleri yasaklamak.
10. Yasaklanmış eserlerin bir listesinin derlenmesi.
11. İnsanları yazar ve gazeteci meslek örgütlerinden kovmak, eser ve rapor yayınlama imkânından mahrum bırakmak (A,g,e:212).

Toplumda sansür olduğunda ifade özgürlüğünün anlamını yitirmesi dikkat çekicidir. Sansürün baskıcı ve kısıtlayıcı bir rolü vardır ve ifade özgürlüğüne yer yoktur, elbette ifade özgürlüğü ile sansür üzerindeki meşru kısıtlamalar arasında bir ayrım yapılmalıdır. Meşru kısıtlamalar aslında ifade özgürlüğünün çerçevesi ve kapsamındadır. ifade özgürlüğü çerçevesinin büyüüp geliştiği ancak sansür, geri kalmışlığa ve ifade özgürlüğünün kaybına neden olan gayri meşru bir kısıtlamadır ve kamu yararı olmayan iktidar grubunun çıkarlarını korumak için sansür yapılır ancak meşru kısıtlamalarda başkalarının haklarının ve kamu yararının korunması da yer almaktadır (Rahmani, 2019).

Afgan medyasında, basın ve ifade özgürlüğü kanunlarında çok fazla sansür yoktur ancak devlet kurumları haberleri kendi lehlerine sansürlemekte ve bunun kamu güvenliği, halk birliği ve toplum reformunun amacı olmadığını, büyük bir kişilerin tüzel kişi veya tüzel olmayan kişi sorunudur ve kendi iyiliği için bir konuda sansür yapmaktadır. Bu kişi cezalandırılmalı ama Afganistan Anayasasında ve basın kanunlarında bunlardan dolayı hiçbir şeyden bahsedilmemektedir. Kim sansür uygulasa bile suç işlediğini düşünmemekte fakat basın hukukunu ve ifade özgürlüğü kanunlarını ihlal etmektedir(Vahdat, 2015).

2.3.3. Afganistan'da İfade Özgürlüğü Ve Olağanüstü Hal

Uluslararası “Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 4. Maddesi”, devletlere olağanüstü hal durumunda, sözleşmenin gereklerinin ötesinde tedbirlerle ülkeyi tehdit etme yetkisi vermektedir.

Bu madde şu şekildedir: "İstisnai (Olağanüstü) bir genel tehlike, ulusun varlığını tehdit ettiğinde ve bu tehlike resmen ilan edildiğinde, bu sözleşmeye taraf devletler, durum ölçüsünde mevcut sözleşmenin gereklerinin ötesinde önlemler alabilirler. Bu tür önlemlerin uluslararası hukuk kapsamındaki diğer yükümlülüklerle çelişmemesi ve yalnızca ırk, renk, dil, köken veya dini veya sosyal köken temelinde ayrımcılığa yol açmaması koşuluyla gerçekleşmektedir" (Rahmani, 2019).

Bu bağlamda, Afgan Anayasasının Hükümeti olağanüstü bir durumda ifade özgürlüğünü kısıtlama yetkisinden yoksun bıraktığı unutulmamalıdır. Anayasaya göre olağanüstü hal, ifade özgürlüğüne yönelik bir kısıtlama değildir ve Hükümet, olağanüstü hal bahanesiyle vatandaşları ifade özgürlüğünden mahrum edemez. Yukarıda bahsedilen teoriyi ispatlamak için Anayasadaki olağanüstü hal ile ilgili maddelerin incelenmesi gerekmektedir.

Afganistan'ın Anayasası, olağanüstü hal durumunda, ifade özgürlüğünün " Savaş tehlikesi, şiddetli huzursuzluk, doğal afetler veya benzeri nedenlerle, bağımsızlığın ve ulusal hayatın korunması nedeniyle, olağanüstü hal sistemi olduğunu belirtir. Anayasa imkansız hale getirilirse, ülkenin tamamında veya bazı bölgelerinde Millet Meclisinin onayı ile olağanüstü hal cumhurbaşkanı tarafından ilan edilir. Olağanüstü hal iki aydan fazla sürerse Millet Meclisinin onayı uzantısı için bir koşuldur" (AFAY, 2004: m, 143). Yukarıdaki madde hükümlerinden de anlaşılacağı üzere olağanüstü hal çok hassas ve olağanüstü durumlarda ilan edilmektedir(Rahmani,2019).

154. Maddede bu bağlamda, olağanüstü hallerde vatandaşlara kısıtlama getirilmesi ile ilgili olarak belirtmektedir. "Acil durumlarda Cumhurbaşkanı, Millet Meclisi başkanları ve Yargıtay'ın onayından sonra aşağıdaki hükümleri askıya alabilir veya koyabilir" 1: 27 maddenin ikinci fıkrası. 2: 36 Maddenin üçünü fıkrası. 2: 37 maddenin ikinci fıkrası. 4: 38 maddenin ikinci fıkrasından yola çıkarak bu ifade kullanılmıştır" (AFAY, 2004).

Yukarıdaki maddeden de anlaşılacağı üzere, belirli koşullar ve özel durumlarda devletteki vatandaşların özgürlük ve haklarının sınırlandırılması mümkündür. Birinci şart, Cumhurbaşkanının, Millet Meclisi ve Yargıtay başkanlarından kısıtlama getirmesi için onay alması ve aşağıdaki özel hallerde bu kısıtlama veya Anayasa hükümlerinin uygulanmasına izin vermesidir:

1. Afganistan Anayasası'nın 27. Maddesinin ikinci fıkrası olan kanun hükümleri dışında hiçbir kovuşturma, ve tutuklama yapılmaz.

2. Halkın protestosu hakları / madde 36.

3. Kişilerin yazışma ve iletişiminden muafiyet hakkı / 37.madde.

4. Vatandaşların barınma hakkı (elbette bu hak sadece devlete verilmiştir)
38.Maddenin ikinci fıkrası (AFAY, 2004).

Yukarıdaki durumlardan biri olduğu ortaya çıkmadığında ifade özgürlüğü ve bilgiye erişim hakkı, , yurttaşların temel hakları olarak kısıtlanmadığı ve kapatılan veya kısıtlanan anayasal hakları içermediği ve Afganistan vatandaşlar, özellikle gazeteciler, hükümetin performansını eleştirebilir, düşüncelerini ve fikirlerini özgürce yansıtabilirler. Yukarıdakiler ışığında, olağanüstü hâlde ifade özgürlüğünü kısıtlamaya yönelik herhangi bir kanun ve kararname meşru değildir ve Anayasa'nın açık hükümlerine aykırıdır (Rahmani, 2019).

2.3.4. Afganistan'da İfade Özgürlüğünün Önündeki Engeller

1: Hukuki Engeller

2: Teknik Engeller

3: Siyasi Engeller

4: Güvenlik Engelleri

1: Hukuki Engeller: Karzai Döneminden önceki diğer rejimlere bakarsak ifade özgürlüğü de hukuken kusurluydu. Özgürlük ilkesini kendi içinde sınırlayan birçok kısıtlama getirildi. Demokrasinin hukukun tam üstünlüğü durumunda orijinal ve gerçek haliyle uygulandığı göz önüne alındığında, son yıllarda ifade özgürlüğünün her zamankinden daha önemli hale geldiğini söylemek güvenlidir. Mevcut Medya Kanununda çok şey yapılmış ve yapılmaya devam edilmektedir. Bu nedenle uygulanması ve kabulü için mümkün olan her yol sağlanmalıdır ve Hükümet de desteklemelidir. Bunlar diğer herhangi bir döneme hakim olan yasal yetkililerdir. Ancak

bazen Afganistan'daki durumdan bağımsız olarak, kökleri olağan kanunlar ile hukukun üstünlüğü arasındaki tutarsızlıklardan kaynaklanan sorunlar vardır (Malalai, 2012: 11).

Cumhurbaşkanı Karzai tarafından 18 Aralık 2005 tarihinde imzalanan Kitle Medya Kanunu, ifade özgürlüğü için daha büyük ayrıcalıklar sağlamaktadır. 4. Maddesinde herkesin devlet görevlilerinin müdahalesi olmaksızın bilgi arama, alma ve açıklama ve açıklama isteme hakkına sahip olduğunu belirtir. Kitle Medya Kanunu'nun 8. 12. ve 16. Maddelerine göre, herhangi bir kitle iletişim aracının oluşturulması emredilmiş ve bu bölümde ihlallere ilişkin herhangi bir açıklama yapılmamıştır (Stanekzai, 2015). Siyasi partiler, kuruluşlar ve kurumlar hedeflerini ilerletmek için kitle iletişim araçları oluşturma hakkına sahip olduklarından bu ayrıcalık son birkaç yıldır kötüye kullanıldı ve bu yayınları ulusal çıkarlara aykırıdır. Afganistan Cumhurbaşkanı bile bazı medya kuruluşlarının ulusal çıkarlara aykırı faaliyetlerine dikkat çekti ve tüm medya kuruluşlarını bunu yapmayı bırakmaya çağırdı. Hamid Karzai bazı medya kuruluşları, bazı televizyon istasyonları kasıtlı olarak Afgan milleti üzerinde hiçbir etkisi olmamasına rağmen ulusal birliği baltalamaya ve etnik ve dilsel önyargıları kışkırtmaya çalışmaktadır.²⁶ (Azadiradio, 2013).

Afgan Gazeteciler Derneği Başkanı Abdul Hamid Mubarez, Başkan Karzai'nin eleştirisini haklı buldu. Mubarez, devlet kurumlarının, programlarını olumlu bir şekilde iyileştirebilmeleri için medya ile düzenli olarak görüşmeleri gerektiğini öne sürdü. Kitle Medya Kanunu'nun 3. Maddesinin üçüncü fıkrası, Bir gazeteciyi "medya aracılığıyla yayın ve içerik sağlayan ve sunan profesyonel kişi" olarak tanımlamaktadır. Bu tanımın aksine Afganistan'daki mevcut medya kuruluşlarının % 60'ından fazlasında profesyonel olmayan gazeteciler görev yapmaktadır. Aynı profesyonel olmayan gazeteciler; dürüstlük, tarafsızlık ve eşitlik üç direğine yeterince dikkat etmemekte ve yasanın daha

²⁶ <https://da.azadiradio.com/> Ulusal Karayolu Geliştirme Projesi Konferans Raporu 2102.

fazla özgürlük tanıyan 4. Maddesini ihlal ederek başkalarının özgürlüklerini ve ayrıcalıklarını ihlal etmektedir(Stanekzai, 2015:53).

Kitle iletişim araçları hukukundaki eksiklikler, yükümlülükleri olmayan alanlarda görülmektedir. Kitle iletişim araçları ve bilgi sektörü, profesyonel personel istihdam etmek zorunda olmalıdır. İfade özgürlüğü açısından Karzai'nin hukukun üstünlüğüne meydan okuyan en büyük eksikliklerden biri, Bilgiye Erişim Yasasının olmamasıdır. Afganistan Anayasası, bilgiye erişimi de açıklığa kavuşturmakta ve Afganistan vatandaşları, kanun hükümleri çerçevesinde devlet kurumlarından bilgi alma hakkına sahiptir. Bu hakkın diğer hakların ve kamu güvenliğinin zararından başka bir sınırı yoktur" (AFAY, 2004: m,50).

Kitle Medya Kanunu, Anayasa'nın bu maddesinin ayrıntılarını şu şekilde sunmaktadır: "Herkes, bilgi arama ve alma hakkına sahiptir. Aranan bilgiler gizlidir, ifşa edilmesi ülkenin güvenliğini, ulusal çıkarlarını ve toprak bütünlüğünü tehlikeye atar" (AFMk,2006:m,5). Bilgiye Erişim kanunu, Hamid Karzai'nin Hükümetini on üç yıllık döneminde çıkarılmadı. Kanun, Hamid Karzai'nin başkanlığının bitiminden kısa bir süre önce Millet Meclisinden geçmesine rağmen Cumhurbaşkanı tarafından imzalanmadı. Genel olarak yükümlülük eksikliği, kanunun yetersiz uygulanması ve bilgi hukukuna erişimin olmaması, başkan Karzai yönetimindeki ifade özgürlüğünün önündeki üç engeldir (Stanekzai, 2015:56).

2: Teknik engeller: İfade özgürlüğünün önündeki teknik engeller, toplumda büyüyen sorunların kaynağıdır. Dürüstlük, doğruluk ve tarafsızlık ilkesi, bir medya kuruluşu tarafından takip edilmezse aslında çözülmesi imkansız sorunlar yaratır. Aslında, ifade özgürlüğünün yukarıdaki üç sütununu göz ardı etmek, her biri şu şekilde incelediğimiz bir dizi başka temel soruna yol açacaktır: eşitsizlik, propaganda, profesyonellikten uzaklaşma(A,g,e,57).

1: Eşitsizlik: Afganistan'da basın ve kitle iletişim araçlarının kapsadığı konularda hiçbir denge yoktur. İfade özgürlüğündeki eşitsizlik konusu ilk başta Karzai Hükümeti sırasında hissedilmese de sonraki başkanlık seçiminde ortaya çıktı. Bir seçim ekibi için kampanya yapmak, başka bir seçim ekibine karşı kışkırtıcı konuşmalar yapmak ve yuvarlak masa toplantılarında bir gazeteciyi tercih etmek eşitsizliği gösteren sorunlardır. 2009 yılında, devlet tarafından yönetilen tüm medya kuruluşları, diğer adaylara oy kullanma hakkının kötüye kullanılması olan Hamid Karzai lehine duyuru ve haberlerin % 60'ından fazlasını yayınlamakla suçlandı (Ayubi, 2011:67).

2014'te sıcak tartışmalara neden olmak ve adaylar arasında seçim tartışmalarını kışkırtmak hoş görülmeyen bir şeydi. Ne de olsa, düzenli bir haber yazmak bile bazen Afganistan'daki medyanın bir araç ve reklam tahtası olduğunu göstermektedir.

2: Propaganda: Etkili değeri olan her habere propaganda denir. Bu etki kamuoyunun dikkatini çekmektedir. Propaganda, kitle iletişim araçları aracılığıyla bir politikadır ve politikacılar halkı tanıtmak ve desteklemek için bir şeyler yapmaktadır. Propaganda başlangıçta popüler olmayan fikirleri yaymak amacıyla üst düzey insanlar tarafından yürütülse de propagandanın gerçekleştirildiği araçlar, kendi içinde ifade özgürlüğünü sorgulayan kitle medyalarının bir parçasıdır (Ahmadi, 2018). Başka bir deyişle, küçük bir olumsuz sözcüğü yaymak ve insanların dikkatini çekmek bir propagandacı veya dağınık beyin karakteristiğidir. Bazı durumlarda bu propaganda öyle olumsuz bir etkiye sahiptir ki kamuoyunun dikkatini dağıtır ve birçok kişi bu olgunun sunduğu konuyu kabul etmeye hazırdır. Son yıllarda 2011 ve 2014, birçok medya kampanyasına konu olan iki tarih oldu. 2011 yılında yabancı birliklerin Afganistan'da ne kadar kalacağına karar verildi. 2014 yılında ise aynı zamanda yabancı birliklerin çekilmesi için belirlenen tarih oldu (Stanekzai, 2015:58). Yeni medyada bu kadar çok

propaganda varsa zaten ifade özgürlüğü zarar vermektedir. Çünkü her propagandacı sadece propagandası ilgili düşünmektedir.

3: Profesyonellikten Uzaklaşma: Afganistan'ın otuz yıllık savaşa tanık olması, yeni neslin çoğunu eğitimsiz bırakmıştır. Medya ayrıca profesyonel gazeteciler yerine profesyonel olmayanları işe aldı ve bunun etkisi hala hissedilmektedir. Kitle iletişim araçlarının profesyonellikten uzaklaşması, genellikle gazeteciliğin etik ve temel özelliklerini ayaklar altına almış ve kendi kuralları ve düzenlemeleri olan ifade özgürlüğüyle ilgili birçok sorun olmuştur. Gereksiz sorular, haksız müdahale, kendini yüceltme, hukuka karşı cehalet ve programı çok kötü ve istismarcı bir şekilde yürütmek, medya çalışanlarının profesyonellikten uzaklaşmasının arkasındaki faktörlerden bazılarıdır (Stanekzai, 2015:60).

Afgan toplumunda onlara çok çekici bir hava veren komşu ülkelerin kültürel saldırganlığı, halkın profesyonellikten uzaklaşmasında ve cehaletinde büyük rol oynamaktadır. Öz-analiz, belirli konulara güçlü bir vurgu ve kişisel çıkarların ortaya çıkışı, Afganistan'ın mevcut medyasında olağandır (Khurram, 2010: 80).

Kitle iletişim çalışanı, bazı durumlarda yasal çerçeveyi bildirmeden düşüncelerini analiz eder ve konuşmasında karıştırır. Afganistan'da ifade özgürlüğünü veya kitle iletişim araçlarını temsil eden profesyonel olmayanlar kaldırılır ve daha eğitilmiş ve profesyonel kadrolarla değiştirilirse, profesyonellik sorunu Afganistan'da sona erecektir.

3. Siyasi Engeller: Taliban'ın düşüşünden bu yana on üç yılda çeşitli insanlara, politikacılara ve zorbalara büyük fırsatlar sunan Afganistan'da kitle iletişim araçları kendi lehine kullanıldı. Liderlerin, siyasi partilerin ve güçlülerin “her biri radyo, televizyon, gazete, dergi gibi kitle iletişim araçları yayımlayarak halkın arasında

kendilerine yer bulmaya çalıştı. Bazıları bu yollarla politikalarını çok net bir şekilde geliştirdiler”. İfade özgürlüğü adına elinden gelen her şeyi yaptı. Siyasi yapı üzerine her türlü yapıcı eleştiriyi yaptı. Birbirlerine hakaret etmek için kitle iletişim araçlarını da kullandılar. 30 yıllık savaş siyasetinde bilgili olan bazı Afgan insanlar, kendilerini finanse etmek için dış yardım aldı (Stanekzai, 2015). Afganistan ulusal güvenlik müdürlüğü genel müdür, Cumhurbaşkanı Hamid Karzai Hükümetinde yürüten ve şu anda ilk başkan yardımcısı olan Amrullah Salih, cihatçı lider Muhammed Mohaqiq'e şöyle söyledi: “Seninki gibi bir televizyonum yok, antenlerin bedelinin bir istihbarat teşkilatı tarafından, personelin maaşlarının ise başka bir ülkenin istihbarat teşkilatı tarafından ödendiği bir televizyonum yok”²⁷ (Saleh, 2014).

Amrullah Salih'in hikayesine bakarsak siyasetçilerin kitle iletişim araçlarını yabancı ülkelere ve onların istihbarat teşkilatlarından finanse ettiklerini kanıtlamaktadır.

Ayrıca yabancı finansman ve bazı durumlarda engellenmesi kitle iletişim araçlarının temel işlevini ve misyonunu yerine getirememekte ve hizmet ve kolaylıklar sağlamaktan ziyade ifade özgürlüğünün önünde engeller oluşturmaktadır. Parti, etnik ve ideolojik medyanın yükselişi çeşitli politikaların teşvik edilmesinde rol oynamaktadır. Bu farklı medya kuruluşları aynı zamanda kamuoyunun haberlerini kabulünü artırmış ve kamuoyuna çeşitli politikalar ve çeşitli ifade özgürlüğü suistimalleri uygulamıştır (Karimi, 2012).

4. İfade özgürlüğünün önündeki güvenlik engelleri: Afganistan gibi onlarca yıllık savaşın ardından demokrasi haline gelen bir ülkede ifade özgürlüğü çeşitli güvenlik engelleriyle karşı karşıya kalmıştır. Her Afgan gibi kitle iletişim araçları operatörleri tehditlere karşı bağışık değildir (Fazliar, 2012:15).

²⁷ <https://www.facebook.com/saleh.amrullah?fref=ts> Mohammad Mohaqiq Konuşma Yanıtı Gönderisi.

Çoğu gazeteci olarak çalışan kitle iletişim araçları çalışanları saha çalışmalarında her zaman engellerle karşılaşmışlardır. Güvenlik sorunu olan bu engeller genellikle silahlı muhalefetin (Taliban, IŞİD²⁸, El Kaide, Hakkani aşırılık partisi ve Hezb-e-İslami), devletin güvenlik organlarıyla işbirliği yapmamayı ve hatta zorbaların emirlerini ve hatta şiddeti içerir. 2001'den 2014'e kadar silahlı muhalefet tarafından şiddete maruz kalan gazetecilerin detaylarına geçmeden önce güvenlik güçlerinin ve güçlülerin yarattığı engelleri açıklamakta fayda vardır. (Stanekzai, 2015).

Kitle iletişim araçları çalışanları, güvenlik kurumları tarafından saha kapsamı için tehdit edildi. Bazı durumlarda haber değeri taşıyan en iyi manşet, bir haber yerine bir muhabirin dövülmesi olabilir. Güvenlik kurumları ve personeli, medyanın yaptığı işin önemi ne olursa olsun, gazetecilere diğer kişiler gibi davranır. Bir protesto veya başka bir olayda kargaşa çıkarsa gazeteci de diğer sıradan insanlar gibi dövülür. Bütün bunlar gazetecinin gerçeği aktaramamasına ve ifade özgürlüğünün ayaklar altına alınmasına neden olur (Ahmadi, 2018).

Ancak Afgan Hükümeti, özellikle Bilgi ve Kültür Bakanlığı, gazetecilerin ve medya çalışanlarının güvenliğini sağlamak için pek bir şey yapmadı. Her gazeteci tehdit edildikten ve hatta öldürüldükten sonra sadece bir avuç gazetecinin savunma grubu basın toplantısı düzenleyerek kınadı. Afganistan bağımsız gazetecileri destekleme derneği 2001'den 2014'e kadar düzenli olarak şiddete maruz kalan gazetecilerin bir listesini yayınladı. Listede çeşitli olaylarda 38 gazetecinin öldürüldüğü yaklaşık 550 olay yer almaktadır. Bu 38 gazeteciden 19'u kimliği belirsiz silahlı kişilerce, 9'u Taliban, 4'ü ISAF (ABD ve NATO) veya il imar ekipleri tarafından, 5'i intihar veya intihar saldırıları sonucu ve 1'i polis tarafından öldürüldü. (Stanekzai, (2015:65).

²⁸ “Irak-Şam İslam Devleti .Irak-Şam İslam Devleti (IŞİD), Irak ve Suriye'de faaliyet gösteren silahlı bir örgüt. Selefi ideolojiye sahip IŞİD Irak, Suriye, Filistin ve Ürdün topraklarını içine alan bölgede Şeriat'a dayalı bir devlet kurmak istiyor. IŞİD ve lideri Ebu Bekir Bağdadi, ABD, AB ve Türkiye'nin terörist örgütler listesi nde yer alıyor”. “<https://www.sozcu.com.tr/2014/dunya/10-soruda-isid-nedir-isid-nedemek-529698>”

2.3.5. Yasalarda Basın Özgürlüğü Ve Düzenlenmesi

Basılı medya düzenlemesi ile ilgili olarak, ilk olarak medya düzenleme kurumlarını kurma yöntemlerini ve sonuç olarak medya düzenleme kurumlarının yeterliliklerini ve görevlerini karşılaştırmalı olarak incelemekteyiz.

1. Yazılı Medyanın Kendi Kendini Örgütlenme Yöntemi: Mevcut medyanın kendi kendine örgütlenmesinin anlamı, bir ülkenin gazetecileri ve yazılı medyası, doğrudan ve hükümet müdahalesi olmaksızın, davranış kurallarını formüle ederek ve yazılı medyanın faaliyetlerini ve başkalarının hak ve özgürlüklerini (hem kamu hem de özel) ve toplumsal değerleri düzenlemek için gerekli kurumları oluşturarak ve kendilerini düşünerek Hükümetin faaliyetlerini düzenlemek istediği takdirde bu ilke ve kurallara uymayı gerekli gördüğü ilke ve kurallara uymakla yükümlüdür (Ansari, 2012: 63).

Basılı medyanın kendi kendini düzenleme sisteminin avantajları ve dezavantajları vardır. Avantajları arasında, bu sistemin basın özgürlüğünü güçlendirdiği ve bunları hükümetin kontrolünden çıkardığı ve medya işgücü piyasasında basılı medyaya güvenilirlik sağladığı söylenebilir. Gazetecilik ve basının güvenilirliğini artırır. Bu sistem, gazetecilerin ihtiyaçlarına ve zorluklarına duyarlı bir sistem geliştirir. Ancak bu sistemin temel dezavantajı, daha az darbe gücüne sahip olmasıdır. Bunun nedeni, sistemin profesyonel olmayan yazılı medyası departmanı tarafından reddedilebilmesi ve gazetecilerin ve yazılı basının kendilerini medya özdenetim sisteminin bir parçası olarak görmeye ve buna katılmaya zorlanamamasıdır (Rahmani,2019).

Basın Konseyi veya Benzeri Organların Kurulması: Basın Konseyi, medya ve halk arasında arabuluculuk yapmayı amaçlayan bağımsız, sivil toplum kuruluşudur.

Basın konseyleri üyelerin bileşimine, kuruluş tarzına ve yetki sınırlarına göre kategorize edilebilir.

Afganistan'da çeşitli kurumlar lider kurumdur ve “Açık Medya Destekleme” (Nai), dahil korumak için gazeteciler tarafından kurulmuştur. Bu ofiste, medya davaları, gazetecilerin ve medyanın savunması ile ilgilenen “Medya İzlemek” adlı bir şube vardır.

Gazeteci örgütleri, Latin Amerika, Sendika ve gazeteci dernekleri gibi bazı ülkelerde medya faaliyetleri düzenler (Rahmani, 2019).

2: Hükümet veya Hukuk Sistemi: Kanunla sağlanan ve bu sistemin uygulanmasından çeşitli devlet kurumları sorumlu olan hükümet tarafından yönetilen bir sistemdir (Mendel, 2013:32). Bu sistemde medyanın izlenmesi ve düzenlenmesi için bir sistem oluşturma ve kurmadaki rolü küçüktür ve hükümet bu sistemin yazarı ve uygulayıcısıdır. Bu sistemde, medyaya devlet müdahalesi ortak sistemleştirmeden çok daha büyüktür ve hükümet medya işlerine çeşitli bahanelerle müdahale edebilir. Bu sistem aslında düzenleyici kurumların bağımsızlık ilkesine zarar verir ve ifade özgürlüğü üzerinde bir kısıtlama olarak kabul edilir (Rahmani, 2019).

Bu bağlamda ne yazık ki, Afgan Medya Kanunu, Hükümet veya yasal bir sisteme dayanmaktadır. Kanuna göre, medya sektörünün en üst organı olan yüksek medya kurulu başkanlığını Bilgi ve Kültür Bakanı yapmakta ve üyelerinin çoğunluğu hükümet üyelerinden oluşturmaktadır. Sivil toplum ve gazetecilik üyeleri azınlıkta olsalar da kanunda sivil toplum ve gazeteciler sendikasını seçme usulü açıkça belirtilmemiştir ve bu da hükümeti kendi beğenisine göre seçme özgürlüğüne sahiptir. Öte yandan Yüksek Medya Kurulu'nun görevlerinden biri de Kamu Medya Komisyonu üyelerini ve başkanını bu amaçla Başkan'a tanıtmaktır. Yüksek Medya Kurulu'nun

oluşumu Hükümet lehine dengesiz olduğu için komisyon üyelerinin atanması başta Bilgi ve Kültür Bakanlığı olmak üzere hükümetin beğenisinden uzak olmayacaktır (Rahmani, 2019, 193).

Sonuç olarak medya hukukunda medyayı düzenleyici kurumların kurucusu ve uygulayıcısı olduğu söylenebilir ki bu da medya hukukumuzun hala hükümet sisteminin elinde olduğunu göstermektedir.

2.3.6. Basın Düzenleme Kurumlarının Yetkileri Ve Görevleri

Yukarıda üstü kapalı olarak belirtildiği gibi çoğu ülkedeki Basın Konseylerinin üyeleri medya sahipleri, gazeteciler ve sivil toplum ve genel kamu temsilcilerinden oluşur. Tüm basın konseylerinin yaptığı en yaygın görev, içeriğin yayınlanmasıyla ilgili olarak gazetecilerden ve medyadan gelen şikayetleri araştırmaktır. Basın Konseyi şikayetlerinin süreci ülkeden ülkeye farklılık gösterse de benzerlikler vardır. Şikayetlerde tartışılmalı konunun yargıya sevk edilmesini gerektiren unsurlar olmadığı sürece gözetim organları şikayetleri ilk etapta gayri resmi olarak ve başlangıçta ele alırlar (Rahmani, 2019).

Şikayetlerin gözden geçirilmesi ve çözülmesine ek olarak Basın Konseylerinin aşağıda ele alınan çeşitli görevleri vardır.

1: Anlaşmazlıkların Çözümü: Afganistan'da basın konseyleri, medya ile diğer sosyal aktörler arasındaki anlaşmazlıkları (bireysel şikayetlerin ötesine geçen anlaşmazlıklar) çözme yetkisine sahiptir ve bu, anlaşmazlıkların çözülmemiş olması açısından önemli olabilir.

2: Medya Özgürlüğünü Desteklemek: Çoğu basın konseyinin medya özgürlüğünü genişletme görevi vardır. Bu da meclise gitmeden önce medyayla ilgili kanunlar hakkında yorum yapmak için resmi yetkiye sahip olmayı içerebilir.

3: Basın Medya Kaydı: Bir sistem gerekli olsa bile baskı medyası kaydedilmesidir.

Bunu basın konseyleri tarafından üstlenmek, bu süreci siyasi müdahalelerden korumak için iyi bir yoldur.

4: Yazılı Medyanın Profesyonelliğini Teşvik Etmek: Diğer bir konu da Basın Konseyi'nin basılı medyanın profesyonelliğini geliştirme yetkisine sahip olup olmadığıdır. Cevap olarak yararlı olması verilebilir ancak sahada yeterince başka kurum varsa gerekli değildir.

5 Disiplin Yetkileri: Çoğu ülkede, ister Basın Konseyi ister başka bir benzer organ olsun, gözetim organlarının şikayetlerle ilgilenirken bir dizi disiplin yetkisi vardır. Bu yetkiler arasında yazılı medyası basın konseyi kararını yayınlaması, cevap hakkı ve para cezaları verilmesi konusunda tavsiyede bulunma, uyarı ve zorunlu tutma yer almaktadır (Mendel, 2013: 40).

2.3.7. Afganistan'da Kitle Medyası Kurmanın Yasal Yolları

1. Kayıt Yöntemi: Bu yöntem ilk olarak 1881'de İngiltere'de kullanılmıştır. Çoğu ülkede kullanıldığı gibi, medya kurucusu, baş editörün özelliklerini, yayının adını, dili, hedefleri ve programları, yayın dönemini, yayın hacmini, mali kaynakları ve Basım yeri hakkında bilgi sahibi olmalı ve belirtilen kaynağa teslim etmelidir. Sorumlu kişi ilgili bilgileri inceledikten sonra yayını tescil ettirmeye başlayacak ve hukuki bir sorun yoksa tescil belgesini başvuru sahibine teslim edecektir. Bu tarihten sonra ifade sahibi yayına başlayabilir. Başvuruda medyanın hak ve özgürlüklerine aykırı herhangi bir şey varsa veya bu isimde başka bir yayın tescil edilmiş veya tescil aşamasındaysa başvuru reddedilir. Bu yöntem aynı zamanda Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda, Hindistan, Pakistan, Bangladeş, Güney Kore, Birleşik Krallık, Kırgızistan, Ukrayna ve Amerika

Birleşik Devletleri gibi diğer bazı ülkelerde de kullanılmaktadır. Tescil prosedürü aynı zamanda Afganistan Medya Kanunu kapsamında da sağlanmaktadır. Medya Kanununun 32. Maddesi şöyledir: Kitle iletişim araçları sahipleri ve kanunu 27. Maddesinde sayılan kuruluşlar Medya Yasasına kayıtlıdır (Atiş, 2028: 35).

Ayrıca Kanunun 33. Maddesi, medya sahiplerini, medya kaydı için belirli bilgiler vermekle yükümlü kılmaktadır. Bu madde şunları belirtmektedir: Kitle iletişim ayrıcalıklarına sahip olanlar ve kanunu 27. Maddesinde sayılan kuruluşlar, beyanlarında aşağıdaki bilgileri Bilgi ve Kültür Bakanlığı tam itibar, faaliyet türü, medyanın adı, faaliyetin yeri, faaliyetin amacı, fon kaynağı ve yazılı basında sermaye ve dolaşım miktarı, dil, tür, Yayın içeriği, baskı süreleri, kesim ve basın elektronik 27. Maddesinde listelenen medya ve kuruluşlar, makine ve ekipmanlarının miktarını ve kalitesini kaydetmelidir (AFMK, m, 33).

Ayrıca medya kanunun 10. Maddesinin 6. fıkrasına göre, kanun hükümlerine göre medya kuruluşlarının iki hafta içinde kayıt yaptırmaları şartıyla, tescilden önce yayına başlanabilir. Yukarıdaki materyalin analizi, yazılı basın oluşturmada hala yasal zorluklar olduğunu göstermektedir. Uluslararası hukuka göre, medya kuruluşlarının tescili bağımsız bir kuruluş tarafından yapılmalıdır. bu ilkeye aykırı olarak medya kuruluşlarının tescili halen Bilgi ve Kültür Bakanlığı tarafından yapılmaktadır (Amlawal, 2016).

2. Karma yöntem: Afganistan'da medyada, karma (Karışık ve İsim Kayıtlar) bir sistem kurmak için kullanılmaktadır. Bazı ülkelerde, medyanın kurulması beyannamelerin sunulması ve isimlerin tescili ile sınırlıdır ancak aynı zamanda karma yöntemlerin kullanılmasıyla da sınırlıdır. 1948 İtalyan Basın Kanunu'nun 5. ve 6. Maddeleri şu şekildedir: Süreli hiçbir gazete veya yayın, yayın yeri mahkemede kayıt

altına alınmadıkça yayımlanmış sayılmaz. Bir yazılı basın oluşturmak için yukarıdaki yönetmeliklere göre mahkemeye sunulmalıdır.

➤ Sorumlu müdür tarafından imzalanan bir beyanname, baş editörün ikamet ettiği yerin yanı sıra, moderatörün başka bir kişi olması durumunda yayıncının işaretini ve ikamet yerini belirtmelidir. Yazıda, yayının adı, türü ve mahiyeti hakkında bilgiler yer almalıdır (Atish, 2018: 33).

➤ Yayıncıların kanunla belirlenen nitelik ve nitelikleri ve muhtemelen her birinin görevlerini belirleyen belgeleri içermesi gerekmektedir.

➤ Medyanın mülkiyetinin gerçek kişiye ait olması halinde, medya kuruluş tüzüğü'nün bir nüshasını bilgi ve kültür bakanlığı'na teslim edilmesi ve bir charter sahibi olması gerekmektedir.

Kitle İletişim Araçları Kanununun 27. Maddesinde sayılan kuruluşların imtiyaz sahipleri, medyaları veya kuruluşları hakkında ve ana sözleşmelerinde amaçlarını, yapısını, iş sayısını, mali kaynaklarını içeren gerekli bilgileri sağlamakla yükümlüdür (Medya kanunu,31:29).

Mahkeme başkanı, beyanname ve diğer ekleri inceledikten sonra kanun hükümlerine uyması halinde 15 gün içinde medyanın tesciline karar verir.

Beyanname kurallarında bir değişiklik olduğunda, mahkeme yeni bir beyannamenin oluşturulması hakkında konuşmalıdır. Beyanname altı ay geçerlidir ve bu süre zarfında kayıtlı medya kuruluşlarının yayına başlaması gerekir. Söz konusu Kanunun 16. maddesine göre herhangi bir medya kuruluşunun kayıttan önce yayına başlaması halinde 2 yıl hapis veya para cezası ile cezalandırılabileceği belirtilmelidir (Atish, 2018: 34).

1: Ülke vatandaşları, siyasi partiler, sosyal kuruluşlar, ve yabancı sığınmacılar ve yabancı kuruluşlar bu Kanun hükümlerine göre yazılı basın kurabilirler.

2: Afganistan'daki yabancı diplomatik misyonlar, diplomatik normlara uygun olarak basılı haber bültenleri basmaya ve yayınlamaya başlayabilir.

3. Uluslararası ve hükümetler arası kuruluşların temsilcileri, kendi alanlarındaki ilgili bakanlıkların onayı ile pratik araştırmalar yapabilir ve geçici ve geçici olmayan bölümler yayınlatabilir.

4: Raporlar ve bilimsel araştırmalar, ilgili bakanlıkların ve toplulukların ön bildirimi ile yapılır.

5. Kanun hükümlerine göre kurulmuş olan Yabancı Sivil Toplum Kuruluşları (STK'lar), genel müdürü Afganistan vatandaşı olan İhtisas çalışmaları alanında Bilgi ve Kültür Bakanlığının iznini aldıktan sonra yayın yapabilirler. Geçici ve geçici olmayan programlar yayınlamaya başlarlar.

6: Bu Kanunun 3 üncü maddesinin ikinci fıkrasında sayılan medya tescilsiz kurulabilir ve yayımlanabilir ancak yayının tescilden önce yayınlanması durumunda imtiyazlı sahibi, bu kanuna göre yayını iki hafta içinde yayınlamak zorundadır ve hükümlere uygun şekilde kayıt olunması gerekmektedir " (AFMK, m.10,s.22).

"Yazılı Medyada yayının adı, belirtilen adresi, yayıncının adı ve yeri, imtiyaz alan ve sorumlu müdürü adı ve yayın tarihi yer alacaktır" (AFMK,m11,s.22) .

2.3.8. Afganistan'da Bilgiye Erişimi Hakkı

Bilgiye erişim hakkı, bireylerin temel insan haklarından biridir. Tüm vatandaşların eşit bilgi alma hakkı vardır. Bilgiye erişim hakkının temeli şu ilkeye dayanmaktadır: Devlet, bilginin sahibi değil, emanetçisidir. Demokratik toplumlarda

vatandaşlar, kendi çıkarları için bilgi toplamak ve organize etmek için hükümete güvenirler. Bilgiye erişim hakkı aynı zamanda doğrudan ifade özgürlüğü hakkıyla da ilgilidir. Dolayısıyla ifade edecek bir şey yoksa ifade özgürlüğü anlamsızdır. Diğer bir deyişle ifade özgürlüğü kapsayıcı ise bilgiye tabidir (Mustafavi, 2011).

Bu nedenle, bilgiye erişim hakkı, Afgan Anayasasında temel bir hak olarak kabul edilmektedir ve yasanın da belirttiği gibi, "Afgan vatandaşları, kanun sınırları dahilinde devlet dairelerinden bilgilere erişim hakkına sahiptir"(AFAS,2004: m,4).Bu Anayasal ilke olarak, bilgiye erişimle ilgili ilk kanun 2014 yılında Ashraf Ghani döneminde hazırlanmış ve yürürlüğe girmiştir. Kanunda birçok eksiklik olması nedeniyle 2017 yılında bilgiye erişimle ilgili yeni bir kanun hazırlanmıştır. (Rahmani, 2019).

Bilgiye Erişim Kanunu da bilgi, kaydedilen her türlü belge ve bilgiyi, örnekleri ve modelleri içerir. Yukarıda kısaca değinilenler, bilgiye erişim kanunların formüle edilmesinin nedenleridir. Bilgiye erişim hakkı nedir ve neden gereklidir? Bunu şu şekilde inceliyoruz:

1. Demokrasiyi Güçlendirmek: Bilgi, demokrasi için birkaç yönden önemlidir. Demokrasi, özünde bireylerin kendi kaderleriyle ilgili kararlar almaya etkin bir şekilde katılma yeteneğidir. Vatandaşlar tam bilgi ve farkındalığa sahip olduğunda kararlara etkin katılım sağlanabilir. Demokrasi, vatandaşları bilgilendiren bir toplumda gelişir ve bilgiye erişim hakkı özel bir önem taşır.

2. Hesap Verebilirlik: Vatandaşlar, liderlerinin ve devlet adamlarının davranışlarını inceleme ve değerlendirme hakkına sahip olmalıdır ve bu vatandaşların bilgiye erişime sahip olması önemlidir.

3- Ekonomik Büyüme: Bilgiye erişim, ekonomik işlerin büyümesi ve etkinliği için özel bir öneme sahiptir. Kapsamlı ve güncel bilgilerle, bir kişi doğru şekilde yatırım yapabilir ve uygun ekonomik planlar hazırlayabilir. Bilgi özgürlüğü ise ihale sürecinin adil olmasını ve bireylerin neden başarısız olduklarını anlayarak ihale sürecine doğru bilgilerle katılmalarını sağlar.

4- İnsan Haklarına Saygı: İnsan hakları ihlalleri, hukukun üstünlüğünden yoksunluk ve yolsuzluk daha bir ortamda gelişir. Bir hükümet ne zaman özgür ve tamamen şeffaf olursa ve işlevleri hakkında başkalarına bilgi verirse ciddi insan hakları ihlalleri işlemesi veya bu kurumlarda kanunsuzluğa ve yolsuzluğa sahip olması çok nadirdir.

5- Kişisel Niyetler: Sıradan insanlar da ekonomik, ticari ve tıbbi tedavilerini planlamak için bilgiye ihtiyaç duyar. Uygulamalı çalışmalar yapan ve üniversitelerde lisans ve doktora eğitimi alan kişilerin bilimsel araştırmaları için bilgiye erişimleri gerekir (Mendel, 2013).

6: Medyalar: Bilgiye doğası ve içeriği gereği ulaşma hakkı özellikle gazetecilik olmak üzere medya faaliyetleri üzerinde muazzam bir etkiye sahiptir. Bu etkilerden bazıları araştırmacı gazeteciliğin kapsamı, medyada otosansürün azaltılmasına yardımcı olma, yurttaş gazeteciliğinin gerekli büyümesi ve medya içeriğinin çeşitliliğini içerir (Ansari, 2012).

2.3.9. Kitle iletişim Araçlarının Korunması

Medya, kamuoyunun ve toplumun zihniyetinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Medya bir yandan toplumu ekonomik, siyasi, kültürel ve sosyal ilerleme ve gelişmeye yönlendirebilir ve aynı zamanda insan hakları ve demokrasi değerlerini toplumda kurumsallaştırabilirken diğer yandan toplumu yıkıma uğratabilir.

Bu olgunun olumsuz etkilerini önlemek için medya ve gazetecilik çalışmalarının belirli yapılarla düzenlenmesi gerekmektedir. Elbette medya izleme ve düzenleme yapıları siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişim açısından farklılık göstermektedir. Otoriter ülkelerde bu yapılar tamamen demokratik değildir ve medya izleme ve düzenleyici organların üyeleri hükümet tarafından atanmaktadır. Ancak yarı-demokratik sistemlerde veya demokrasiye geçiş yapan sistemlerde, kurumların demokratik olduğunun belirtileri var gibi görünmektedir. Ancak bu yapılarda devletin etkisi ve müdahalesi ortadadır. Demokrasilerde, bir yanda sistemin olgunluğu, ifade ve basın özgürlüğüne devlet yetkililerinin saygı duyması ve gazetecilik camiasının bilinçlenmesi ve gelişmesi nedeniyle, diğer yanda medya düzenleyici yapılarda hükümetin etkisi düzenleyici kurumlar ortadan kalkar, bağımsız ve özgürdürler (Rahmani, 2019).

Basın, radyo ve televizyon ile internetin düzenleyici rejimi doğası gereği farklı olduğundan bu araştırmada yukarıda belirtilen medyayı düzenleme yöntemini ayrı ayrı tartışacağız.

Bu ülkede yazılı medyanın faaliyetlerine yeni düzenlemeler getirmiştir. Vergiler, banka garantileri ve gayrimaddi hak bedelleri bu düzenlemelerin ana kalemlerini oluşturmaktadır. Afgan medya aktivistlerine göre banka garantisi ve telif hakkı almak, Afgan Bilgi ve Kültür Bakanlığı tarafından medya lisanslarının verilmesi için yeni bir kısıtlama ve filtredir.

Bu yönetmeliğin 9. Maddesi uyarınca Afgan kitle iletişim araçlarına aylık ve yıllık için 5 bin olan banka teminatı tutarı, ulusal televizyonlar için bir milyon Afganlıya yaklaşık 2 bin dolar kadar ilan edilmiştir. Afganistan'ın kitle iletişim yasası basını vergi ödemekten muaf tutarken

(BBC,2016) geçmişte yazılı medya gelirleri üzerinden hükümete % 2 vergi ödenmiştir.

4.1: Yazılı Medyayı Ayarlama: Basılı medya düzenlemesi ile ilgili olarak ilk önce medya düzenleyici kurumları oluşturma yöntemlerini ve dolayısıyla medya düzenleyici kurumların yetki ve görevlerini karşılaştırmalı olarak inceliyoruz.

1: Basılı medyayı kendi kendine organize etme yöntemi: Kendi kendini organize eden mevcut medya anlamına gelmektedir. Bir ülkenin gazetecileri ve basını, doğrudan ve hükümet müdahalesi olmaksızın, davranış kurallarını düzenleyerek ve yazılı basının faaliyetlerini ve başkalarının hak ve özgürlüklerini hem kamusal hem de özel ve toplumsal değerleri düzenlemek için gerekli kurumları oluşturarak ve Devlet, faaliyetlerini düzenlemek isterse, bu ilke ve kurallara uymayı gerekli göreceğini ilke ve kurallara uymakla yükümlü sayar (Ansari, 2012: 63).

Yazılı Medya zdenetim sisteminin avantajları ve dezavantajları vardır. Avantajları arasında, bu sistemin yazılı basının özgürlüğünü güçlendirdiği ve onları devlet kontrolünden çıkardığı ve basını medya işgücü piyasasında güvenilir kıldığı söylenebilir. Gazeteciliğin ve yazılı medyanın güvenilirliğini artırmaktadır. Bu sistem gazetecilerin ihtiyaçlarına ve zorluklarına duyarlı bir sistem geliştirmektedir. Ancak bu sistemin en büyük dezavantajı, daha az darbe gücüne sahip olmasıdır. Bu sistem profesyonel olmayan yazılı medya tarafından reddedilebileceğinden gazeteciler ve yazılı basın kendilerini medya özdenetim sisteminin bir parçası olarak görmeye ve buna katılmaya zorlanamaz.

Basın Konseyi veya benzeri kuruluşların kurulması: Basın Konseyi, medya ile halk arasında arabuluculuk yapmayı amaçlayan bağımsız bir sivil toplum kuruluşudur. Basın konseyleri, üyelerinin bileşimine, kuruluş şekline ve yetkilerinin derecesine göre

kategorize edilebilir. Afganistan'da gazetecileri korumak ve korumak için önde gelen bir kurum olan Afghanistan in Media Open Supporting “Nai” “Afganistan in Media Open Supporting Nai” dahil olmak üzere çeşitli kurumlar kurulmuştur (Rahmani, 2019.)

Eğitimcilerin ve Araştırmacıların bazıları gazetecilikteki eksikliklerin çoğunun medya amatörlüğünden ve gazetecilerin bilgi eksikliği veya eksikliğinden veya deneyimsizliğinden kaynaklandığına inanmaktadır. Gazetecileri eğitmek ve medya konularında çeşitli araştırmalar yapmak ve bu araştırmaların sonuçları hakkında uygun bilgiler vermek, gazetecilerin mesleki haklarını savunmanın yanı sıra kamu ve özel haklarını gözetmede başarılı olmalarına yardımcı olur. Bu nedenle gazetecilik görgü ve ilkelerinin öğretilmesine ve gerekirse tecrübesiz gazetecilere staj yapılmasına özen gösterilmelidir. Medya faaliyetlerinin çeşitli yönleriyle ilgili özel yayınlar yayınlayarak gazetecilik eğitiminin yaygınlaştırılmasının sürdürülmesi ve derinleştirilmesi için de çaba gösterilmelidir (Ansari, 2012: 69).

2- Ortak sistem: Yazılı medyanın kanunda düzenlenmesine ilişkin genel çerçeveyi sağlayan sistemdir. Ancak medyanın kendisi, yasada belirtilen kurallara uygun bir sistemin oluşturulması ve uygulanmasında kilit veya önemli bir rol oynamaktadır (Mendel, 2011: 32).

Kanunla sağlanan sistemle uyumlu mekanizmalar. Bu sistemde, özdenetim sisteminden farklı olarak yasa, medya düzenleyici kurumların düzenlenmesinde kilit bir role sahiptir. Çünkü özdenetim sisteminde medya, kanunun öngördüğü hüküm ve devlet müdahalesi olmaksızın kendiliğinden kendi denetim kurumlarını kurar. Sonuç olarak, ortak sistemleştirmede medyanın medyayı düzenlerken öngörülen hukuk sistemini uyguladığı ancak özdenetim sisteminde, medyanın kendisi, gazetecilik ve medya işlerini düzenleme sisteminin yaratıcıları ve uygulayıcılarıdır.

Bu sistemin medya tarafından uygulanması nedeniyle ortak sistemleştirme nispeten takdir edilmektedir. Ancak bazı durumlarda devletin müdahalesini kolaylaştırabilir. İnternet sitelerinden bir diğeri de sistemdeki medya paylaşımından kaynaklanan düşük performans problemlerini önlemesidir. Kanunun bu sisteme güçlü bir meşruiyet kazandırması dikkat çekicidir. En iyi örnek kanunla öngörüldüğü üzere Endonezya Basın Konseyi'nin ortak organizasyonudur. Ancak üyeleri münhasıran medya tarafından belirlenir. Özellikle üç üyesi Gazeteciler Sendikası tarafından, diğer üçü medya sahipleri tarafından ve son üç üyesi de kamuoyunu temsilen gazeteciler ve medya sahipleri tarafından ortaklaşa seçilmektedir (Mendel, 2013: 34).

3: Hükümet Ve Hukuk Sistemi: Kanunla sağlanan ve bu sistemin uygulanmasından çeşitli devlet kurumlarının sorumlu olduğu hükümet tarafından yönetilen bir sistemdir (Mendel, 2013: 32.) Medya denetim ve düzenleme sisteminin kurulması zayıftır ve bu sistemin yaratıcısı ve uygulayıcısı hükümettir. Bu sistemde hükümetin medya işlerine müdahalesi, ortak sistemleştirmeden çok daha fazladır ve hükümet çeşitli bahanelerle medya işlerine müdahale edebilir. Bu sistem aslında düzenleyici kurumların bağımsızlık ilkesine zarar vermekte ve ifade özgürlüğünün kısıtlanması olarak değerlendirilmektedir (Rahmani, 2019).

Bu bağlamda, ne yazık ki, Afgan medya hukuku bir hükümet veya hukuk sistemine dayanmaktadır. Yasaya göre, medya sektöründeki en yüksek organ olan Yüksek Medya Konseyi'ne Bilgi ve Kültür Bakanı başkanlık ediyor ve üyelerinin çoğunluğu hükümet üyesi sivil toplum ve gazetecilik mensupları azınlıkta olsa da, sivil toplum ve gazeteci sendikasının seçim usulü kanunda açıkça belirtilmemiştir. Bu da hükümete onları seçme konusunda serbest bırakmış ve dilediği gibi seçecektir. Öte yandan Yüksek Basın Şurası'nın görevlerinden biri de bu amaçla üyeleri ve Kamu Medya Komisyonu başkanını Başkan'a tanıtmaktır. Yüksek Basın Şurası'nın oluşumu

hükümet lehinde dengesiz olduğu için komisyon üyelerinin atanması başta Enformasyon ve Kültür Bakanlığı olmak üzere hükümetin beğenisinden uzak olmayacaktır (Rahmani, 2019, 193).)

Sonuç olarak medya hukukunda medya kurumlarının devlet düzenleyicisi ve uygulayıcısının devlet olduğu söylenebilir ki bu da medya hukukumuzun halen devlet sisteminin elinde olduğunu göstermektedir.

2.3.10. Yazılı Medya Düzenleyicilerinin Yetki Ve Görevleri

Çoğu ülkede basın konseylerinin üyeleri, yukarıda zımnen belirtildiği gibi, medya sahipleri, gazeteciler ve sivil toplum temsilcilerinden ve genel halktan oluşur. Tüm basın konseylerinin yaptığı en yaygın görev, içeriğin yayınlanmasıyla ilgili olarak gazetecilerden ve medyadan gelen şikayetleri araştırmaktır. Basın Konseyi şikayetlerinin süreci ülkeden ülkeye değişse de benzerlikler vardır. İlk etapta gözetim organları, şikayetlerde ihtilaflı konunun yargıya intikalini gerektiren unsurlar olmadıkça, şikayetleri gayri resmi olarak ve başlangıçta ele almaktadır (Rahmani, 2019).

Şikayetlerin araştırılması ve çözülmesine ek olarak Basın Konseyi'nin aşağıda ele alınması gereken bir dizi görevi vardır.

1: Uyuşmazlık Çözümü: Afganistan'da basın konseyleri, medya ve diğer sosyal aktörler “bireysel şikayetlerin ötesine geçen çözülmemiş anlaşmazlıklar açısından önemli olabilecek anlaşmazlıklar” medya ve dahil olan diğer herhangi bir aktör arasındaki anlaşmazlıkları çözme yetkisine sahiptir.

2: Açık Medya Özgürlüğü: Çoğu konsey medyanın medya özgürlüğü için bir görevi vardır. Parlamento'ya gitmeden önce medya ile ilgili yasaları gözden geçirmek için yetkili bir görevliye sahip olmayı içerebilir.

3: Yazılı Medya Kaydı: Bir sistem olsa bile yazılı medyanın kaydedilmesinin gerekli olmasıdır. Bu süreci basın konseylerinin siyasi müdahalesinden korumanın iyi bir yoldur.

4: Yazılı Medyasının Profesyonelliğinin Teşvik Edilmesi: Bir diğer konu da Basın Konseyi'nin yazılı basının profesyonelliğini teşvik etme yetkisine sahip olup olmadığıdır. Cevap faydalı olmasıdır. Ama alanında yeterli sayıda başka kurum varsa gerekli değildir.

5: Disiplin Yetkileri: Çoğu ülkede, ister Basın Konseyi isterse diğer benzer organ olsun, gözetim organları şikayetlerle ilgilenirken çeşitli disiplin yetkilerine sahiptir. Bu yetkiler arasında Basın Konseyi kararlarını yazılı basına duyurma, uyarma ve zorunlu kılma, cevap hakkı ve para cezası verme yetkileri bulunmaktadır (Mendel, 2013: 40)

4.3: Görsel-işitsel elektronik medyanın ayarlanması: Uluslararası hukuk ve hükümetlerin işleyişi açısından görsel-işitsel medyanın düzenlenmesi yazılı medyasından farklıdır. Bu bağlamda, önce izleme kurumları kurma yöntemi, ardından görsel-işitsel medyanın bu kurumlar tarafından izlenmesi ve düzenlenmesi yöntemi tartışılmıştır.

Hedefin hesap sorulamazlığın bağımsızlığı olmadığını belirtmekte fayda vardır. En iyi yol, bu kurumların parlamento aracılığıyla halka hesap vermesidir. Bu yaklaşımla, düzenleyicilerin yıllık raporlarını istişare için meclise sunmaları gerekmektedir. Bu kurumlar da yönetmelik, kanun tasarısı ve prosedürler yapmak için görüş ve önerilerini kapsamlı bir şekilde almakla yükümlüdürler (Mendel, 41-44: 2013).

2010 Kamu Medyası Kanunu uyarınca, medya işlerini düzenlemek ve izlemek için üç organ ön görmektedir. Yüksek Medya Konseyi, Kamu Medya Komisyonu ve

Afgan Ulusal Yayın Komisyonu. Kamu Medya Kanunu'nun 41 inci maddesinin birinci fıkrası uyarınca, ülkenin medya politikasını belirlemek üzere Bilgi ve Kültür Bakanı, Telekomünikasyon Bakan Yardımcısı, temsilci olmak üzere 13 üyeden oluşan Yüksek Medya Kurulu, Yargıtay, Adalet Bakanlığı temsilcisi, iki Meshrano Jirga üyesi, iki Wolesi Jirga üyesidir.

Ulema Konseyi adına bir general Jade Dini, gazetecilik deneyimi olan iki profesyonel ve onların önerisiyle iki sivil toplum üyesi konseyin üç yıllık üyesidir. Yukarıda bahsi geçen iki maddeye göre, Yüksek Medya Şurasının bir üyesi serbest seçimle başkanlığına seçilir. Medya Kanununda dört gazetecinin ve sivil toplumun Yüksek Medya Şurası'na üye seçilme yöntemine ilişkin özel bir hüküm bulunmamaktadır. Sadece anılan maddenin 3. paragrafına dayanarak ayrı bir prosedüre tabi tutulmuştur (Rahmani, 2019).

Kamu Medyası Kanunu'nda medyayı düzenlemesi öngörülen bir diğer organ da Kamu Medyası Komisyonu'dur. Kitle iletişim araçlarının faaliyetlerini daha iyi düzenlemek için bu komisyon, etnik ve cinsiyet kompozisyonu dikkate alınarak yüksek öğrenim ve gazetecilik deneyimine sahip profesyonel isimler arasından yedi üyeden oluşmaktadır. Üyeler arasından dördü üç yıl, diğer üçü iki yıl için seçilir. Unutulmamalıdır ki, üyeler ve komisyon başkanı, Basın Yüksek Kurulunun teklifi ve Başkanın onayı ile seçilir ve her üyenin ikiden fazla seçilme hakkı yoktur. Kanuna göre komisyon üyelerinin maaşları Enformasyon ve Kültür Bakanlığı bütçesinden ödenmektedir (Seçim Kanunu, 2014).

Kamu Medya Kanununda öngörülen üçüncü organ Afgan Ulusal Yayın Komisyonu'dur. Bu komisyon, Ulusal Radyo ve Televizyon Kurumu'nun işlerini daha iyi düzenlemek amacıyla üç yıl süreyle kurulacaktır. Bu komisyonun üyeleri etnik ve cinsiyet dengesi gözetilerek bir din alimi ve bir avukat, bir profesyonel mühendis, bir

gazeteci, bir profesyonel sanatçı, bir sivil toplum temsilcisi ve bir ulusal yayıncıdan oluşur. Komisyon üyelerinin ve komisyon başkanının Yüksek Medya Kurulunun teklifi ve Başkanın onayı ile seçilmesi dikkat çekicidir. Kanuna göre, bu komisyonun üyeleri Ulusal Radyo ve Televizyon bütçesinden karşılanmakta olan toplantıya katılma hakkına sahiptirler (Seçim Kanunu, 2014)

4.4: Afganistan'da izleme yöntemleri: Elektronik medyanın izlenme şekli, basılı medyaninkinden farklıdır. Elektronik ve yazılı medya çoğu ülkede farklıdır. Demokrasilerde yazılı medya daha çok yazılı medya bölümünde ayrıntılı olarak bahsedilen öz-denetim ile düzenlenir. Ancak elektronik ortamlar kanunun öngördüğü kurumlar tarafından düzenlenmektedir.

Çoğu ülkede, düzenleyiciler elektronik medyayı önceden belirlenmiş kural ve düzenlemelere göre düzenler ve davranış ilkeleri veya hukuk şeklinde bir dizi kural formüle edilir. Afganistan'da medyayı yöneten kurallar Medya Kanununda belirtilmiştir. Söz konusu kanunun 43. maddesi uyarınca, Medya işlerini düzenlemek amacıyla Kamu Medya Komisyonunun görevleri şunlardır: (Rahmani, 2014).

1: Elektronik ve yazılı medya başvuru sahipleri ile bu Kanunun 27 nci maddesinde belirtilen kuruluşların başvurularının incelenerek amacının, tescilinin ve lisanslarının Bilgi ve Kültür Bakanlığına verilmesinin teklif edilmesi.

2: Elektronik ortam başvuru sahiplerinin talebinin incelenerek Ulaştırma Bakanlığının muvafakati ile sıklığı belirlendikten sonra Bilgi ve Kültür Bakanlığına teklif edilmesi.

3: Kitle iletişim araçlarının faaliyetlerini izlemek

4: Kitle iletişim araçlarına yönelik şikayetleri ele almak ve hukuki uyuşmazlıklarını çözmek.

5: Kitle iletişim araçlarının cezai suçlarının yargı mercilerine havalesi.

6: Medyaya teknik tavsiye sağlamak.

7: Ulusal Radyo ve Televizyonun mali, idari ve yayın işlerini denetlemek.

8- Milli Radyo ve Televizyon Kurumu bütçesini inceleyerek Yüksek Medya Kuruluna sunmak. 9: Yıllık raporun Yüksek Medya Kuruluna sunulması.

Bu maddede yer alan ve şimdi değinilen sorunlara dikkat çekmek için Medya Kanunu'nun yukarıda belirtilen maddesinin incelenmesi gerekmektedir. Birinci adımda, ikinci fıkra uyarınca, yazılı ve elektronik medyanın Enformasyon ve Kültür Bakanlığı'na tescili için önerilen teklif, Anayasa'nın 34. maddesi ile Medeni ve Siyasi Uluslararası Sözleşme'nin 19. maddesinin ruhuna aykırıdır. Çünkü bu iki madde devlet müdahalesine zemin hazırlamaktadır. Basılı medyayı kaydettirmek için asgari yetkinin Kamu Medya Komisyonu'nun kendisine verilmesi gerekliydi (Raheen, 2017).

Üçüncü fıkraya göre, Kamu Medya Komisyonu, medyanın faaliyetlerini izleme yetkisine sahiptir. Elbette "faaliyet" kelimesinin mutlak anlamda geldiğini ve medyanın yayıncılık ve idari faaliyetlerini içerdiğini belirtmek gerekir.

Dördüncü fıkrada Komisyon, medyadaki hukuki uyuşmazlıklarda kitle iletişim araçlarına yetki vermiştir. Bölümde çözüm ve şikayetleri ele alınmaktadır. Bu maddede hâla bir sorun vardır. İlk adımda bu komisyonun hangi hukuki ihtilafları ele alacağı belli değil mi? Bu fıkra, Anayasa'nın 122. maddesi ile çelişmektedir: Afganistan'ın yürürlükteki yasalarına göre başka bir makama yetki vermek, hukuki uyuşmazlıkları çözmeye Afganistan mahkemeleri yetkilidir.(Seçim Kanunu, 2014 .)

Unutulmamalıdır ki, medya yasası ne yazık ki medya şikayetlerini ele almak için açık bir mekanizmaya sahip değildir ve bu da başlı başına zevkli ve yasa dışı eylemlerin

önünü açar. Medya münhasırlığının önlenmesi alanında, medya kanununda belirli bir madde dikkate alınmamakta, bu da kişinin birden fazla medyaya sahip olmasına ve kaynağın çoğulculuğu ilkesine zarar vermesine neden olmaktadır (Rahmani, 2019.)

2.3.11. Afganistan'daki Medya Suçlarının Genellikleri

Medya suçlarının tanımlanması ve örneklerinin belirlenmesinde, hukukçu ve iletişim bilimleri uzmanları ile hukukçular arasında geniş görüş farklılıkları vardır. Bu farklılıkların kapsamı, böyle bir kavramın olumsuzlanmasına inanmaktan, medya suçunun dar ve geniş tanımlarının sunumuna kadar uzanır. Aşağıda, yazarların medya suçunun tanımına ilişkin görüşleri, her biri farklı açılardan incelenmiş ve ayrıntılı olarak verilmiştir (Rahmani, 2019: 207).

1. Taahhüt Etme Araçlarına Dayalı Tanım: Bir grup yazar, bir medya suçunu medya tarafından işlenen bir suç olarak kabul eder. Bu grubun görüşü, medya suçlarını diğer suçlardan ayırmanın tek yolu, suç işlemede kullanılan araç türüdür (Mohammadi, 2013: 62). Demek ki hakaret suçu medya tarafından işlendiğinde medyanın bir araç olarak kullanılması nedeniyle sıradan insanlar tarafından işlenen suç farklıdır.

2. Hukukta Medya Suçunun Kapsamına Dayalı Tanım: Bazı hukukçular, medya suçunu geniş bir yorumla yorumlamışlar ve bunu şöyle düşünmektedirler: Medya suçu, yazılı medyada bir görselin bulunduğu içeriğin eklenmesi yoluyla meydana gelen bir suçtur ve bu noktadan hareketle görüş, suçun kendisi bağımsız değildir ancak yazılı medyada yayınlanmasıyla pratik olarak mümkün olan bir kamu suçudur. Bu hukukçular, medya suçlarının özel bir karaktere sahip olmadığına ve sadece medya tarafından işlenmesinin bu suçların önemli bir özelliği olduğuna inanmaktadır.

Medya suçunun bu geniş tanımına göre medya tarafından işlenen ceza hukukuna aykırı bir eyleme medya suçu denir. Sonuç olarak bu görüşe göre medya suçunun en

geniş anlamıyla yani medyanın işlediği suç eylemi olarak kullanıldığı söylenebilir (Motamed Nejad ,2017).

Afganistan'da Kitle Medya Kanununa göre Anayasaya aykırı olan ve ceza hukuku kapsamında suç sayılan eser ve materyallerin de medya suçu sayılması dikkat çekicidir (AFMk,2006: m,45/5). Böyle bir maddenin Kamu Medyası Kanunu'nun 45. Maddesine dahil edilmesinin temel nedeni, yasama organının medyayı, medya suçlarının soruşturulmasına yönelik yasal boşluktan kaçınmak için geçici ve medikal olarak ceza kanununa devretmesidir ve tabii ki ceza hukuku bir süreci ifade eder. “1977 yılında zalim ve otoriter siyasal sistemin ülkede hüküm sürdüğü dönemde, ceza kanununda "ilgililik" nedeni suç olma şartından başka bir şart olarak görülüp yani kanun hükümlerine aykırı olarak bahsedilerek bu soruna çözüm üretilmiştir. Bununla birlikte gazetecilerin suç sayılması ve cezalandırılması Anayasa'nın 34. maddesinin ruhuna uygun olmalıdır (Rahmani, 2019).

Kanun koyucu, medya suçlarını ele almak ve bu sorunu kalıcı olarak çözmek için, ceza kanununda yer alan medya suçlarıyla ilgili hükümleri otomatik olarak uygulayan Basın İhlalleri ceza kanunu olan Kamu Medyası Kanunu'nun 52. Maddesinde yer almıştır. Medya ihlalleri veya medyayla ilgili suçlar ceza kanununun, ceza kanununda ifade özgürlüğü ruhu ve demokratik bir toplumun değerleri göz önünde bulundurularak, daha yumuşak bir ceza politikası ve kitlelerin lehine tasarlanması umulmaktadır (Farooqi, 2016).

2.4. KİTLE MEDYASI İLE İLGİLİ DÜZENLEMELER

“Kitle Medyası (kitle iletişim araçları, kitlesel medya), günlük dilde radyo, televizyon, gazete, dergi gibi elektronik veya yazılı basın organlarını anlatmak için

kullanılan bir terimdir”.²⁹ Söz konusu Afganistan’da kitle medya, Hamid Karzai Döneminde ilk kez kitle medyaları için tasarlanmış yeni bir kanun olan ve 18 Aralık 2005 tarihinde Kitle Medya Kanunu olarak imzalanmıştır. Ancak Kanunda kitle iletişim araçlarına bir bölüm ayırarak faaliyetlerini buna göre düzenlemiştir. Kitle Medya Kanunu birkaç hedefi vurgulamaktadır:

Düşünce ve ifade özgürlüğü ile gazetecilerin haklarına desteklemek, ifade özgürlüğünün önünü açmak, ifade özgürlüğü ve kitle iletişim araçlarını garanti altına almaktır.

Bu Kanunda basın, video, ses ve diğer medya kuruluşlarının lisanslanmasını ve yayınlanmasını belirler. Cezai hükümler Kitle Medya Kanunu'nun 8. Bölümünde yer almaktadır. Listedeki ilki, İslami öğretileri ihlal eden, diğer belirli dinlere hakaret eden, savaş propagandası ve diğer şiddet eylemleri ile şiddet ve saldırganlık mağdurlarının kimliklerini ve görüntülerini genel bir şekilde ifşa eden içerike zarar yasaktır (AFMk, 2005 :m, 2).

2.4.1. Kitle Medyalarını Organize Etmek

Medya, kamuoyunu ve toplumu şekillendirmede önemli bir rol oynar. Medya bir yandan toplumu ekonomik, siyasi, kültürel ve sosyal ilerlemeye yönlendirebilir ve toplumdaki insan haklarını ve demokratik değerleri kurumsallaştırabilir, diğer yandan da toplumu yıkıma, karanlığa ve yıkıma götürebilir.

Bu olgunun olumsuz etkilerini önlemek için medya ve gazetecilik çalışmalarının belirli yapılarla düzenlenmesini gerektirir. Tabii ki, medya izleme ve düzenleme yapıları siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişme açısından farklılık göstermektedir. Otoriter ülkelerde, bu yapılar tamamen demokratik değildir ve medya izleme ve düzenleyici

²⁹ https://www.turkcebilgi.com/kitlesel_medya#:~:text=Bas%C4.

kurumların üyeleri hükümet tarafından atanır. Demokrasiye geçiş yapan yarı-demokratik sistemlerde, bununla birlikte, kurumların demokratik olmasının tezahürleri var gibi görünmektedir. Ancak hükümetin bu yapılara etkisi, ve müdahalesi ortadadır. Demokrasilerde, bir yandan sistemin olgunluğu ve hükümet yetkililerinin ifade özgürlüğüne ve medyaya saygı duyması ve gazetecilik camiasının farkındalığının gelişmesi ve artması nedeniyle, diğer yandan medyayı düzenleyici yapılarda hükümetin etkisi düzenleyici kurumlar ortadan kaldırılır. Bağımsız ve özgürdürler (Rahmani, 2019).

Düzenleyici rejim niteliği itibariyle yazılı basın, radyo ve televizyon ve internetten farklı olduğu için bu yazıda yukarıda belirtilen medyayı düzenleme yöntemini ayrı ele alacağız.

Ülkenin kitle medyası için yeni kurallar belirledi. Vergiler, banka garantileri ve telif hakları bu düzenlemelerin ana kalemleridir. Afgan medya aktivistlerine göre, bir banka garantisi ve telif ücreti almak, Afganistan Bilgi ve Kültür Bakanlığı tarafından medya lisanslarının verilmesi için yeni bir kısıtlama ve filtredir (A,g,e,2019).

Bu Yönetmeliğin 9. Maddesine göre, Afganistan'ın kitle iletişim araçları için banka teminatı miktarı aylık ve yıllık 5 binden, milli televizyon için 1 milyon Afgani ve bu da yaklaşık “20 bin \$” olarak açıklanmıştır. Afganistan'ın Kitle İletişim Kanunu yazılı basını vergilerden muaf tutarken Maliye Bakanlığı yazılı medyaya % 4 vergi koydu³⁰ (BBC,2016). Geçmişte yazılı medya gelirleri üzerinden hükümete % 2 vergi ödüyordu.

³⁰ Maliye Bakanlığının yeni atanmasına ilişkin BBC raporu,2016:
<https://www.bbc.com/persian/afghanistan>

2.4.2. Afganistan'da Elektronik Medya Kurulması

Radyo ve televizyonda dalgalarının düzenli kullanmaya izin verecek bir sisteme sahip olması çok önemlidir. Radyo dalgalarının bir kamu kaynağı olarak hala sınırlı olduğu düşünülmekte ve radyo dalgalarının kamu yararının gerçekleştirilmesi için kullanılması gerektiği kabul edilmektedir. Bu nedenle, radyo ve televizyona lisans veren vakfın siyasi ve ticari etkisinden arınmış olması gerekir. Frekansların en iyi kullanımı için iyi bir plana sahip olmak ve tüm frekansları adil bir şekilde kamusal, özel ve yerel medyaya tahsis etmek önemlidir. Onay süreci belirli bir plana göre tasarlanmalıdır (Raheen, 2017).

Afganistan'da elektronik medyanın kurulması Medya Kanunu'nun 43. Maddesine göre, elektronik medya kurmak isteyenler, önce başvuru medya komisyonu tarafından değerlendirilir ve daha sonra komisyon, seçilen başvuruyu frekans seçimi için İletişim ve Teknoloji Bakanlığı'na sunar. İletişim ve Teknoloji Bakanlığı bünyesinde, telekomünikasyon tesislerinin yanı sıra elektronik medyaların frekansını belirlemekten sorumlu Telekomünikasyon düzenleme kurumu (ATRA) ³¹ bulunmaktadır. Telekomünikasyon Kanununun 4. Maddesine göre, Telekomünikasyon hizmetleri kurulu aşağıdaki üyelerden oluşmaktadır: Haberleşme Bakanı, Maliye Bakanı, Ticaret ve Sanayi Bakanı, Ekonomi Bakanı ve Adalet Bakanı. Telekomünikasyon Hizmetleri Kanunu'nun 6. Maddesinin 6. fıkrasına göre, frekans tespiti ATRA'nın yetkilerinden biridir. ATRA, Telekomünikasyon Kanunu ve Medya Kanunu'na uygun hareket etme ve başvuru sahibine frekans verme yetkisine sahiptir. sıklık durumu plana göre frekansı belirlenir. Medya Kanununun 23. Maddesinin 2. fıkrasına göre frekans seçimini takiben Kitle İletişim Komisyonu, nihai onayını ve lisansını onay için Bilgi ve Kültür Bakanlığı'na sunmakla görevlidir (Atish, 2018).

³¹ Afganistan Telekomünikasyon Bakanlığı Telekomünikasyon Hizmetleri Düzenleme Kurulunun gözetim ekipleri.

"Ülke vatandaşları, siyasi partiler, sosyal kuruluşlar, yerel STK'lar ve yabancı sığınmacılar ve devlet kurumları bu kanun hükümlerine uygun olarak elektronik medya kurabilir"(BK,m,12: s,21). "Bir matbaanın imtiyazlı bir sahibi ve sorumlu bir işletmeci olmaksızın faaliyetlerine başlaması ve devam etmesi caiz değildir" (BK, m,17:s, 24).

2.4.3. Mahkemeye Gitme Hakkı

Medya imtiyaz sahibi, Bilgi ve Kültür Bakanlığı'nın ruhsat verilmesine karşı verdiği kararın kanun hükümlerine aykırı olduğunu düşünürse ilgili komisyona, tatmin olmazsa başvurabilir, mahkemeye karşı bir dava açabilir.

1. Bu Kanunun 27. Maddesinde sayılan kitle iletişim araçları (satış, hediye, miras) ve kuruluşlar mülkiyet ve ruhsat devrine sahip olacaktır.

2. Ayrıcalık, bu kanunda belirtilen koşulları karşılayan bir kişiye devredilebilir.

3. Yukarıda belirtilen medyanın mal veya imtiyazının diğer kişiye satılması ve geri çağırılması durumunda, bu kanun hükümlerinde yer alan hiyerarşi yeniden uygulanacaktır.

4. Medya imtiyaz sahibinin ölümü veya kanuni haklarını kaybetmesi halinde mülkiyet medeni kanun hükümlerine, bu kanun hükümlerine göre yürütülür ve manevi imtiyaz, mirasçılar kabul eder, şartları olur (MK,m 26:s,30).

2.4.4. Medya Kanunu Kapsamında Diskalifiye

Bir medya kuruluşu Afganistan'da kanunları ihlal ettiğinde ve zamanında yayına başlamadığında veya büyük bir medya suçu işlemediğinde, Afgan Medya Kanunu uyarınca tüzel ve gerçek kişilerin ayrıcalığı kaldırılır (Amlawall, 2015).

1. “Yazılı Medyası tescil tarihinden itibaren bir yıl içinde ve bu Kanunun 27. maddesinde sayılan elektronik medyada tescil edilmesi halinde”, Bilgi ve Kültür Bakanlığı'na bir basın kuruluşu tescil ettiren gerçek veya tüzel kişilerdir. Bu Kanunun 27. Maddesinde sayılan elektronik medya kuruluşları, kayıt tarihinden itibaren bir yıl ve iki yıla kadar yayın faaliyetlerine başlamazlarsa imtiyazları kaldırılır.

2: İmtiyaz sahibi, yayına başladıktan sonra yayın faaliyetlerini durdurur ve yazılı medya imtiyaz ve bu kanun kapsamında iki yıl süreyle yayın faaliyetlerine devam etmezse imtiyaz iptal edilir. Yeniden etkinleştirme durumunda bu kanunun 31. ve 34. maddelerinde belirtilen adımların tekrar edilmesi zorunludur (MK,m 47,s, 37).

2.4.5. Elektronik Kitle Medya İzleme Yöntemleri

Elektronik medyanın izlenme şekli yazılı medyadan farklıdır. Demokratik ülkelerde, yazılı medya bölümünde ayrıntılı olarak açıklandığı üzere yazılı medya büyük ölçüde kendi kendini düzenler. Ancak elektronik medya kanunla sağlanan kurumlar tarafından düzenlenmektedir (Farooqi ,2015).

Çoğu ülkede, düzenleyiciler elektronik medyayı, davranış veya hukuk ilkeleri şeklinde belirlenen önceden belirlenmiş kural ve düzenlemelere göre düzenler. Afganistan'da medyayı yöneten kurallar Medya Kanununda düzenlenmiştir. Kanunun 43. Maddesine göre, medya işlerini düzenlemek için kitle medyası komisyonu aşağıdaki görevlere sahiptir: (Rahmani, 2014).

1: Bu kanunun 27. Maddesinde belirtilen elektronik ve yazılı basın başvuru sahiplerinin ve kurumların başvurularının incelenmesi ve bilgi ve kültür bakanlığı'na amaç, kayıt ve ruhsatlarının verilmesi.

2: Elektrikli medya başvuru sahiplerinin taleplerinin incelenmesi ve ulaştırma bakanlığının onayı ile frekans tespit edilerek bilgi ve kültür bakanlığı'na önerilmesi.

3: Kitle iletişim araçlarının faaliyetlerini izleme.

4: Kitle iletişim araçlarından gelen şikayetleri ele alma ve hukuki ihtilaflarını çözüme.

5: Kitle iletişim araçlarının cezai suçlarının adli makamlara sevk edilmesi.

6: Medya operatörlerine teknik tavsiye sağlamak.

7: Ulusal Radyo ve Televizyonun mali, idari ve yayın işlerini denetlemek.

8: Ulusal Radyo ve Televizyon idaresi bütçesinin gözden geçirilmesi ve yüksek medya kuruluna sunulması.

9: Yıllık raporun yüksek medya kuruluna sunulması.

Üçüncü fıkraya göre, kitle medya yayın komisyonu medyanın faaliyetlerini izleme yetkisine sahiptir. Tabii ki, "etkinlik" kelimesinin mutlak olduğu ve medyanın yayıncılık ve idari faaliyetlerini içerdiği, yayıncılık faaliyetleri de dahil olmak üzere programların yayınlanması ve dağıtımından olabileceği ve idari faaliyetler de dahil olmak üzere sözleşme ilişkisinden olabileceği unutulmamalıdır.

Dördüncü paragrafta komisyon, medyadaki hukuki ihtilafları ele almak için kitle iletişim araçlarına yetki verir. Bölümü çözerek şikayetleri ele alır. Bu konuda hala sorunlar vardır. İlk adımda bu komisyonun hangi hukuki ihtilafları ele alacağı belli değil mi? Bu madde, Anayasa'nın aşağıda belirtilen 122. Maddesine aykırıdır: "Hiçbir kanun, bu bölümde sınırlandırılan bir dava veya alanı hiçbir durumda yargı yetkisi dışında bırakamaz ve buna göre başka bir makama devretmez. Afganistan'ın yürürlükteki kanunlarına göre, Afganistan mahkemeleri hukuki anlaşmazlıkları çözüme yetkisine sahiptir, bu madde şu şekilde daha iyi yazılabilir: "Kitle medyasındaki

şikayetleri ele almak ve mahkeme önündeki çatışma etrafındakiler arasında tavsiye ve arabuluculuk sağlamak" (Wadier Safi, 2018).

Medya Kanunu maalesef medyadaki şikayetleri ele almak için net bir mekanizmaya sahip olmadığı ve bu da kendi içinde yasal ve yasadışı eylemlerin yolunu açtığı unutulmamalıdır. Medya münhasırlığının önlenmesi alanında, medya kanununda belirli bir madde dikkate alınmamakta, bu da bir kişinin birden fazla medyaya sahip olmasına ve kaynağın çoğulculuğu ilkesine zarar vermesine neden olmaktadır (Rahmani, 2019).

2.5. DIJITAL MEDYA İLE İLGİLİ DÜZENLEMELER

Afganistan'daki dijital medya faaliyeti genellikle yenidir. Özellikle dijital medya veya sosyal medya faaliyetleri 2010 yılından itibaren başlamıştır. Yazılı, görüntülü, sesli ve sosyal medya gibi tüm medyanın bir ülke içerisinde hukuk çerçevesinde işlemesi zorunludur. Kanun kapsamında, üç tür medyayı ve bunların kural ve düzenlemelerini bir önceki kısımda tartıştık. Burada dijital medya veya sosyal medyanın kanunu ve düzenlemelerinden bahsetmek istemekteyiz. Bilgi ve Kültür Bakanlığı'na göre Facebook'un Afganistan'daki en popüler ve popüler sosyal ağlardan biri olmasıyla Afganistan'daki sosyal medya etkinliği artmıştır. İletişim ve Teknoloji Bakanlığı tarafından 2017 sonlarında yayınlanan son istatistiklere göre, yaklaşık 3,6 milyon Afgan vatandaşları bu sosyal medya kullanılmaktadır (Mandagar, 2018).

Facebook ve Twitter gibi sosyal medyalar artık Afganistan'da önemli ve etkili medya haline geldi. Çoğu durumda, Afgan kullanıcılar haberleri radyo ve televizyon gibi geleneksel medyaya göre daha erken almaktadır.

Dijital medya artık Hükümet yetkilileri üzerinde bir baskı kaynağı haline geldi. Bu medyaların kullanıcıları yozlaşmış devlet dairelerinden şikayetler etmekte ve bazen

bunları fotoğraf yayınlayarak belgelemektedir. Bu medyalar aynı zamanda sosyal davranışların iyileştirilmesinde de çok etkili olmuştur. Yetkililer, yolsuzluğun ortaya çıkarılması ve baskı ile mücadelede sosyal medyanın önemli bir rolü olduğunu söylemektedir (Ansari, 2017).

Ney Enstitüsü Müdürü Mujib Khalwatgar, "Sosyal medya şimdiye kadar dava, eğitim, eğlence, bilgi bulma, yolsuzluk ve kanunsuzlukla mücadele, yurttaş haberciliği ve diğer konular alanlarında yerini buldu." Demıştır.

Ancak sosyal medyayı kullanmak Afganlar için kolay değildir. Bu medyaları kullanmanın maliyeti diğer ülkelere göre çok daha pahalıdır. Ney'in verdiği istatistiklere göre Afganistan'da internetin hızı bir Avrupa ülkesinden 50 kat daha düşükken, internetin fiyatı o ülkeden 100 kat daha yüksektir (Hamdard,Javid. 2012).

Sosyal Medyanın Olumsuz Yönleri: Sosyal medyaların etkinliğine rağmen bu medya kullanıcıları bazen başkalarının mahremiyetine saldırmakta ve onları aşağılamaktadır. Ünlüler adına sahte web sayfaları oluşturmak ve onların itibarını sarsmak, bazı sorunlara neden olan bir başka durumdur. Başkalarına hakaret etmek de sosyal medyayı kötüye kullanmanın bir parçasıdır.

Bilgi ve Kültür Bakanlığı, “sosyal medyayı yasallaştırmak” için bir plan başlatıldığını söyledi. Bilgi ve Kültür Bakanlığı yayınlardan sorumlu bakan yardımcısı Mojgan Mostafavi, sosyal medya haftası kutlamasında şunları söyledi: "İslami ve geleneksel bir toplumun değerleri göz önüne alındığında, sosyal medyalar yasallaştırılmasına sahip olmamız iyidir fakat bu ifade özgürlüğünü kısıtlamak anlamına gelmez ancak başkalarının haklarının zarar görmemesini istiyoruz."

Bilgi ve Kültür bakan yardımcısı, Kamusal Medya Kanununa sosyal medya başlığı altında yeni bir bölüm ekleneceğini söyledi. Ancak sosyal medya faaliyetlerinin yasallaşmasının detayları henüz belirlenmedi (Deutsche welle, 2015).

Ancak Khalutgar, Bu kanunun ifade özgürlüğü üzerinde kısıtlamalara yol açmaması gerektiğini söyledi: "Bu ne zaman olursa olsun, temel şart, nihayetinde bilgiye ve sosyal medyaya erişimde kısıtlamalara yol a mamasıdır. Bununla ilgili kurumlarla işbirliği içinde yapılmalıdır" (Bilgi ve Kültür Bakanlığı, 2018). Sonuç olarak, h len Afganistan'da sosyal medya için özel bir kanun çıkarılmamıştır ve Kitle Medya Kanunu'nda da bununla ilgili hiç bir şey yoktur. Sosyal medya faaliyetlerini ve kuruluş sürecini düzenleyen bir kanuna da değinilmemiştir. Afganistanda'da Türkiye gibi sosyal medya için herhangi bir düzenleme yoktur.

2.5.1. Afganistan'da İnternet Düzenlemesi

Taliban rejiminin düşüşünden sonra internet hizmetleri önemli artış oldu ve şu anda ülkede 39, yerel düzeyde 5 İnternet hizmet sağlayıcısı vardır. 2010 yılında, internet servis sağlayıcılarının (ATRA) sorun ve anlaşmazlıklarının üzümünde arabulucu olarak hareket etmek üzere ulusal internet servis sağlayıcıları birliği kuruldu ve 21 ISP, 2012 yılından beri ATRA  yesidir. Sendikanın seçilmiş bir başkanı, başkan yardımcısı ve iki ayda bir toplanan altı üyeli bir komitesi vardır. Sendika, kapsamlı bir tüzük tarafından yönetilmektedir (Hamdard, 2012:21-23).

Kablo ve internet ağları ise Medya Kanunun 3. Maddesine göre elektronik medya olarak kabul edilmektedir ancak bunların içeriklerini düzenlemek için özel hükümler yoktur.³² Bu yasal boşluklar Hükümetin zaman zaman bu iki tür medyaya müdahale etmesine izin verir. İnternette telekomünikasyon hizmetlerini düzenleyen

³² Afganistan'da sosyal medya ve internet için belirli kanunlar ve düzenlemeler yoktur. şimdiye kadar, Genel Medya kanunu ile yönetildi.

kanunda bir takım kurallar ve düzenlemeler bulunsa da bu hükümler içeriklerinin düzenlenmesinden çok çalışma biçimleri, teknik konuları ve lisanslama sistemleriyle sınırlıdır (A,g,e.2012).

İnternette ifade özgürlüğü hakkının da geçerli olduğu açıktır. Dolayısıyla internet, ele alınan ve geri kalanını başka yollarla kaplayan bilgi ve fikirleri yaymanın diğer yollarından biridir. “Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 19. Maddesinde ifade edilmektedir” (Mende, l2013: 53).

Bu konu ile ilgili Ortak Bildiride ifade özgürlüğü ve internetle ilgili 2011 yılında şöyle denmiştir: Diğer iletişim araçları gibi internet de ifade özgürlüğüne tabidir. İnternette ifade özgürlüğüne getirilen kısıtlamalar ancak bu tür uluslararası standartlara uymaları halinde kabul edilebilir. Uluslararası hukukta kabul edilen bir menfaatin korunması için gerekli olan hukuk aracıdır³³.

İnternetin diğer kitle iletişim araçları için geçerli olmayan önemli bir özelliği, küresel doğasıdır. İnternete bir şey yüklendiğinde her yerde kullanılabilir. Bu onun güçlü noktasıdır ve otoriter rejimlerin onu kontrol etmesi çok zordur.

Ortaya çıkan ilk soru, küresel interneti kimin düzenleyeceğidir? Elbette, küresel olarak ifade özgürlüğünü güçlü bir şekilde etkileyen birçok basın vardır. Küresel kurulum, örneğin, Üst Düzey Etki Alanı (ülke kodu, tür kodu, com vb. Dahil) ve farklı dillere sahip TLD'ler, kaynak puanlaması, teknik protokollerdir (İnternetin Kontrollerin nasıl çalıştığını belirler) (Rahmani, 2019). İkincisi, Afgan Hükümetinin zayıflığından dolayı birçok insan sosyal medyada küçük düşürüldü ve mahremiyetleri ihlal edildi ama onlar için hiç bir ceza yoktur.

³³ “United Nations Jonit Deciaration on freedom of expreasion and the internet available (at:<http://www.oas.org/en/iachr/expression/showarticie.asp?artID=848&iID=1>)”

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AFGANİSTAN'DAKİ GAZETECİLERİN MEDYADA DÜŞÜNCE VE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNE BAKIŞ AÇILARI

Yöntem: Medyada düşünce ve ifade özgürlüğünü gazetecilerin bakış açısından analiz etmek için, Afganistan'daki 7 gazeteci ile mülakatlar yaptık. Bu görüşmelerde devlete bağlı medyada çalışan ve devletten bağımsız medyada çalışan gazeteciler yer aldı. Konuyu daha iyi analiz edebilmek için medyada ifade özgürlüğü konusu ile ilgili 11 soru hazırladık. Bu sorular, Afganistan medyasındaki gelişmeleri, kazanımları, gazetecilerin sorunlarını, sansürü ve diğer bazı hususları içermektedir. Bu mülakatları yaparken Afganistan'da gazeteciler ile online veya e-posta yoluyla iletişim sağladık. Sorular 2 gazeteci tarafından yanıtlanmadı, diğer 5 gazeteci tarafından ise yanıtlanıp bize e-posta ile gönderilmiştir. Cevapları aldıktan sonra, tüm gazetecilerin yanıtlarını okuduktan sonra, medyadaki ifade özgürlüğünü gazetecilerin bakış açısından böyle bir analiz ettik:

3.1. AFGANİSTAN'DAKİ GAZETECİLERİN GÖRÜŞLERİ

3.1.1. Gazetecilerin Düşünce ve İfade Özgürlüğüne Bakışları

Afganistan'da ifade özgürlüğü konusu ile ilgili 5 katılımcı, düşünce ve ifade özgürlüğünün ilk insan haklarından biri olduğunu söylemiştir. Bununla birlikte tüm insanlar dünyanın neresinde yaşarlarsa yaşasınlar haklarından yararlanmalıdır. 1 katılımcı Afganistan'daki ifade özgürlüğünün Pakistan, İran ve bölgedeki diğer bazı ülkelerden daha iyi olduğunu ifade etmiştir. Ancak intihar saldırıları, terör saldırıları vb. gibi ifade özgürlüğünü kısıtlayan bazı faktörlerin olduğunu da sözlerine eklemiştir. Bir diğer katılımcı, mevcut hükümetin son 20 yıldaki en büyük başarısının ifade özgürlüğü olduğunu dile getirmiştir. Bir diğer katılımcı da şimdilerde ifade özgürlüğüne Taliban

ve önceki hükümetlerden daha fazla değer verildiğini söylemiştir. Herkesin Cumhurbaşkanı doğrudan eleştirebileceğini ve onun da dinleyebileceğini de sözlerine eklemiştir.

Afganistan'da önceki hükümetlerde bu mümkün değildi. Ancak başka bir katılımcı, Cumhurbaşkanı Eşref Ghani liderliğindeki mevcut hükümetin ifade özgürlüğünü kısıtladığını ve ifade özgürlüğünün önceki Cumhurbaşkanı Karzai hükümetinde daha iyi olduğunu savunmaktadır. İnsanlar düşünce ve görüşlerini güvenle ifade edebiliyorlardı. Sonuç olarak, Afganistan'ın mevcut hükümeti son 20 yıldır devam etmektedir ve pek çok başarısından biri de ifade özgürlüğüdür. Önceki bölümlerde diğer hükümetlerin ifade ve basın özgürlüğüne ciddi kısıtlamalar getirdiğini söylemiştik. Ayrıca katılımcıların görüşlerini şu şekildedir:

AFG1: “İfade özgürlüğü en önemli insan haklarından biridir ve dünyanın her yerinde insanlar bundan yararlanmalıdır. Yani düşüncesini özgür bir alanda, yazı, konuşma ve resim yoluyla, başka hiç kimsenin bu özgürlüğe müdahale etmeden ifade etmesidir. Diğer insanların hakları da ifade özgürlüğü yoluyla korunmalıdır. Afganistan'da medyadaki deneyimime ve komşu ülkelerle karşılaştırmaya bakıldığında, Afganistan'da ifade özgürlüğünün iyi bir yere sahip olduğunu söyleyebilirim. Ancak terör saldırıları ve seri cinayetler gibi unsurlar Afganistan'da ifade özgürlüğünü sınırlayan unsurlardan biri olabilir.”

AFG2: “İfade özgürlüğü, kişinin kendi düşünce ve fikirlerinin ifadesidir. Buna basın özgürlüğü, inanç özgürlüğü, düşünce özgürlüğü dahildir. İfade özgürlüğü, doğrudan ve dolaylı olarak sınırlamak için bazı adımlar atılmış olsa da, Afganistan'da son 20 yılın en büyük başarılarından biridir. Ama yine de Afganistan'ın ifade özgürlüğü bölgede benzersizdir.”

AFG3: “Evet, Bizim ÷lkemizde ifade özg÷rl÷ğü var, ama demokratik bir ÷lkenin insanları için olduğu kadar yeterli değıldir.”

AFG4: “Bence Taliban ve önceki hükümetlere göre daha fazla ifade özg÷rl÷ğü var, insanlar görüşlerini özgürce ifade edebilirler. Örneğin 2020’de Nangarhar’da bir kişi, Cumhurbaşkanı Eşref Gani ile yüz yüze konuşmuş ve hükümetin olumsuz eylemlerini eleştirmişti. Ancak Cumhurbaşkanımız sonuna kadar konuşmasına izin verdi.”

AFG5: “İfade özg÷rl÷ğü, mevcut hükümetten önce Karzai hükümetinde yüksekti, ancak şimdi daha az kısıtlanmış çünkü daha fazla gazeteci öldür÷ldü ve insanlar gerçeğı söyleyemeyeceklerinden korkuyorlar.”

4 katılımcı, ifade özg÷rl÷ğü ile gazetecilik arasında ilişkinin çok önemli olduğu konusunda hemfikirdir. Eğer bir ÷lkede gazetecilik varsa ve ifade özg÷rl÷ğü yoksa gerçekler halka iyi ulaşamaz. Bundan ötürü bu iki kavramın birbirlerine daha çok ihtiyaçları vardır. Bir ÷lkede gazetecilik varsa onun da ifade özg÷rl÷ğünü güçlendirmesi, halkın yasal desteğini alması gerekmektedir. Bunun sonucunda da gazetecilerin daha iyi çalışması sağlanmaktadır. Mevcut hükümetin Afganistan’da ifade özg÷rl÷ğüne büyük önem verdiğini ve tüm yasalarda özel bir yere sahip olduğunu vurgulamaktadır. Afganistan’daki katılımcı gazeteciler böyle belirtmiştir:

AFG1: “Bence ikisi de birbirine çok yakın ve hükümet ikisini de ciddiye almalı, ifade özg÷rl÷ğü yoksa gazeteciliğin toplumda bir değeri yoktur. İfade özg÷rl÷ğü Afganistan Hükümeti tarafından demokratik bir toplumun ilkesi ve değeri olarak kabul edilmektedir ve hükümet gerçeğin konuşmasına ve ifade edilmesine doğrudan müdahil değildir, ancak hükümetin medyadaki etkisi nedeniyle bazen ifade özg÷rl÷ğini engellediğini gösteren durumlar vardır.”

AFG2: “Afganistan'da benzersiz bir bölgesel bilgiye erişim kanunu var, ancak ne yazık ki bu kanun henüz gerektiği gibi uygulanmadı. Hükümet politikası medyayı ve ifade özgürlüğünü destekler ancak hükümet içindeki bazı çevreler kişisel çıkarlarını korumak için ifade özgürlüğünü kısıtlamaya çalışmaktadır.”

AFG3: “Gazetecilik mesleği ile ifade özgürlüğü arasındaki ilişki çok yakındır ve birbirini gereklidir. Bir ülkede gazetecilik varsa ama ifade özgürlüğü yoksa gerçekler asla halkın kulağına ulaşmayacaktır.”

AFG4: “Bence ikisi arasındaki ilişki önemli, ifade özgürlüğü için iyi bir gazetecilik olmalı ve iyi gazetecilik için ifade özgürlüğü olmalı. Yani şu anda aralarında bir bağlantı var bu bağlantıyı anlamamız gerekmektedir.”

AFG5: “Gazetecilik tüm dünyada bir meslek olarak kabul edilmekte olup, özellikleri arasında düşünce ve ifade özgürlüğü yer almaktadır. Birincisi gazeteciliğin profesyonel olması, ikincisi ise iyi haber, rapor ve röportaj üretmek ve özgür bir ortamda yayın yapmak için ifade özgürlüğüne sahip olmalıyız.”

İfade özgürlüğünün belirlenmesinde 3 katılımcı hükümetin büyük bir rolü olduğunu belirtmiştir. Çünkü her şey hükümet tarafından belirlenir ve hükümet tarafından kontrol edilmektedir. Yasalar, düzenlemeler ve diğer bazı serbest piyasa kuralları ve düzenlemeleri hükümet tarafından belirlenir. 2 katılımcı gazeteci, demokratik ülkelerde serbest piyasanın hükümetten daha büyük bir rol oynadığına inanmaktadır. Çünkü onlara göre demokratik ülkelerde her şey büyük şirketlerin veya serbest piyasanın beğenisine göre, yani bu şirketler devlete kendi çıkarları için politika veriyorlar ve hükümet şirketin talebini kabul etmek zorunda kalır. Çünkü devlet büyük şirketlerden daha fazla vergi toplar. Bu konuda gazetecilerin de görüşleri alındı ve şu şekilde görüşlerini dile getirdiler:

AFG1: “Tüm programlarda ifade özgürlüğü var ama konukların muhafazakarlığı ayrı bir konudur. Bana göre hükümet belirleyicidir.”

AFG2: “Hem serbest piyasa hem de hükümet çok belirleyici bir role sahiptir. Hükümete karşı çıkanları bile televizyon tartışmalarında görüyoruz. Bu kişiler büyük şirketlerin başında oldukları için her şeyi sermayenin gücüyle yapıyorlar ve devlet hepsini kabul etmek zorundadır”.

AFG3: “Bence gazeteciliğin belirleyici rolü daha fazla hükümet ve daha az serbest piyasa çünkü tüm piyasa faaliyetleri devlet tarafından kontrol edilmektedir.”

AFG4: “Serbest piyasa, demokratik bir hükümet sisteminde önemli bir rol oynar ve böylece medyayı boyun eğdirmek istiyor”.

AFG5: “Hükümet, ifade özgürlüğünün belirlenmesinde büyük bir role sahiptir, çünkü tüm yasalar hükümet tarafından çıkarılmakta ve hükümet tarafından izlenmektedir”.

3 katılımcı gazeteci, Afganistan'daki hükümetin ve halkının ifade özgürlüğüne değer verdiğini söylemiştir. Bir katılımcının dediği gibi, ifade özgürlüğünü korumak için birçok yasa çıkarılmıştır. Ancak sorun şu ki, bazı hükümet yetkilileri yolsuzluklarını ifade özgürlüğü yoluyla ifşa etmek istememektedir. Başka bir şey de, bu durumda yasaların onlar üzerinde uygulanmaması söz konusudur. Katılımcılar, mevcut hükümetin ifade özgürlüğüne, önceki Taliban, Mücahidler ve Komünist hükümetlerden daha fazla önem verdiğini ifade etmişlerdir. Yani herkes özgürce konuşabilir ve görüşlerini ifade edebilir. Ancak geçen sayfalarda tartıştığımız gibi, önceki hükümetler ifade özgürlüğünü ciddi şekilde kısıtladı. Başka bir katılımcı ise, ifade özgürlüğünün mevcut hükümetin çıkarına olduğunu söylemiştir çünkü çoğu medya kuruluşu Taliban, İŞİD ve diğer terörist gruplara karşı yayın yapmaktadır. Yani Afganistan'da ifade

özgürlüğünü kısıtlayacak ve ifade özgürlüğünü olumsuz yönde etkileyecek hiçbir yasa çıkarılmamıştır. Ancak Afganistan'daki en yaygın sorunlardan biri, yasaları tam olarak uygulamayan, hükümetin zayıflığıdır. Gazetecilerinin yanıtları şu şekildedir:

AFG1: “Medya Kanunları Afganistan'da yürürlükte olan kanunların çoğu sadece kağıt üzerinde kalmaktadır, birçok yasa uygulanmıyor. Çoğu durumda, bu yasalar kolluk kuvvetleri tarafından da ihlal edilmektedir. Medya kanunu da öyle, uygulandığında Basın Kanunu'na katılıyorum. Örneğin medya hukuku ile ilgili bir diğer sorun da gazetecinin iş garantisinin olmasıdır.”

AFG2: “Afganistan'ın bilgiye erişim ve ifade özgürlüğü konusunda eşi benzeri görülmemiş bölgesel kanunları var, ancak sorun bu, yasaların büyük ölçüde göz ardı edilmesi.”

AFG3: “Evet, Afganistan'da hem hükümet hem de halk ifade özgürlüğü istiyor. Ancak Afgan hükümetinde, olumsuz davranışlarının medya tarafından eleştirilmesini kabul etmeyen çok sayıda yetkili var.”

AFG4: “Bence insanlar bunu istiyor ama hükümet yetkilileri onlara yeterince ifade özgürlüğü vermiyor ve ihanetlerini gizli tutmak istiyorlar.”

AFG5: “Mevcut hükümet, ifade özgürlüğüne her zamankinden daha fazla değer veriyor .Çünkü medya hükümetin çıkarına olduğu için Taliban'a ve terörist gruplara karşı yayınmaktadırlar”.

3.1.2. Medya Kuruluşları Arasında Düşünce Ve İfade Özgürlüğü Açısından Farklar

Gazete ve televizyon haberleri arasında 4 katılımcı gazeteci bir fark olmadığını belirtmişlerdir. Her ikisinin de amacı, mesajı ve bilgiyi insanlara iyi ve özgür bir şekilde

iletmektedir. Televizyonda veya gazetede sansür olursa veya özgürlükleri kısıtlanırsa televizyon ve gazete gerçekliğini kaybeder ve haber ticari bir reklama dönüşebilir. Bir katılımcı da gazete yazı işleri müdürünün gazete metnini daha sık sansürlediğini söylemiştir. Ancak televizyonda bazı programlar canlı yayınlanmaktadır. TV ve gazete haberleri teknik olarak biraz farklı ama amaç ve özgürlük açısından benzerdir. Başka bir katılımcı, gazetecinin ister televizyonda ister gazetede olsun, ifade özgürlüğünü göz önünde bulundurarak yayın yapmasının çok önemli olduğunu söylemiştir. Ona göre gazete ve televizyon haberleri arasında hiçbir fark olmadığı, ancak her ikisinin de özgürce faaliyet göstermesi gerekmektedir. Haberin iyi üretilmesi ve mesajın insanlara doğru bir şekilde ulaşması için haber oluşturmakta ve yayınlamakta özgür olmalıdır. Bunu açıklığa kavuşturmak için katılımcıların yanıtlarını da alıyoruz:

AFG1: “Bence meslek açısından bir fark yok. Ama teknik olarak farklı olabilir”.

AFG2? “Evet bir fark var. Gazetecilerin güvenliği dikkate alınmazsa gazetede sansür vardır. Belki televizyonda bile sansürün yolu açıktır.”

AFG3: “İfade özgürlüğü açısından televizyon haberleri gazete haberlerinden daha özgürdür. Televizyon haberleri canlı olarak yayınlanır ve bu bazen insanlar için çok önemlidir. Ama gazeteye bakarsanız uzun bir kontrol sürecinden geçer ve ardından yayınlanır. Mesaj açısından televizyonun gazeteden daha önemli bir rol oynadığını düşünüyorum.”

AFG4: “Bir gazeteci olarak hem gazetelerde hem de televizyonda çalıştım. Gazete haberleri genellikle yönetim tarafından düzenlenir ve sansürlenir. Ama çoğu zaman televizyonda canlı yayınlanıyor. Yani televizyon haberleri ifade özgürlüğü açısından çok fazla sansürlenmiyor.”

AFG5: “Bence ikisi de aynı olacak çünkü ikisinin de amacı aynı. Mesajı insanlara ulaştırmak için TV haberi ya da gazete haberi doğru yayınlanıyorsa bence hiçbir fark yok.”

Afganistan'da televizyon veya radyoda özgür tartışma programlarını açıklayan 5 Katılımcı, Afgan medyasında insanların görüşlerini özgürce ifade edebilecekleri özgür tartışma programları olduğunu söylemiştir. Bu tür programlar Afganistan'da geniş bir izleyici kitlesine sahiptir ve televizyonlar için iyi bir gelir kaynağıdır. Bir katılımcı, yalnızca kapitalistlerin veya devlete yakın olanların televizyonda özgür tartışma yapmasına izin verildiğini kaydetmiştir. Başka bir deyişle, adalet onlara göre yapılmaz. Özgür tartışma programı dengesini gözetmek gazeteciliğin en önemli ilkelerinden biridir. Tam tersine, başka bir katılımcı ise Taliban ve İŞİD ideologlarının bile zaman zaman tartışmalara katıldığını söylemiştir.

Soru, bu özgür tartışma programının Afganistan'da neden bu kadar önemli olduğu ve neden bu kadar çok insanın hoşuna gittiği ve TV kanallarının çoğunun onu günlük listelerine dahil ettiğidir? Bunun iki nedeni var: Birincisi, tüm bağımsız ve özel TV kanalları bu tür programlarda daha fazla reklam yayınlamakta ve iyi gelir elde etmektedir. İkincisi, bu programlara katılanlar çoğunlukla Afganistan'da demokrasiyi geliştirmek ve gelecekte demokratik bir Afganistan yaratmak isteyen demokrasi yanlısı kişilerdir. Bu nedenle, hükümet bu tür bireylerle aynı fikirde ve genellikle hükümetle bu şekilde bir ilişkisi vardır. Bu tür programlara katılan parti üyelerinin çoğunun devlette çıkarı vardır. Kendi çıkarları için devleti savunmak zorunda kalmaktadırlar. Sadece Taliban, İŞİD ve diğer bazı terörist grupların hükümette payı yoktur. Afganistan'daki katılımcı gazeteciler şöyle söylemiştir:

AFG1: “Tüm programlarda ifade özgürlüğü var ama konukların muhafazakarlığı ayrı bir konudur. Örneğin, bir hükümet temsilcisi bir programda katılıyorsa, kendi

topraklarında ifade özgürlüğünün hükümet çıkarlarının korunması anlamına geldiğine, temsilci muhalefet adına katılıyorsa ifade özgürlüğünün hükümeti eleştirmek anlamına geldiğine şüphe yoktur.”

AFG2: “Hükümete açıkça karşı çıkanlar bile görüşlerini televizyondaki tartışmalarda dile getiriyor. Ancak Taliban'ın elindeki bölgelerde durum böyle değil. Taliban hala ifade özgürlüğüne şiddetle karşı çıkıyor.”

AFG3: “Afganistan'daki çoğu özel ve bağımsız TV kanalları Lemar, Tolo News, Shamshad politikacıların, parti üyelerinin, milletvekillerin ve hatta sivil toplum aktivistlerinin gelip özgürce katıldığı "Sıcak Tartışma" programı gibi özgür tartışma programları sunmaktadır. Bu tür özgür tartışmaların ayrıca daha fazla hayranı ve izleyicisi vardır. Afgan Ulusal Radyo ve Televizyonu'nun (RTA) da “Masir” adında farklı kesimlerden insanların tartışmalarını sağlayan bir programı vardır.”

AFG4: “Bence özgür tartışmalar var ama kim katılıyor biri şirket müdürü gibi yatırımcı olan veya iş adamı olan bir programa davet ediliyor. İkincisi, devlete yakın olan veya ideolojik olarak devlet ve demokrasi savunucusu olan kişilerin katılma olasılığı daha yüksektir. Yani adalet, gazetecilikte önemli bir ilke olduğu için saygı duyulmaz ve tek taraflı olarak yargılanır.”

AFG5: “Sıcak Tartışma, Siyah Beyaz, Masir, Açık Sabah, Perdenin Arkasında, Hakikatlar gibi televizyon ve radyoda tartışılan daha fazla programlar var. Çoğu özel TV kanalları tarafından yapılıyor. Bu özgür tartışma programların ilk amacı kar ve gerçektir. Bu tartışmalar Afganistan'da popüler hale getirmek ve daha fazla izleyiciye sahip olmak içindir. Bu nedenle özel TV için iyi bir pazardır. ve bu programlardan çok kar almaktadır. Bu tartışmalarda bir reklamın fiyatı 100 ile 400 arasındadır.”

3.1.3. Yasal Düzenlemelere Dair Bilgi Düzeyi

Afgan yasaları ve düzenlemeleri kapsamında ifade özgürlüğü, önceki hükümetlerden daha iyidir. Ancak demokratik bir ülke için yeterli değildir. 5 katılımcı gazeteci, ifade özgürlüğünün mevcut tüm Afgan yasalarında yer aldığı konusunda hemfikirdir. Afgan Anayasasının ifade özgürlüğü ile ilgili 34. Maddesi, ve Basın Kanunu, Kitle İletişim Kanunu, Bilgiye Erişim Kanunu ve diğer düzenlemelerdir. İfade ve gazetecilik özgürlüğünün de engellendiği Afganistan'da, bazı maddelerin birbiriyle sorunlu olduğu bir kanun çatışması vardır. Kanun, belirli kurum ve birliklerin yetkilerini sınırlandırmaktadır. Bunların hepsi kanunda dikkate alınmamış şeylerdir.

Bu dönemde Afganistan'da hem gazeteciler hem de medya sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. İfade özgürlüğü demokratik bir ülkenin insanları için en önemli ilkedir. Afganistan'da durum iyi değil ve bazı gruplar hükümete karşı savaşmaktadırlar. Böyle bir durumda sadece ifade özgürlüğü değil, halkın genel hayatı da tehlikededir. Ne yazık ki, savaş her şeyi etkilemektedir. Gazetecilerden gelen yanıtlar ise şöyledir:

AFG1: “Evet biliyorum ifade özgürlüğü için kanunlar çıkarılmış. Afgan anayasası, Basın Kanunu, Bilgiye Erişim Kanunu bunu vurguluyor ki, Afganistan'da ifade özgürlüğü korunmalıdır ve tüm Afganlar görüşlerini özgürce ifade etme hakkına sahiptir.”

AFG2: “Bence ifade özgürlüğü yasaları var ama kimse yasayı kabul etmiyor ve her şeyi kendi başına yapıyor. Ancak medya ile paylaşılmayan bazı sorunlar var. Örneğin, hükümetin açıklığa kavuşturması gereken Taliban ve hükümet arasında barış konusunda belirsizlikler var. Hükümet bilgi saklamadığını söylese de, bazı durumlarda hükümet sözcüleri medyadan kaçıyor ve bilgileri medyayla paylaşmıyor.”

AFG3: “Afgan yasalarında ifade özgürlüğü var, ancak uygulamada hükümet yetkilileri ifade özgürlüğüne değer vermiyor. Mevcut hükümetin en büyük sorunu yasayı uygulamamasıdır.”

AFG4: “Afganistan'da ifade özgürlüğü ilgili konular var, ancak bazı teknik sorunları da olan vardır ve bazı maddeler birbiriyle çelişmektedir. İkinci konu ise şimdi kadar Afganistan'da sosyal medya için hiç bir kanun çıkmadı. Herkes sosyal medyada istediğini yazıp paylaşabilir. Taliban, İŞİD ve diğer terörist gruplar bile sosyal medyayı kullanmaktadır. Bence bu yasal özgürlük değil aksine yasa uygulanmıyor.”

AFG5: “Afganistan’ın hükümeti demokratik bir hükümettir ve anayasa Loya Jirga tarafından onaylanmıştır. Basın yasasının parlamento tarafından onaylanmasının yanı sıra, bu yasalar ifade özgürlüğüne özel bir yer vermektedir. Ancak Afganistan'daki sorun şu ki, bazı insanlar kendilerini yasaların üstünde görüyor ve yasalara hiç uymuyor. Afganistan'da ifade özgürlüğünün önünde büyük bir engel haline gelen bazı terörist gruplar var. Diğer bir konu ise yasa tam olarak uygulanırsa ifade özgürlüğüne daha çok yer açılacağını düşünüyorum.”

3.1.4. Afganistan'da Gazeteciler ve Otosansür

Afganistan'da medyada çalışan 4 gazeteci, çalışmaları sırasında sansür ve otosansürle karşılaştıklarını söylemiştir. Hükümet yetkilileri, gazetecilere rapor ve haberlerde belirli konulara yer vermemeleri için baskı yapmaktadır. Sansür, Afganistan'ın önceki hükümetlerinde, mevcut hükümetten daha yaygın bir sorundur. Bir katılımcı, otosansürün kendisinin medya politikasına ve gazetecilerin mesleğe ne kadar sadık olduklarına ve nasıl şeffaf ve dürüst bir şekilde yayın yapabileceklerine bağlı olduğunu söylemiştir. Bununla birlikte katılımcı, medyayla çalışarak televizyon ona yardım etmekte ve çoğu zaman haber yaptığımızda sansür uygulanmadığını ifade

etmiştir. Böylece bazı medya kuruluşları ve gazeteciler güvenilirliklerini kaybetmek istememektedir.

Unutulmaması gereken bir nokta da, haberleri, raporları ve röportajları sansürleyen veya gazetecileri baskı altında olan medya kuruluşlarının çok zayıf olma eğiliminde olmalarıdır. İzleyiciler ve dinleyiciler de düşüktür. Medya rekabetçi pazarının şu anda çok sıcak olduğunu bilinmekte. 1 katılımcı sansür olmadığını belirterek. Afgan Anayasası ve Basın Kanunu, medyanın sansürsüz olarak özgürce faaliyet göstermesine izin verdiğini ifade etmiştir ancak yolsuzluğa karışan bazı hükümet yetkilileri, ihanetin ortaya çıkmasını istemeyerek medya gazetecilerine otosansür yoluyla gerçek sorunları ele almaları için baskı yapmaktadırlar. İşte Afgan gazetecilerin yanıtları:

AFG1: “Evet var, çalışırken birkaç kez sansür ve otosansürle karşılaştım. Afgan medyasından memnun değilim, bu yüzden Afgan medyasında çalışmak çok tehlikeli bir iş. Bu mecrada iş garantisi ve hayat garantisi yoktur.”

AFG2: “Ne yazık ki çoğu medya kuruluşu henüz profesyonelleşmedi, iş yapan çoğu medya kuruluşu bariz şekillerde gelir elde ediyor. Medyanın geri kalanı ne yazık ki partizan, etnik ve profesyonellikten uzak. Ancak yasa, medyanın sansürsüz yayın yapmasına izin veriyor, yani yayın yapmadan önce herhangi bir hükümet kaynağına göstermek zorunda değiliz. Ancak sorun şu ki, çoğu devlet medyasında sansür var. Devlete zarar veren haberler hiçbir zaman yayımlanmamaktadır. Kamu yararını dikkate alan konular genellikle sansürlenmektedir. Özel ve bağımsız medyaya bazen hükümet yetkilileri tarafından, kendi içinde sansür anlamına gelen yayınlarda değişiklik yapması için baskı yapılır.”

AFG3: “Evet, Ben de işim sırasında bununla karşılaştım. Herat Gümrüğüne rapor vermeye gittim. Herat Gümrüklerinde meydana gelen yolsuzlukları rapor etmek istedim. Ama üzerimdeki baskı, rapordaki bazı konuları yayınlanmamış olmamdı. Hatta bir yetkili tarafından uyarıldım. Hayatımı korumak için raporda değişiklik yapmak zorunda kaldım.”

AFG4: “Bence bu gazeteciye ve medyaya ne kadar özgürce faaliyet gösterebileceklerine bağlı. Henüz karşılaşmadım. TOLO News ile çalışıyorum ve doğru olan her şeyi haber yapıyorum. Televizyon ofisimiz büyük ölçüde bizimle işbirliği yapıyor. Yayınlarımızın güvenilirliğini zedelemek istemiyoruz.”

AFG5: “Sansür yok, sadece otosansür var. İhanetleri nedeniyle yayıncılara kendileri hakkında haber ve raporu yayınlamamaları için baskı uygulayanlar var ama hükümet medyaya daha fazla özgürlük verdi ve destekliyor.”

3.1.5. Gazeteciler ve Bilgi Kaynaklarına Erişim:

Afganistan'daki gazetecilerin uzun zamandır bilgiye erişim ve sorunlarla karşı karşıya olduğu bilinmektedir. Sadece mevcut hükümetin değil, önceki hükümetlerin de bilgiye erişimle ilgili herhangi bir kanunu yoktu. Afganistan'da ilk kez hükümet Bilgiye Erişim Yasası'nı onayladı. 5 Katılımcı çalışmaları sırasında bilgiye erişimde zorluk yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Onlara göre Hükümet yetkililerinin gazetecileri çok ciddiye almadıklarını ve bilgiler zamanında verilmemektedir. Bir Katılımcı da yönetim ve bilgileri iki kısma ayırdı. 1: Sivil Kurumlar, Kamu hizmetleri sunan tüm bakanlıklar, bölümler ve diğer bölümler gazetecilere bilgi sağlamaktadır. 2: Askeri kurumlar bilgi vermek konusunda daha ciddi davranmaktadır ve çoğu zaman gazetecilere bilgi vermemektedirler.

Ayrıca, 2014 yılında Afganistan'da Bilgiye Erişim kanunu kabul edildi. Kanuna göre tüm resmi, gayri resmi ve sivil toplum kuruluşları medya ile bilgi paylaşmakla yükümlüdür. Bununla birlikte, kanunun uygulanmasında sıkıntılar vardır ve hükümet yetkilileri genellikle bunu uygulamamaktadır. Bunun yerine kendi çıkarları için medyayla bilgi paylaşmak istememektedirler. Afganistan medyasının ve gazetecilerinin en büyük sorunu da budur. Bilgi zamanında alınmadığında yayınların zayıf ve problemlili olması doğaldır. Gazetecilerin bilgiye erişim konusundaki bakışları şudur:

AFG1: “Evet, bilgiye erişimle ilgili bir kanun var, ancak çoğu durumda hükümet, medyaya ve gazetecilere bilgi sağlamaz. Hükümet yetkilileri tarafından defalarca bilginin gizliliğiyle karşı karşıya kaldım ve bana bilgi vermeyi reddettiler.”

AFG2: “Bu bilgiye erişme yasalar var, ama bazı çevreler bunları uygulamada sorun yaratıyor.”

AFG3: “Evet bu sorunu defalarca yaşadım, bir devlet kurumundan bilgi istediğimde onlar bilgi vermiyorlar. Ancak, Afgan Anayasası ve Bilgi Erişme kanunu, tüm kurumların gazeteciler ve medya ile bilgi paylaşması gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır”.

AFG4: “Bence devlet kurumlarından aldığımız iki tür bilgi var: Birincisi, kamu hizmeti veren. Bu kurumlar genellikle medya ile bilgi paylaşıyorlar, geldiğimde bana bilgi vermektedir. İkincisi: Askeri yönetim ile ilgili kurumlarda bilgi almak çok zordur, askeri personelin gazetecileri çok ciddiye alıyor ve zamanında bilgi vermiyor. Sadece konu onların ilgi alanına giriyorsa veya onlar için propaganda ise bize bilgi veriyor.”

AFG5: “Evet kanun var ama bilgi alamıyorum, çoğu zaman devlet kurumu bilgi vermekten kaçıyor. Afgan gazetecilerin için en büyük sorunu budur. Eski Cumhurbaşkanı Hamid Karzai döneminde bile bilgiye erişim kanunu yoktu.”

3.1.6. Düşünce ve İfade Özgürlüğünü Geliştirmek

Katılımcı gazetecilere göre Afganistan'da ifade özgürlüğü vardır ama gazeteciler ve medya için de sorunlar da vardır. Bir katılımcı Afganistan'ın ifade özgürlüğünün komşu ülkelere göre daha iyi olduğunu belirtmiştir. Çok fazla kısıtlama yoktur, gazeteciler bilgi toplayıp yayınlatabilir. Devletin olumsuz eylemlerini eleştirmektedir. Bir diğer katılımcı ise ifade özgürlüğü olduğunu ancak Afganistan'ın ifade özgürlüğü ve gazeteciler için hala dünyanın en tehlikeli ülkesi olduğunu söylemiştir. Gazeteciler genellikle terörist ve savaş durumu nedeniyle öldürülmektedir. Buna bağlı olarak Afganistan'daki çoğu gazeteci 2020 yılında çeşitli terör saldırılarında öldürüldü. Hatta bazı gazeteciler Afganistan'ı terk edip diğer ülkelere yerleşti.

Bir katılımcı ise bu dönemde insanlar Afganistan'ın Cumhurbaşkanı ile yüz yüze görüştiklerini ve sorunlarını paylaştıklarını söylemiştir. Ancak bunun önceki hükümetlerde mümkün olmadığını ifade etmiştir. Böyle insanlara hak vermek ve Cumhurbaşkanı eleştirmek ifade özgürlüğü demektir. Aslında Afgan televizyonlarında özgür tartışma programları vardır. Cumhurbaşkanı için bile karikatür yapılmakta ve eleştirilmektedir. Ancak bir katılımcı Afganistan'da adalet olmadığını, hükümete yakın veya demokratik zihniyete sahip kişilerin medyada özgürce konuşabileceğini belirtmiştir. Bu çerçevenin dışında kalanlar için ifade özgürlüğü bir hapisaneyeye dönüşmektedir. Mesele şu ki, Afganistan'daki kanun herkes için aynı değildir. İşte gazetecilerin cevapları şunlardır:

AFG1: “Genel olarak Afganistan'da diğer komşu ülkelerden daha fazla ifade özgürlüğü var. Hükümet kişilerin doğrudan konuşmalarına müdahale etmiyor, ama daha önce de belirttiğim gibi bazı durumlarda ifade özgürlüğü ihlali sayılan olaylar yaşandı.”

AFG2: “Afganistan'da ifade özgürlüğü ne iyi ne de kötü. Afganistan gazeteciler için hala küresel bir tehdittir ve maalesef medya faaliyetleri üzerinde büyük etkisi olmuştur”.

AFG3: “Bu yeni dönemde Afganistan'da ifade özgürlüğü var. Çünkü cumhurbaşkanıyla çok ciddi bir şekilde konuşan sıradan insanların örneklerini sık sık görüyorum. Ve çoğu zaman sıradan insanların hükümeti eleştireceğini duyar ve bu ifade özgürlüğüdür. Öte yandan, eğer Taliban hakkında bir şey söylüyorsanız onların tavrını hükümeten daha farklıdır...”

AFG4: “Bir gazeteci olarak benim genel yorum, Afganistan'da ifade özgürlüğü olduğu yönünde ancak ifade özgürlüğünü ve gazetecileri engelleyen sorunlar da var.”

AFG5: “Devlete yakın olanlar veya demokratik zihniyete sahip olanlar için özgürlük var ama bu iki çerçevenin dışında kalanlar için ifade özgürlüğü bir hapisane oluyor. Ama kanun herkes için aynı olmalıdır.”

Afganistan'da ifade özgürlüğünü güçlendirmek için ne yapılmalı?

5 katılımcı ise bazı alanlarda değişiklik olması gerektiği söylemiştir. Mesela Basın kanunu, Kitle İletişim Kanunu, Bilgiye Erişim Kanunu ve bazı zayıf düzenlemeler gibi sorunların hepsinin ele alınması gerekmektedir ve gelecekte kanunların birbiriyle çelişmemesi için yeni kanunlar çıkarılacaktır. Gazetecilerin haklarını savunmaları için yeni bir gazeteci sendikası kurulmalıdır.

Ancak Afganistan'da faaliyet gösteren birkaç resmi ve gayri resmi kurum bulunmaktadır. Ama çoğu zayıftır. Örneğin, “Nai Ofisi”, “Gazeteciler Cemiyeti”, “Gazetecileri Tanıtma Fonu”, bu organların kanun önünde yargı yetkisi yoktur. Bir katılımcı ayrıca gazeteciliğin ve medyanın profesyonel olması gerektiğini ve medyada işe alınanların gazetecilik ilkelerine bilen olması gerektiğini söylemiştir. İfade

özgürlüğünü olumsuz etkileyen sebeplerden biri de budur. 2 katılımcı ise en önemli şeyin kanunun uygulanması olduğu, yani ifade özgürlüğünü ve gazetecilerin haklarını geliştirmek için çıkarılan kanunların hayata geçirilmesi gerektiği görüşündedir. Ayrıca Afganistan'da sosyal medya için hiç bir kanun yoktur ve bir kanun çıkarılması gerektiğini söylemiştir ve tüm sosyal medya faaliyetleri kanunlar çerçevesinde yapılmalı, bu sebeple sosyal medyada her zaman insanlara hakarete uğramaktadır. Çünkü suçlu için bir kanun ve ceza öngörülmemiştir. Bu sorunlar sosyal medya sistemini büyük ölçüde bozmuştur.

Bir katılımcı, insanların görüşlerini özgürce ifade edebilmeleri için Afganistan'ın ceza kanununun yumuşak olması gerektiğini söylemiştir ve hükümetin olumsuz faaliyetlerini korkmadan eleştirmek için bunun olmasını savunmuştur. Afganistan'da gazetecilik mesleği son yıllarda daha tehlikeli hale gelmiştir. Taliban, İŞİD ve diğer bazı terörist gruplar gazetecilere saldırmakta ve son yıllarda daha fazla gazeteci öldürülmektedir. Hükümet, gazetecilerin yaşamlarına özel önem vermelidir. İfade özgürlüğünün kısıtlanmaması için gazetecinin faaliyetlerini güvenle yürütmesi gerekmektedir.

AFG1: “Bence hükümet her şeyden önce yasayı uygulamak için ciddi adımlar atmalı ve gazetecileri koruyan bir teşkilat kurmalı ve onları güçlendirmelidir. Medya kanununda ve bilgiye erişim kanununda değiştirilmesi gereken ve yeni bir kanun çıkarılması gereken bazı sorunlar var. Medya faaliyetleri yasalara uygun olarak izlenmeli, iyi işleyen medya kuruluşları ödüllendirilmeli, ulusal çıkarlara aykırı yayın yapanlar cezalandırılmalıdır.”

AFG2: “Medya denetimi hükümetin kontrolü dışında olmalıdır. Çünkü hükümet medyayı her zaman kendi çıkarları için kullanır. Afganistan'daki tüm medya Bilgi ve

Kültür Bakanlığı tarafından kontrol ediliyor, bunun doğru olacağını düşünmüyorum. Bağımsız bir kurum oluşturulmalıdır. İkincisi, yasanın uygulanması gerekir.”

AFG3: “Afganistan'daki en büyük sorun profesyonel gazetecilerin olmaması yani çoğu medya kuruluşunun profesyonel olmayan insanları istihdam etmesidir. Kanuna göre basın kanununda değişiklik yapılmalı, profesyonel gazeteci olmayan bir kişinin medyada çalışmasına izin verilmemelidir”.

AFG4: “Bence kanun uygulama en önemlidir. İkinci gazetecilerin sendikası güçlendirilmelidir.”

AFG5: “Afganistan'da ifade özgürlüğü gazetecilere garanti edilmelidir. Sorunlu yasalar yenilenmeli, sert yasalar gevşetilmeli ve gazetecilerin hepsi profesyonel olmalıdır. Gazetecilerin haklarını savunmaları için gazeteciler için düzenli bir sendikası oluşturun. Yasayı çiğneyen ve ifade özgürlüğünü engelleyen yetkililer, yasalarca ağır şekilde cezalandırılmalıdır. Tüm kurumlarda bilgiye erişim için medya ile zamanında bilgi paylaşmak üzere sorumlu bir kişi atanmalıdır. en önemli konu, yasanın uygulanması gerektiğidir.”

Genel olarak, Afganistan'daki gazeteciler için düşünce ve ifade özgürlüğü önceki hükümetlerden daha iyidir. Ancak bilgiye erişim kanun, Yasaların uygulanması ve ifade özgürlüğünü sansürleyen hükümet yetkilileri sorunlar vardır. Ayrıca Afgan gazeteciler için en tehlikeli terörist gruplar, gazetecilere saldıran ve çok sayıda kişiyi öldüren Taliban'dır. Bunlar Afganistan'da ifade özgürlüğünü olumsuz yönde etkileyen faktörlerdir.

Sınır Tanımayan Gazeteciler Örgütüne göre Afganistan, 2018'de gazeteciler için dünyanın en tehlikeli ülkesiydi. Geçen yıl ülkede en az 16 medya çalışanı hayatını kaybetti. Yaklaşık bir yıl önce Kabil'deki çifte saldırılarda bunlardan sadece 9

öldürüldü. Afganistan, örgütün son sıralamasında üç sıra gerileyerek 121. sırada yer almaktadır.³⁴ Ve Afganistan 2021 Dünya Basın Özgürlüğü Endeksi'nde 180 ülke arasında 122. sırada olduğunu ve gazeteciler için en ölümcül ülke olmaya devam ettiğini bildirdi³⁵.

³⁴ <https://www.dw.com/fa-af/%DA%AF%D8%B2%D8%A7%D8%B1%D8%B4%DA%AF%D8%B1%D8%A7%D9%86-%D8%A8%D8%AF%D9%88%D9%86-%D9%85%D8%B1%D8%B2>

³⁵ http://www.dailyafghanistan.com/national_detail.php?post_id=156256

SONUÇ

İfade özgürlüğü temel insan haklarından biridir. Birleşmiş Milletler Şartı'na göre dünyanın her yerinden insanlar ifade özgürlüğünden yararlanmalıdır. Farklı ülkelerin ifade özgürlüğü için farklı kanunları olduğundan, her ülkenin ifade özgürlüğü için kendi hükümet politikası vardır. Demokratik bir hükümet sistemine sahip olan ülkelerde ifade özgürlüğüne daha fazla önem verilmektedir. Ancak bazı ülkelerde ifade özgürlüğü doğrudan ve dolaylı olarak kısıtlanmıştır.

Araştırmada Afganistan'da Basın Özgürlüğünün Gelişimi Ve Medyanın Güncel Durumu konusuyla ilgili tartışılmaktadır. Ayrıca araştırmada Afgan basınının tarihsel sürecine, medya kanunlarına, kanun değişikliklerine, medyanın güncel durumuna, ifade özgürlüğüne, Afganistan'da medyanın yapısına ve gazetecilerin görüşlerine, medyada ideoloji, sansür ve diğer bazı konular incelenmiştir. Araştırmada gazetecilerin bakış açısından ve yürürlükteki kanunlardan, basında ve ifade özgürlüğünde bazı benzerlikler ve farklılıklar bulunmuştur. Sonuç kısmında bu benzerlik ve farklılıklar ifade edilmiştir. Öncelikle mevcut durumu ve gazeteciler başkış açısından tartışılmaktadır ve ardından benzerlikleri ve farklılıkları tarihsel olarak farklı dönemlerde açıklayacağız.

Afganistan'a baktığımızda yeni Afganistan İslami Cumhuriyeti, 2001 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin desteğiyle kurulmuştur. 2004 yılında Afganistan'ın sekizinci yeni Anayasası kabul edilmiştir. Demokrasi ilkesinden hareketle ifade özgürlüğüne karşı daha hoşgörülü bir tavır seçilmiş ve ifade özgürlüğüne ve basına özel önem verilip medyanın özgürce çalışmasına izin verilmiştir. İfade özgürlüğü, Afganistan basın tarihinin en görkemli dönemi olarak kabul edilmektedir. Afganistan Anayasasının 34. Maddesine dayanarak hazırlanan Kamu Medyası Kanunu 2005 yılında çıkarılmıştır. Bu kanunun yürürlüğe girmesiyle basın terimi medya olarak yeniden

alandırıldı ve Anayasa'nın 50. Maddesinde ilk kez bilgiye erişim hakkı güvence altına alınmıştır.

İlerlemeye rağmen Afganistan'ın basın ve ifade özgürlüğünde yasal, teknik, siyasi engeller ve güvenlik engelleri ile birlikte Taliban ve İŞİD'in gazetecilere yönelik saldırıları, medyaya yönelik saldırılar gibi sorunlar da söz konusudur. Afganistan'da medyayı ve ifade özgürlüğünü rahatsız eden şey hükümet yetkililerinin gazetecilere kötü davranışlarda bulunmasıdır. Bununla birlikte Afgan Anayasasına ve Kamu Medya Kanununa göre hiç kimsenin medyayı sansürleme hakkı yoktur. Ancak bazı hükümet yetkilileri kendi kişisel çıkarları için medya kuruluşlarını sansürlemektedir.

Anayasanın 154. Maddesinde sadece “ Olağanüstü Hal” durumunda medyaya ve ülke vatandaşlarına kısıtlama getirilmektedir. Bu nedenle bilgiye erişim hakkı, Afgan Anayasasında temel bir hak olarak kabul edilmektedir. Bilgiye erişimle ilgili ilk kanun 2014 yılında hazırlanmış ve yürürlüğe girmiştir.

Afganistan'da gazetecilere saldırılması ve öldürülmesi genellikle teröristler tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu durumda Afganistanlı gazetecilerin medya ve ifade özgürlüğü için büyük bir engeldir. Bu saldırıları yapan terörist gruplardan biri de İŞİD'dir. Medyanın demokratik bir ortamda özgürce işlemlerini istememektedir. Ayrıca İŞİD defalarca televizyon kanallarına saldırdı ve Afganistan'da birçok yerinde ifade özgürlüğüne aykırı olan teröristler tarafından yüzlerce gazeteci öldürülmüştür.

Afganistan medyasının mevcut durumu nicelik olarak iyidir. Resmi rapora göre, 1038'den fazla basılı yayıncı, 150 devlet ve özel televizyon vardır. 250 civarında radyo istasyonunun yanı sıra 10 haber ajansı vardır.

Afganistan'da medyanın yapısı ve finansmanı, diğer ülkelerden çok farklıdır yani bazı ülkelerde özel şirketler tarafından kontrol edilmektedirler ve ellerinde daha fazla

medya vardır ancak Afganistan'daki özel şirketler henüz bu alana fazla yatırım yapmadılar. Afgan medyasının yapısı; Devlet Medyası, Parti Medyası, Bağımsız Medya, STK medyası, Afganistan için uluslararası medya BBC, VOF gibi farklılık gösteren ve farklı kaynaklardan finanse edilen medyalardır. Bu medyaların ideolojik olarak üç tür ideolojisi vardır: İslamcılık, Demokrasi ve Komünizm. Ayrıca Afganistan'da dijital ve sosyal medya da gelişmiştir. 2021 yılında yayınlanan rapora göre nüfusun %18'i internet kullanmaktadır. Bunların %70'i sosyal medyayla haber izlemek ve eğlence için ilgilenmektedir. Afganistan'ın sosyal medya kullanıcıları giderek artmış ve 10 milyon olmuştur. Bu da Afganistan nüfusunun %18 oluşturmaktadır. Bunların %97'si mobil olarak kullanmaktadır. Sosyal medyanın cinsiyete göre ise %18 kadın ve %82 erkek kullanıcısı vardır.

Afganistan'da sosyal medyayı kısıtlayacak veya sansürleyecek hiçbir kanun ve düzenleme bulunmamaktadır. Sosyal medya temsilcileri ve sosyal medya kullanıcıları özgürce faaliyet göstermektedirler.

Tarihsel olarak ülkenin siyasi durumuna ve tarihine bakarsak, Afganistan'ın tarihi çok çalkantılı ve darbelerle doludur. Elbette bu tür ülkede darbe sadece basın için değil insanların yaşamları için bir sorundur. Afganistan'da medya ve basın kanunları ve düzenlemeler daha yumuşaktır.

Ancak Afgan Hükümeti devlete karşı gelen insanlara karşı hareket edemeyecek kadar zayıf değildir. Afgan Anayasası ifade özgürlüğünü güvence altına almakta ve bu durumda hükümetin kendini savunması gerekmektedir. Afganistan'da Cumhurbaşkanlığında ve hükümette partiden farklı kişilerin iktidarda olması söz konusudur. Afganistan'da Cumhurbaşkanlığı partisi olmayan bir kişi tarafından yürütülmektedir.

Afganistan'da medyanın ve gazetecilerin basın hayatı yeni yeni başlamıştır. Afganistan medyası nicelik ve nitelik olarak çok iyi değildir ama özgürlük açısından komşularına göre daha iyidir. Yasalarla ilgili pek çok sorun vardır. Ülkede gazeteciler fazla tecrübeye sahip değildir çünkü bu durum son 20 yılda başlamıştır. Bunların hepsi basın kalitesini, medyayı ve ifade özgürlüğünü olumsuz yönde etkileyen faktörlerdir.

Afganistan'daki gazetecilerin bakış açısından medyada düşünce ifade özgürlüğüne değinecek olursak Afgan gazetecilerin karşılaştığı aynı sorunlardan biri ifade özgürlüğüne bağlı olarak sansür ve çok fazla otosansürdür. Gazeteciler, çalışmaları sırasında sıklıkla otosansürle karşılaştıklarını söylemiştir.

Afgan gazeteciler de Afganistan'daki birçok hükümet yetkilisinin medya faaliyetlerini ve ifade özgürlüğünü sansürlediğini vurgulayarak görev başında otosansürle karşı karşıya kalmaktadır.

Afganistan'da birçok gazetecinin karşılaştığı bir diğer ortak sorun bilgiye erişim eksikliğidir. Bununla birlikte Afganistan'da çoğu zaman resmi yönetim gazetecilere bilgi vermemektedir. Hatta bazı askeri personel bilgi isteyen gazetecilere kötü davranmaktadır. Afganistan'da bilgiye erişme kanunu vardır ancak bunlar uygulanmakta sorunlar ortaya çıkmaktadır.

Afgan gazetecilere göre önemli farklılıklardan biri de ülkede ifade özgürlüğüne ilişkin yasalar vardır ancak bu yasalar arasında birçok farklılık vardır. Örneğin Afganistan'da Basın Kanunu, Kitle İletişim Kanunu, Bilgiye Erişim Kanunu ve düşünce ve ifade özgürlüğüne ilişkin düzenlemeler çok yumuşaktır ve ifade özgürlüğüne değer vermektedir ama öte yandan hükümet yetkilileri medyayı çok ciddiye almamaktadır. Bu da gazeteciler ve ifade özgürlüğü için büyük bir sorundur.

Tezimi yazarken başvurduğum gazetecilerin görüşlerinden yola çıkarak ifade etmeliyim ki Afganistan’da son 20 yılda Hükümetin basın alanında birçok olumlu değişiklik yaptığı görülmektedir. Hükümet tarafından basın ve ifade özgürlüğüne çok değer verilmektedir ancak bu durum Afganistan'ın önceki hükümetlerinde tam tersi olmuş ve ifade özgürlüğü kısıtlanmış ve sansür uygulanmıştır.

İfade özgürlüğünde hükümetin ve serbest piyasanın rolünü dile getirirken Afgan gazetecilerin görüşleri birbirine çok benzemektedir. Birçok gazeteci hükümetin rolünü önemli görmekte ve bazı gazeteciler demokratik ülkelerde ifade özgürlüğünün belirlenmesinde serbest piyasanın rolünün çok önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Afgan televizyonlarında özgür tartışma programları vardır. Afgan gazeteciler bu tür programların Afganistan'da daha fazla izleyiciye sahip olduğunu ve bu TV'lerin iyi gelir elde ettiğini dile getirdiler.

Afgan gazetecilere hükümet yetkilileri tarafından kötü muamele yapıldığı ve hükümetin gazetecilere desteği çok az olduğu görülmektedir. En büyük sorun gazetecilerin Taliban ve İŞİD grupları tarafından hedef alınması, gazetecilerin öldürülmesi ve bunlar olurken Afganistan Hükümeti’nin gazetecilerin hayatını kurtaramayacak kadar zayıf olduğudur. Bu sorunun sadece gazetecilerin değil tüm Afganlıların hayatını etkilediğini belirtmeliyiz.

Afgan gazeteciler daha az fırsata ve yaşam olanaklarına sahiptir ve hayatları daha fazla risk altındadır. Her patlamada daha çok gazeteci öldürülmektedir. Anlattığımız gibi bu sorunlar nedeniyle Afganistan'da gazeteciler, medya ve ifade özgürlüğü sorunlarıyla karşı karşıyadır ve ifade ve basın özgürlüğünün ve medyanın ilerlemesi engellenmektedir.

Ayrıca Afganistan'ın medya ve basın tarihini tarihsel olarak kısaca tartışmak uygundur:

Afganistan'ın basın dönemi 1919 başlamıştır. Afganistan'da Gazi Amanullah Han tarafından 1919'da bağımsızlık ilan edilmiştir. Ancak Afganistan tarihsel olarak monarşi, cumhuriyet ve İslam emirliği gibi farklı hükümet sistemlerine sahipti. 1919 yılından 1972 yılına kadar Afganistan'daki hükümet sistemi monarşiydi. 1972 yılında ise Sardar Mohammad Daud Khan tarafından Cumhuriyet ilan edildi. Cumhuriyet şeklinde yönetim 1992 yılına kadar sürdü. Ancak 1992 yılında Taliban tarafından Cumhuriyet ortadan kaldırıldı ve yerine İslam Emirliği getirildi. Taliban daha sonra İslam Emirliğini de 2001'de devirdi ve yerine daha sonra yeni “Afganistan İslam Cumhuriyeti” kuruldu.

Afganistan basın tarihinde kanunlarına bakarsak Afganistan'ın ilk Anayasası 1922 yılında kabul edildi. 73. Maddesinde ifade özgürlüğüne yer verilmiştir. İkinci Anayasası ise 1931 yılında kabul edildi. Bu Anayasada ise basın konusunda sadece bir madde ile yer verilmiştir. Ayrıca herhangi bir kanun çıkmamıştır. Gazi Amanullah Han'ın hükümdarlığından sonra basın ağır sansür ve baskıya uğramıştır. Daha sonraları basın ilkelerini içeren “Usul Nama Matbuat” 1951'de onaylandı. Afganistan'daki ilk Basın Kanunu olarak bilinmektedir. Bu dönemin sonuna kadar Afgan basını hükümetin takdirine sunularak yayınlanmıştır. Afganistan'da Kraliyet ailesi tam bir basın özgürlüğü istememiştir.

Afganistan'da tekrardan üçüncü Anayasa Kral Zahir Şah tarafından 1964'te imzalanıp onaylanmıştır. Önceki anayasa yürürlükten kaldırılmıştır. 1965'te İkinci Basın Kanunu çıkarılmıştır. Bu dönemde Basın baskı altında faaliyet göstermekte ve tüm yayınlar hükümet tarafından kontrol edilmekteydi. Afganistan tarihinde 40 yıl hüküm süren Kral Zahir Şah olduğu için bu kanunların uzun sürdüğü unutulmamalıdır.

Bu dönemde basın sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. 1973 yılında ise Sardar Mohammad Daud Khan, Kral Zahir Şah'a karşı bir darbe düzenleyip Afganistan'da iktidarı ele geçirmiş ve Afganistan İslam Cumhuriyeti'ni ilan etmiştir.

Afganistan halkı bundan böyle basının canlanacağını ve ifade özgürlüğünün hakkını vereceğini düşünmüşlerdir ama durum öyle olmamıştır. 1976'da Sardar Mohammad Daud Khan yeni bir Anayasayı onaylamış ve 1965 yılında eski Basın Kanunu yürürlükte kaldırmıştır. Sardar Mohammad Daud Khan da Kraliyet ailesinden bir diktatör ve basına özgürlük vermek istemeyen bir başkandı. Bundan ötürü Basın tarihinde Afganistan'daki Cumhuriyetçiliğin ilk dönemine Basında baskı ve bastırma dönemi denir.

Afganistan tarihinde 1978'den 1992'ye kadar olan dönem, çok tehlikeli ve zor bir dönemdir. 1978'de Noor Mohammad Tarki, Sardar Daud Khan'a karşı bir darbe düzenlemiş ve Daud Khan ve tüm ailesi öldürülmüştür. Sovyetler Birliği ile işbirliği içinde Afganistan Halk Demokratik Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Bu dönemin başından itibaren Afganistan'daki siyasi, sosyal durum, basın özgürlüğü ve ifade özgürlüğü tüm sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu dönemde de basın ve ifade özgürlüğü ortadan kaldırılmıştır. Sonrasında 1980 yılında Babark Karmel iktidara geldi ve Afganistan'ın beşinci Anayasası kabul edilmiştir.

Ancak Karmel'in iktidarı sırasında Basın Kanunu çıkarılmamıştır. Basın ve ifade özgürlüğüne daha çok kısıtlama getirilmiştir. Aynı yıl Sovyetler Birliği Afganistan'ı işgal etmiştir. Afganistan halkı Sovyetler Birliği'ne karşı ayaklanıp ve cihat ilan etmiştir. Bu dönemde basın ve ifade özgürlüğü görmezden gelinmiş ve çok gazeteci, yazarlar öldürülmüş, çok din adamı ülkeyi terk etmiştir.

1987'ye gelindiğinde Dr. Necibullah Afganistan'da iktidarı ele geçirmiştir. Sovyetler Birliği savaşta yenilerek Afganistan'dan çekilmiş ve ülkenin siyasi çalkantısı ilk günlerde normale dönmüştür. 1990'da Najibullah Afganistan'da altıncı Anayasayı çıkarmıştır. Medyaya özel ilgi gösterilip Afgan basınının başlangıcından bu yana ilk defa basın özgürlüğü sağlanmıştır. İyi bir dönem olmuştur. Basının serbestçe çalışmasına izin verilmiştir. 1987 yılında Basın Kanunu çıkarılmış ve insanlar medyada görüşlerini doğrudan Cumhurbaşkanı ile paylaşabilmiştir.

Afganistan'da sekiz büyük parti 1992'de taraflar arasında iktidar almak için iç savaş başlatmıştır. Tüm İslami örgütler basın özgürlüğüne karşı çıkmış ve basının özgürce işlemesini istememişler ve basına kısıtlamalar getirmiştir. İç savaş devam ederken Taliban ortaya çıkmış ve 1995'te İslami Emirliği'ni ilan etmiştir.

Bu dönemde Afganistan'da hükümet sistemi değişmiş ve tüm medya, basın ve ifade özgürlüğü yasaklanmıştır. Aynı zamanda televizyon seyretmek yasaklanmış ve ifade özgürlüğü hakkı ortadan kalkmıştır. Bu dönem, Afgan basın tarihinde Karanlık dönem olarak bilinir. Taliban İslam Emirliği, 2001 yılına kadar sürmüştür.

Tezde ifade özgürlüğünü ve basını olumsuz etkileyen basın kanunları nasıl yazılmalıdır? Afganistan'da basın, medya ve ifade özgürlüğüne yönelik sansür uygulanarak baskı altına girdi. Bu kanunların ciddi değişikliğe ihtiyacı vardır. Gelecekte basın, medya ve ifade özgürlüğünün güçlendirilmesi ve desteklenmesi için hukuki olarak araştırma yapılabilir. Eğer çalışmak isteyen varsa da yukarıda verdiğim soruyu tavsiye etmekteyim.

Afganistan'da medyanın kalitesi, medyadaki haber ve raporu, içerik farklılıkları nedir? üzerinde çalışmalıdır. Tezde sadece bu konuyu ele almakla kalmaz aynı zamanda daha fazla çalışma gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Atish, Naqibullah.(2017)."Medya Hukuk". Sheikh Zayed University, baskı Khost.
- Ahmadi, Ali.(2017). "Afgan hukuk sisteminde bilgiye erişim hakkı". Tamadon şark Yayınlar.
- Ayoubi,Seyed,Abdullah.(2010)."Gazetecilik nedir? Gazeteci kimdir?". Maiwand Yayınları,Kabul Afganistan
- Ahmadi Dr.Abdul Basir.(2015)."Basın Hukuk Sistemi". Birinci Baskı, Kabil Afganistan.
- Amlawal,Şer Alam.(2015)."Medya Hakları". Mohmand Yayıncılık Derneği. birinci baskı, Jalalabad, Afghanistan.
- Adalet Bakanlığı.(1924)." Metbuat Nizamnamesi ".Yüksek Bakanlar Kurulu Basın Ofisi,Kabil.
- Adalet Bakanlığı. (1932)."Hükümete Karşı Temel İlkeler". Kabil: Kamu matbaa.
- Adalet Bakanlığı.(1964)."Afganistan anayasası". Resmi Gazete,No.(12), Kabil Afganistan.
- Adalet Bakanlığı.(1965)."Basın Kanunu".Resmi Gazete .(34) Numara,Kabil.
- Adalet Bakanlığı.(1976)."Afgan Ceza Kanunu".Resmi Gazete,No. (347),Kabil.
- Adalet Bakanlığı.(1990)."Afganistan Anayasası".Resmi Gazete, No.(015),Kabil.
- Adalet Bakanlığı.(2004)."Kamu Medyası Hukuku".Resmi Gazete,Numara (824),Kabil Afganistan.
- Adalet Bakanlığı.(2004)."Afganistan Anayasası".Resmi Gazete, Numara (818),Kabil .
- Adalet Bakanlığı.(2009)."Kamu Medyası Kanun".Resmi Gazete, No.(986),Kabil.
- Adalet Bakanlığı.(2018)."Bilgi Erişim Kanunu".Resmi Gazete, No.(1297),Kabil.
- Adalet Bakanlığı(2016)."Afganistan Temel Kanunları".
<http://old.moj.gov.af/fa/page/1717/1797>
- Adalet Bakanlığı.(2019)."Afganistan'ın temel anayasası".
http://law.acku.edu.af/fa/classification/%D9%82%D9%88%D8%A7%D9%86%DB%8C%D9%86?page=32&f%5B0%5D=im_root_classification%3A51.

AFJC.(2019)."Gazeteciler yıllık rapor".<https://afjc.af/home>.

Amrullah Saleh.(2013).<https://www.facebook.com/saleh.amrullah?fref=ts>.

Alireza Salehi(2020)."Afganistan'da dijital medyanın yaratılması hakkında yazmak".
<http://shouba.ir/%D9%85>

Ceyhan,Sümeýra.(2019)."Sosyal Medya Kullaniminin Çalışanlar Açısından Sonuçları: Bir Alan Araştırması".Doktora Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi. Kahramanmaraş.

Daniş,Servar.(2010)."Afganistan'ın anayasal hakları," İbn Sina Yüksek Öğretim Enstitüsü Yayınları, birinci baskı,kabil.

Daniş Hafızullah.(2009)."Genel Ceza Hukuku" Cilt II Mustakbal yayınları İkinci Baskı,Kabil.

Ekmekçi,Dilek.(2013)."Kitle İletişim Özgürlüğünün Sınırı Olarak Türk Hukukunda Adil Yargılanma Hakkına Karşı Suçlar".Doktora Tezi. Galatasaray Üniversitesi.İstanbul.

Farooqi, Nur Anur.(2015)."Medya Hakları". Müslüman Yayıncılık Derneği, Jalalabad, İkinci Baskı.

Hukuk ve Siyaset Bilimi Fakültesi.(2008)."Hukuki Terimler Sözlüğü".Kabul: USAID,Birinci Baskı.

Hamdard,Javid.(2012)."the State of Telecommunications and Internet in Arghanistan".Internews Kabul.

Hüseyin Seerat(2015)."Sosyal Medya Raporu". <https://www.dw.com/fa-af/%D8%A7%D9>

Jihoon,Amanullah.(2017)."Türkiye ile Afganistan arasındaki ilişkiler çok güçlü".[https://www.aa.com.tr/fa/%D8\(Anadolu Agency2017\)](https://www.aa.com.tr/fa/%D8(Anadolu%20Agency2017)).

Jihoon,Amanullah.(2017)."Türkiye-Afganistan Siyasi ve Diplomatik İlişkilerinin Tarihi".<https://afghanembassy.org.tr/fr/news/68>.

Karimi, Faisal.(2011)."Afganistan'da Medya".İnternet için bir makale
<https://8am.af/local-media-herat-many-problems>.

Khorram,Leila.(2009)."Konuşma özgürlüğünden zihinsel terörizme".Herat Afganistan Yayınları.

Kurban Ali Ansari.(2017)."Afganistan'da sosyal medyanın rolü".The Daily Afghanistan.
http://www.dailyafghanistan.com/opinion_detail.php?post_id=139642.

karzai, Hamik.(2012)."Yeni Salank Karayolu Geliştirme Projesi Konferansı Raporu".
<https://da.azadiradio.com>.

Kilavuz, Mehmet Ferda.(2014)."1982 Anayasasında İfade Özgürlüğü Ve Sinirlanması".

Yüksek Lisans Tezi, Kirikkale Üniversitesi.

Mendel,Toby.(2013)."Afghanistan One Week Media Law Training Course for Afghan Lawyers Manual".(Kabul. Internews).

Mostafavi,Seyed Mojgan.(2010)."Medya Hukukunun Temelleri". Medya Dayanışma Merkezi, birinci baskı, kabil.

Motamed,nejad Kazem.(2007)."Roya, İletişim Hukuku". Birinci Cilt, Medya Çalışmaları ve Geliştirme Ofisi. Birinci Baskı,Kabil Afganistan.

Motamed,nejad Kazem (2008)."Basın Hukuku".Birinci Cilt, Medya Çalışmaları ve Geliştirme Ofisi,Kabil.

Naserian,Şer Mohammad.(2012)."Psikoloji savaşı ve medyanın rolü". Maiwand ikinci Yayınları.herat.

Rahmatullah Afgan.(2020)."24 yaşında "İslam Emirliği" ilan edildi; Taliban ne arıyordu?"Raporu. <https://da.azadiradio.com/a/30911536.html>

Rahin, Rasool (2016)."Afgan Basını Tarihi".Saad Kabil Yayınları.

Rahmani, Mohammad Qasem.(2019)."Kamu Basın Hukuku".Hamed Resalat Yayınları,Shafaf Matbaası.6 nci baskı kabil.

Reuters ajansı.(2019)."Taliban'ın sosyal medya faaliyetleri ve propagandası".
<https://www.dw.com/fa-af/%D8%B7%D8%A>.

Stanekzai,Safiullah.(2015)."İfade Özgürlüğünün Önündeki Engeller ve Çözümler". Akademik Yayıncılık Topluluğu İlk Baskı,Paktia Afganistan.

Shamshad,Aziz Kazemi.(2018)."Medya politik ve sosyal oyunlarda nasıl çalışır?".Sabahin Sekizi <https://8am.af/how-the-media-works-in-political-and-social-games>.

Salahshoor,Khalilurrahman.(2013)."11 Eylül Sonrası Afganistan'da Basın Özgürlüğü: Kabil'de Medya Çalışanları İle Görgül Bir Araştırma,Yüksek Lisans Tezi,Ege Üniversitesi.İzmir.

Türkyılmaz,Hasan yasin.(2016)."Dijital medya nedir?".
<https://medium.com/@hyturkyilmaz/dijital-medya-nedir-digital-media-nedir-2d65e5898a73>.

- VOA.(2018)."Afganistan'daki radyo ağlarının sayısı azalıyor".Raporu.kabul
Afghanistan.<https://www.darivoo.com/a/radio-stations-shuting-down-in-afghanistan/4785205.html>.
- Youn, Mohammad Ismail.(2009).“Afgan Güncel Medya”. Yayınlanmış doktora tezi
,youn Kültür Topluluğu Yazdır Kabil.
- Wahdat, Ahmad Shah,(2014)."2001-2013 Arasında Afganistan'ın Medyası" İmran
Matbaa,Kabil, Afganistan.
- Weiss Barakzai.(2015)."İŞİD'e üye oluyor, resmi Facebook".
<https://www.facebook.com/WaisBarakzai/videos/vb.367376293298903/891482617554932/?type=2&theater>.
- <https://m.bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/180051-turkiye-de-medya-kimin-elinde>.
- <https://www.bbc.com/pashto>.
- <http://www.payamewatan.com>. Nasıl yazdırılacağına ilişkin makale.
- <https://eksisozluk.com/dijital-medya--435199>.
- <https://www.bbc.com/persian/afghanistan>.

ÖZET

Basın ve ifade özgürlüğü için dünyadaki tüm insanlar ve gazeteciler ülkelerinde iyi bir ifade özgürlüğüne sahip olmak ve seslerini duyurmak için var güçleriyle çalışırlar ve bu basın ve ifade özgürlüğü ile temel haklarından birisinden yararlanırlar. Bu durumdan ötürü Afganistan'daki gazeteciler ve halk her zaman hükümeti eleştirmektedir ki bunun nedeni demokratik bir Cumhuriyette basın ve ifade özgürlüğü hükümet tarafından ciddi şekilde sansürlenmektedir. Bu nedenle “Afganistan’da Basın Özgürlüğünün Gelişimi Ve Medyanın Güncel Durumu” konusunda bir araştırma yapılması gerekli görülmüştür. Böylece Afganistan’da basın ve ifade özgürlüğünün durumunun nasıl olduğu araştırılmış ve basın, medya sansürü ve ifade özgürlüğü üzerindeki kısıtlamalar Afganistan’da uygulanıyor mu? sorularına cevap aranmıştır. İlerleyen süreçte Afganlar ve Türkler, Afganistan’ın basın ve ifade özgürlüğünün geçmişteki ve günümüzdeki durumunu bilimsel bir çalışmaya dayalı olarak bilebileceklerdir. Bu araştırma, nitel bir araştırmadır. Araştırmada literatür taraması yöntemini kullanmıştır. Afganistan'da basın ve ifade özgürlüğü, Basın Kanunları ve kanun değişiklikleri ile ilgili Peştuca, Farsça, İngilizce ve Türkçe dillerinde çeşitli kitaplar, yüksek lisans ve doktora tezleri incelenmiş ve analiz edilmiştir. Araştırmanın bir de Empirik saha bölümü vardır. Medyada ifade özgürlüğü hakkında gazetecilerin bakış açısını öğrenmek için Afganistan'daki gazetecilerle mülakatlar yapılmıştır. Gazetecilerin görüşleri incelendikten sonra tüm materyaller bilimsel bir araştırma yöntemine göre analiz edilmiş ve düzenlenmiştir. Afganistan'daki hükümet sistemi bazı zamanlarda değişmiştir. Mutlak Monarşi, Cumhuriyet, İslam Emirliği ve mevcut İslam Cumhuriyeti gibi yönetimlerde, Afganistan'ın basın ve ifade özgürlüğü ve özellikle Monarşi ve İslam Emirliği döneminde ciddi bir şekilde sansürlenmiş ve baskı altına alınmıştır. Şu anki durumda ise Afganistan İslam Cumhuriyeti basın ve ifade özgürlüğüne daha fazla değer vermektedir ve hükümetin basına yönelik politikası da

demokrasi ilkesine dayalı olarak yumuşaktır. Afgan gazeteciler de hükümetin genel politikasından memnundur. Sadece bilgiye erişimden memnun değildirler. Çünkü bazı hükümet yetkilileri bilgileri zamanında vermemektedir. Afganistan'daki basında siyasi baskı düşüktür. Ama Taliban'a rağmen İŞİD terör örgütü ve bazı hükümet yetkilileri Afgan gazetecilerin hayatlarını tehlikeye atmıştır. Afganistan'da medyanın yapısına bakıldığında ise faaliyet gösteren 5 tür medya kuruluşu vardır. Her medyanın finansman kaynağı ve faaliyetlerin politikası açıktır. Örneğin, devlete bağlı medya kuruluşlarının tüm faaliyetleri hükümet politikası tarafından düzenlenir. Parti medyası, partiler tarafından düzenlenir ve parti politikasını dikkate alır. Bağımsız medya kuruluşları fonlarını reklamlardan alır. Bu medya kuruluşları özgürce çalışırlar. STK medyası, tek amacı bir projeyi iyileştirmek ve daha iyi sonuçlar elde etmek için STK'lar tarafından finanse edilmektedir. Afganistan için uluslararası medya da onu kuran ülkeler tarafından finanse edilmektedir. Hatta Taliban, İŞİD ve diğer grupların bile Afganistan'da medyası vardır. Böylelikle demokrasi ve hükümete karşı siyasi propaganda yapmaktadırlar.

Anahtar kelimeler: Afganistan, Anayasa, Basın Kanunu, Basın, İfade Özgürlüğü, Sansür, Medya, Gazeteci.

ABSTRACT

For the freedom of press and expression, all people and journalists worldwide work with all their might to have reasonable freedom of expression and have their voices heard in their countries. They enjoy one of their fundamental rights with this freedom of press and expression. Because of this situation, journalists and the public in Afghanistan constantly criticize the government that in a democratic republic, the government's freedom of the press and expression is severely censored. Therefore, this study aims to examine "The Development of Press Freedom and the Current Situation of the Media in Afghanistan" as the thesis subject. Thus, the situation of the press and freedom of expression in Afghanistan was investigated. Furthermore, the restrictions on press, media censorship and freedom of expression applied in Afghanistan were answered through the research. Moreover, the past and present state of Afghanistan's freedom of press and expression is discussed based on a scientific study.

This research applied the qualitative approach. The study followed the literature review method. In this context, various books, master's and doctoral theses in Pashto, Persian, English and Turkish languages related to press and freedom of expression, press laws and law amendments in Afghanistan were examined and analyzed. The research also has an empirical field section. Interviews were conducted with journalists in Afghanistan to find out the journalists' perspectives on freedom of expression in the media. After examining the opinions of journalists, all materials were analyzed and organized according to a scientific research method.

The government system in Afghanistan has changed from time to time. In administrations such as Absolute Monarchy, Republic, Islamic Emirate and the current Islamic Republic, Afghanistan's freedom of press and expression has been severely censored and suppressed, especially during the Monarchy and Islamic Emirate. In the

current situation, the Islamic Republic of Afghanistan places more value on the freedom of press and expression. The government's policy towards the press is also lenient, based on the principle of democracy. Afghan journalists are also satisfied with the general policy of the government. They are not satisfied with access to information because some government officials do not provide information on time. Political pressure in the press in Afghanistan is low. However, despite the Taliban, the ISIS terrorist organization and some government officials endangered the lives of Afghan journalists.

Looking at the structure of the media in Afghanistan, there are five types of media organizations operating. The funding source of each media and the policy of its activities are transparent. For example, all activities of state media outlets are regulated by government policy. Party media is organized by parties and takes into account party policy. Independent media organizations get their funds from advertisements that operate freely. NGOs finance NGO media with the sole purpose of improving a project and achieving better results. International media for Afghanistan is also funded by the countries that founded it. Even the Taliban, ISIS and other groups have media in Afghanistan. Thus, they make political propaganda against democracy and the government.

Keywords: Afghanistan, Constitution, Press Law, Press, Freedom of Expression, Censorship, Media, Journalist.